

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра юридичного документознавства**

**УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали

**XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 30 листопада 2017 року)**

Частина 1

Присвячено Дню української писемності та мови

**Київ
2017**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра юридичного документознавства

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали

XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 30 листопада 2017 року)

Частина 1

Присвячено Дню української писемності та мови

Київ
2017

Редакційна колегія:

Черней В. В., доктор юридичних наук, професор, ректор Національної академії внутрішніх справ;

Гусарєв С. Д., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, перший проректор Національної академії внутрішніх справ;

Чернявський С. С., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор Національної академії внутрішніх справ;

Костицький М. В., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, академік НАПрН України, заслужений юрист України, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ;

Стратулат Н. В., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ;

Титко А. В., кандидат юридичних наук, начальник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ;

Корольчук В. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2017 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Редакційна колегія не завжди поділяє висловлені позиції та не несе відповідальності за їх зміст

У45 **Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи** [Текст] : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – Ч. 1. – 261 с.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Черней В. В...... 10

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Костицький М. В., Кушакова-Костицька Н. В.
УКРАЇНСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ
РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ..... 13

Симоненко Л. О.
ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 17

Артикуца Н. В.
СТАН, ПРОБЛЕМИ Й ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ
ЛІНГВОЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... 20

Усенко І. Б.
ПРАВОВИЙ СТАТУС МОВ У ЗАКОНОПРОЕКТАХ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2017 РОКУ 24

Юрчук О. Ф.
КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАВНИКА
В ПАРАДИГМІ ІННОВАЦІЙ 31

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Секція 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Дзира І. Я.
ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИ В РЕЄСТРІ ВІЙСЬКА
ЗАПОРІЗЬКОГО НИЗОВОГО 1756 РОКУ 34

Бойчук В. М., Бойчук М. В.
МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ
ТА МОДЕРНОМУ КОНТЕКСТІ 37

Трофанчук Г. І.
МОВА БОГОСЛУЖІННЯ
У СФЕРІ КАНОНІЧНОГО ПРАВА 40

Дручек О. В.
БІЛІНГВІЗМ ТА ІНШІ ЛІНГВІСТИЧНІ ДЕВІАЦІЇ
ЯК ЯВИЩА МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ 43

Залізник Г. М. МОВА ЯК ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ.....	46
Колушева О. С. НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ПУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	50
Кость С. П. ДИСКУРС У ЗАМІТКАХ НА ПРАВОВУ ТЕМАТИКУ: ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ	53
Лукашенко А. А. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В УКРАЇНІ.....	56
Марчило Л. М. ЧАСОВІ ФОРМИ ДІЄСЛОВА В «АКТОВІЙ КНИЗІ ЖИТОМИРСЬКОГО МІСЬКОГО УРЯДУ КІНЦЯ ХVІ СТ. (1582–1588 РР.)»	58
Шевчук І. Л. ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НАКАЗУ В ДІЛОВІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ.....	62
Ялова О. В. РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ТА СУСПІЛЬСТВІ	66
Проценко Г. П. ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»: МОВНЕ ПИТАННЯ	69
Клименченко С. Д. ПОДОЛАННЯ СУРЖИКУ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ КУРСАНТІВ.....	72
Воят Л. І. СПРИЙНЯТТЯ ЗОВНІШНЬОГО СВІТУ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ МОВИ.....	74
Секція 2	
РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	
Баулін О. В. ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (IN ABSENTIA): ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	77

Павлишин О. В. ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕЇ ПРАВА В ТЕКСТАХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ.....	80
Сторчак Н. А. ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПОЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ	84
Гдакович М. С. ТЕКСТИ ДОКУМЕНТІВ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ	88
Чулінда Л. І. ПРОБЛЕМА УЗГОДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	92
Кондратюк-Антонова Т. В. ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	96
Красницька А. В. ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	99
Лощинська Н. В. ПЕРШІ СПРОБИ ТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІШЕ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТАХ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ.....	103
Мінчак Г. Б. КОНОТАТИВНИЙ МАКРОКОМПОНЕНТ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ	107
Онуфрієнко О. В. КАТЕГОРІЯ «НЕОВЕБЕРІВСЬКА ДЕРЖАВА»: ГЕНЕЗА Й СПЕЦИФІКА ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ФІКСАЦІЇ НА РІВНІ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА НАУКИ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ	111
Онуфрієнко Г. С. НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ	

КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	113
<i>Коваленко І. А.</i> СТРОКИ І ТЕРМІНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ.....	118
<i>Боровська І. А.</i> КАТЕГОРІЯ «ДОБРОСОВІСНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ	120
<i>Гопкало Л. М.</i> РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	125
<i>Козловський В. І.</i> РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	129
<i>Сукаленко Т. М.</i> КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У СИСТЕМІ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	132
<i>Томіленко Л. М.</i> ЮРИДИЧНІ ТЕРМІНИ-СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ТЛУМАЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: КІНЕЦЬ ХХ СТОЛІТТЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	137
<i>Туровська Л. В.</i> ЮРИДИЧНИЙ ТЕРМІН ЯК ОБ'ЄКТ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ПАРАДИГМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	140
<i>Яценко Н. О.</i> ТЕРМІН І СЬОГОДЕННЯ	143
<i>Стефанова Г. Г.</i> ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ І ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	147
<i>Лебедєва Н. В.</i> ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВИВЧЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	149

Секція 3
ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАТЬ
У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

<i>Дудко І. В.</i> ПРОНОМІНАТИВИ ЯК ВИРАЗНИКИ СЕМАНТИКИ НЕОЗНАЧЕНОСТІ В МОВІ.....	152
<i>Ляшук А. В.</i> МОВА ПРАВА: НЕВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТ	156
<i>Маковій В. П.</i> ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	158
<i>Сковронська І. Ю.</i> СТАЛІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ПРАВОВОГО ЗМІСТУ У ДВОМОВНІЙ ПРЕСІ США І КАНАДИ	163
<i>Шкуратенко О. В.</i> ЩОДО ЕТИМОЛОГІЇ ПОНЯТТЯ «ЖАРГОН КРИМІНАЛЬНИЙ»	166
<i>Кудінов В. А.</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ПІД ЧАС СТВОРЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ.....	169
<i>Стратулат Н. В.</i> РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ	173
<i>Маруніч І. І., Галій М. С.</i> ЗНАЧЕННЯ МОВИ ПРАВА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ	175
<i>Конончук Т. І.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВОВОЇ ЛЕКСИКИ В АВТОБІОГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ (ЗА ПОВІСТЮ «ТРИ ВИРОКИ» ЙОСИПА БОНДАРЕНКА)	178

Посмітна В. В. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ПРАВООХОРОННОЇ СФЕРИ В ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ.....	181
Дульський О. О. УКРАЇНСЬКА МОВА В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	185
Мороз Л. І., Яковенко С. І. ТРУДНОЩІ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЗА УЧАСТІ МАЛОЛІТНІХ ЧЕРЕЗ ОБМЕЖЕНІСТЬ ЇХ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ	192
Усачова К. С. ЗАСТОСУВАННЯ ПРИЙОМІВ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В ДОСЛІДЖЕННІ ЮРИДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ.....	196
Бондаренко В. А., Кузьо Л. І. МОВА ТА ПРАВО В КОНТЕКСТІ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	200
Козачук К. О. ПРОБЛЕМА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ НЕПРАВДИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ЮРИДИЧНОМУ СПІЛКУВАННІ	205
Коруля І. В. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ГОЛОВНА ПЕРЕДУМОВА КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО З ГРОМАДЯНАМИ.....	208
Захаренко Л. М. ПРАВИЛА ЕФЕКТИВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ІЗ ДІТЬМИ РІЗНОГО ВІКУ	210
Федишин О. М. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ	214
Ознамець Г. О. ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ ДОКУМЕНТІВ.....	218
Хижевська В. В. ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ПРОБЛЕМА ЮРИСЛІНГВІСТИКИ	222

Яслик В. І. ЕВІДЕНЦІЙНІ ЗАСОБИ В МОВІ ПРАВА	226
Остапенко А. В. УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	229
Мельник А. А. МОВА ЗАКОНУ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ	232
Моргун В. В. ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ	235
Білевич Н. О. МИСТЕЦТВО ВОЛОДІННЯ СЛОВОМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА.....	237
Чабан Н. А. ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ЮРИСТА	244
Чемерис Д. Д. УСУНЕННЯ ПОРУШЕНЬ МОВНИХ ВИМОГ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ РОЗШУКОВУ РОБОТУ ПОЛІЦІЇ	247
Овсейчик С. В. УЖИВАННЯ ПОНЯТТЯ «КЕЙС» У ЮРИДИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	249
Волошина Ю. О., ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЇЇ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	252
Красницька А. В., Мельник А. ЗАКОНОДАВЧА ТЕХНІКА ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ.....	255
Гальонкіна Ю. С., ЮРИДИЧНА ОСВІТА У ПЛОЩИНІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ	259

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

Черней В. В., доктор юридичних наук,
професор, ректор Національної академії
внутрішніх справ

Шановні учасники та гості конференції!

Щиро вітаємо всіх учасників, гостей і організаторів XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи».

Кожна держава має приділяти належну увагу вивченню та розв'язанню мовних проблем суспільства. Одним із найвищих виявів нації є державний статус її мови, який законодавчо забезпечує її функціонування в усіх сферах суспільного життя. Цей статус закріплено в Основному Законі держави, що має сприяти самовиявленню національного менталітету, підвищенню популярності функціонування мови в Україні. Державна мова є важливим чинником, який забезпечує духовне та соціально-політичне єднання людей.

Українська мова як основа духовної культури народу формує й об'єднує націю, зберігає національні традиції та передає їх від покоління до покоління, завдяки чому відбувається постійне культурне оновлення. Варто зауважити, що престиж нашої країни та сприйняття українського народу в інших культурних середовищах безпосередньо залежить від статусу державної мови.

Мова в юриспруденції постає ключовим засобом правотворчої та правозастосовної діяльності, правової комунікації, пізнання і передачі юридичної інформації в суспільстві, а також об'єктом юридичного регулювання.

Система мовної підготовки правознавців набуває актуальності в контексті розбудови демократичної правової держави, реформування правової системи й активізації законодавчої діяльності. Сучасна концепція розвитку юридичної освіти в Україні передбачає підготовку фахівців з високим рівнем юридичних і лінгвістичних знань. У процесі вдосконалення системи юридичної освіти важливим є не лише вивчення галузевого законодавства, а й звернення належної

уваги на рівень культури юридичного мовлення. Професійна діяльність фахівців у галузі юриспруденції пов'язана з необхідністю мовно-термінологічного опрацювання текстів нормативно-правових та індивідуальних актів, розв'язання проблем вибору і правильного розуміння юридичних термінів, точних мовних засобів, застосування та інтерпретації правових понять, норм, статей.

Мова досить часто є предметом дискусій і наукових досліджень у юриспруденції. Актуальністю окресленої проблематики було зумовлено проведення XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови, присвяченої Дню української писемності та мови.

Цей захід є важливою подією наукового й освітянського життя: коло учасників кожного року розширюється, а до підготовки публікацій долучається дедалі більше фахівців-лінгвістів і педагогів-практиків з різних регіонів України. Уже традиційною стала участь у конференції представників Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Національної академії прокуратури України, Київського національного лінгвістичного університету, Академії муніципального управління, Академії адвокатури України, Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, Херсонського національного технічного університету, Запорізького національного технічного університету, Львівського державного університету внутрішніх справ, Одеського державного університету внутрішніх справ, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Херсонського державного університету, Київського національного торговельно-економічного університету і Національної академії внутрішніх справ.

Кафедра юридичного документознавства гідно продовжує наукові традиції та щороку організовує наукові заходи. Не є винятком і ця науково-практична конференція, учасниками якої є понад 100 осіб, що свідчить про вагомість визначених проблем, а також їх актуальність для академічної науки,

закладів освіти, правоохоронних відомств, органів виконавчої влади і українського суспільства загалом.

Програма конференції є надзвичайно цікавою та різноманітною. Подальший розвиток отримала наукова проблематика за секціями, започаткованими під час проведення попередніх заходів («Науково-теоретичні засади юридичної лінгвістики», «Розвиток юридичної термінології на сучасному етапі», «Використання лінгвістичних знань у юридичній практиці»).

Ад'юнкти, аспіранти, студенти, курсанти, слухачі, їхні наукові керівники та молоді науковці академії вкотре підтвердили високий науковий і педагогічний потенціал нашого навчального закладу, який посідає чільне місце не лише в системі відомчої освіти, а й серед престижних вишів держави.

На завершення ще раз хочемо привітати всіх присутніх з важливою науковою подією, а також побажати учасникам заходу плідної роботи, активного обміну думками і науковими здобутками. Сподіваємося, що цей захід стане для вас не лише корисним досвідом наукових виступів, а й надасть можливість поспілкуватися з колегами та однодумцями, знайти нові шляхи розвитку власної наукової позиції.

У процесі роботи конференції кожен інтелектуально збагатиться новими ідеями щодо сутності актуальних проблем української мови в юриспруденції.

Бажаємо всім учасникам нових звершень у науковій діяльності, творчого натхнення, наснаги, взаєморозуміння, здоров'я та успіхів!

Костицький М. В., доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заслужений юрист України, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ;

Кушакова-Костицька Н. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, заслужений юрист України

УКРАЇНСЬКА МОВА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ РОЗБУДОВИ УКРАЇНИ

Мова є знаковою системою за допомогою якої здійснюється спілкування, відображення навколишньої дійсності, проявляються психічні процеси, зокрема, мислення. Зрештою, всяка діяльність людини пов'язана із мовою.

У Преамбулі Конституції України вказується про багатовікову історію українського державотворення, здійснюваного українською нацією та всім українським народом. Українською нацією є певний тип етносу, який визначається мовою, спільністю території, культури, національної психології, самоідентифікацією. Прихильники «ринкової» теорії нації стверджують, що нації виникають в епоху капіталізму, і головний критерій становлення нації – економічний. Можна припустити, що цей критерій був основним при становленні певних націй (але «плавильний тягель» так і не виплавив американської нації, хоча капіталізм домінує в США впродовж всієї її історії).

На нашу думку, головним чинником у формуванні нації виступають ідеальні, а не матеріальні фактори: єдина мова, свідомість, ментальність, психологічний склад нації, її культура та, до певної міри, – історична доля. Важливим фактором для української нації є територія, на якій вона розселена. Але ця територія то розширювалась, то звужувалась, а нація залишалась. За переписом населення 2001 р. з 48, 2 млн жителів України 37, 5 млн склали українці. За статистичними даними

1998 р. в світі було 46,13 млн українців, з них 37,41 млн проживали в Україні, а 8,72 млн в колишніх республіках СРСР, в країнах Європи, інших країнах. Цікавим є той показник, що приблизно у цей час в Україні проживало 8,33 млн росіян та ще 2,37 млн представників 128 національностей і народностей. Виходить цікава статистика: кількість українців, які покинули Україну в силу різних причин, приблизно прирівнюється кількості представників інших народів і націй, що з'явилися. Так, сто років тому загальне число українців у світі складало 37,22 млн осіб. Тобто кількість українців у світі зросла на 20 %, тоді як інші нації вирости набагато більше. Причини цього – три голодомори, які забрали життя від 5 до 10 млн українців, дві світові війни, в яких загинуло щонайменше 5 млн українців, громадянська війна та репресії від яких загинуло ще щонайменше 2 млн українців. Звичайно, ХХ ст. було трагічним не лише для української нації, але українці (відносно всього числа нації) потерпіли найбільше.

Зазначимо також, що після перепису населення в Україні 2001 року Резолюцією, прийнятою Економічною і соціальною радою ООН, було проголошено наступний раунд переписів населення та житлового фонду 2010 року (з 2005 по 2014), який не відбувся. У вересні 2013 р розпорядженням КМУ № 699 від 4 вересня 2013 року було перенесено другий всеукраїнський перепис населення з 2013 на 2016 рік. На думку аналітиків, основними причинами цього був «дефіцит державних фінансів, організаційна неготовність, а також небажання ідеологічних загострень, що можуть супроводжувати результати перепису (наприклад, тенденції зміни мовного і етнічного складу населення) перед запланованими президентськими виборами 2015 року» (див., зокрема, «Перепис населення перенесено на 2016 рік», 20 вересня 2013, «Дзеркало тижня»). У грудні 2015 року Кабінет Міністрів України учергове переніс перепис з 2016 на 2020 рік.

Видається, що причини таких перенесень переписів населення в Україні очевидні. У 1991 р. в Україні проживало 52 млн, а сьогодні ця цифра за оцінкою Державної служби статистики України (станом на 1 жовтня 2017 року) становила 42 434 767 осіб. При цьому мас-медіа називають цифри набагато менші. Виникає питання, а де ж решта як мінімум 10 млн? Офіційно голодоморів, воєн і репресій не було. Як же пояснити

таку прикру демографічну ситуацію, незалежну від зміни кількості населення будь-якої конкретної національності? Питання риторичне. Коли населення України зменшуватиметься такими темпами, немає сенсу проводити перепис населення і в 2020 р., простіше порахувати математичними методами, коли воно взагалі зникне...

Очевидно, значна частина українців за останні кілька десятиріч років емігрувала. При цьому одним з українських феноменів є те, що українці в еміграції у країнах Європи і Америки зберегли свою мовну ідентичність і культуру та всяко прагнули їх розвивати, а на українських землях – поступово їх втрачали. Український соціологічний інститут у Празі у 20–30 рр. аналізував національну і соціальну структуру українського суспільства та встановив, що українське населення переважно проживає в селі, на Україні панує міжнаціональна система поділу праці (не на користь українців), українська національність займає у соціальній системі становище нижчого класу. Взагалі можна стверджувати, що в житті українців після 1654 р. мали місце дискримінаційні моменти, незалежно від того, підданими якої держави вони були. Це стосувалося й української мови: від заборони її в певних сферах (наприклад, у церковній сфері) до повної заборони у культурі, науці, журналістиці.

Вважається, що в сьогоденних умовах боротьба за українську мову – це боротьба за українську націю і національну державу. Тому цілком закономірно, що в Конституції України у ст. 10 українська мова визначена як державна, і їй держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування у всіх сферах суспільного життя на всій території України. За зверненням групи депутатів у грудні 1999 р. Конституційний Суд України протлумачив ст. 10 Конституції і вказав, що в центральних органах влади, державних навчальних закладах і інституціях повинна використовуватись державна українська мова. Однак надалі інші сили в парламенті скористалися тим, що в травні 1996 р. Україна підписала Європейську хартію регіональних мов і мов меншин, і буквально через кілька тижнів після рішення КСУ ратифікували Хартію у версії, що забезпечувала російській мові офіційний статус. У липні 2000 р. КСУ визнав закон про ратифікацію неконституційним з огляду на неналежну процедуру. У травні 2003 р. Верховна Рада України знову

ратифікувала Хартію в обмеженій версії, яка передбачає вживання російської мови та 12 мов інших національних меншин у багатьох сферах суспільного життя. Ратифікаційні грамоти по цій Хартії були передані до Страсбурга лише у 2005 р., а Хартія набула чинності на території України в 2006 р. Політичні партії, які мають підтримку на Півдні та Сході України, перед парламентськими чи президентськими виборами завжди піднімають питання про двомовність в Україні, і це їм допомагає зайняти місця в парламенті.

5 вересня 2017 р. Президент України підписав Закон «Про освіту», де в ст. 7 та 12 йдеться про українську мову як державну. Презюмується, що людина, яка здобула повну загальну середню освіту, повинна вільно володіти державною мовою та що представникам національних меншин гарантується вивчення національної мови в дошкільних установах та початковій школі. Тобто тоді, коли і закладаються мовні схильності у дитини. У зв'язку з цим офіційні представники деяких країн (зокрема, Угорщини, Румунії, Польщі) підняли питання про дискримінацію національних меншин в Україні.

При цьому зауважимо, що в Україні проживає: 156,6 тис. з 14,5 млн угорців, 150,0 тис. з 20,4 млн румун, 144,1 тис. з 49 млн поляків, 8,344 млн із 119,9 млн росіян.

Що ж вимагають вищезазначені країни? Щоб представники національних меншин в Україні здобували освіту включно до вищої на мові національної меншини. Досвід прибалтійських й інших країн показує, що представники некорінної нації, які вчилися на своїй мові, не можуть та не хочуть опанувати державну мову. Рейди українських журналістів на Закарпаття і Буковину, де приживає угорська і румунська національна меншина, показують, що їх представники не розуміють (чи не хочуть розуміти), коли до них звертаються українською мовою. Звичайно, за таких обставин важко говорити про активну участь у державному будівництві цих громадян, і, відповідно, про обов'язки держави щодо них зі свого боку.

Таким чином, сьогодні доцільно пропонувати підтримку на законодавчому та освітянському рівні розвиток державної мови в контексті національного і державно-правового будівництва в Україні.

Симоненко Л. О., кандидат філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України

ДО ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Мова – душа народу, в ній простежується система його цінностей, знання про світ, національні особливості. Вона є важливим чинником освіченості, акумулятором знань, засобом обміну інформацією. Багатовимірною духовною одиницею мови є слово, яке охоплює все, що народ здобув упродовж свого існування. Репрезентацією спеціальних знань є слова-терміни, в яких закодована історія світової й вітчизняної науки, освіти і культури.

Сучасній українській науковій термінології передував період неконтрольованого термінотворення. Донаукова практика людини будувалася здебільшого на стихійному використанні законів природи та соціального світу [1, с. 26]. Прообразом більшості сучасних термінів є слова, що виникли в дописемний період в усній мові для найменування об'єктів дійсності, пізнаних у процесі практичної діяльності людини, зокрема, *оби́да* (моральна і матеріальна шкода), *змець* (очевидець) тощо.

Розвиток української наукової термінології починається з другої половини ХІХ ст. Основні віхи її становлення пов'язуємо з діяльністю трьох інституцій: Науковим товариством імені Т. Г. Шевченка (далі – НТШ) у Львові, Інститутом української наукової мови ВУАН (далі – ІУНМ), Академією наук України (нині – Національна академія наук України).

Підвалини розбудови української термінології були закладені вченими Галичини – І. Верхратським (природничою), В. Левицьким, І. Пулюєм (фізичною), О. Огоновським, К. Левицьким (юридичною), Р. Цегельським, І. Горбачевським (хімічною) та ін. [5, с. 321].

Термінологічні надбання НТШ стали підвалиною для розгортання термінологічної роботи в Східній Україні, яка пов'язана зі створенням перших товариств «Просвіта» в Києві,

Одесі, Полтаві, Харкові та інших містах України, Українського наукового товариства в Києві на чолі з Михайлом Грушевським.

14 листопада 2018 р. минає сто років від дня заснування Української академії наук (УАН), головою-президентом якої став академік В. І. Вернадський [3, с. 5]. З перших днів свого існування УАН першорядного значення надавала мовним проблемам, підтвердженням чого стало створення відділу історично-філологічних наук, при якому існувала низка комісій, в тому числі й правничо-термінологічна комісія, яку очолив О. І. Левицький. У травні 1921 р. всі термінологічні комісії були об'єднані в Інститут української наукової мови ВУАН (Всеукраїнської академії наук), першочерговим завданням якого «було скеровування процесу розвитку української наукової мови та розроблення наукової термінології» [3, с. 6].

Наслідки невтомної праці співробітників ІУНМ зафіксовані в 24 словниках з різних галузей науки і техніки [2, с. 56]. З-поміж них виділяється Російсько-український словник правничої мови (головний ред. академік А. Ю. Кримський. – К.: ВУАН, 1926. – 227 с.), до якого, як зазначено в передмові, «ввійшли терміни та вирази потрібні правникові в його щоденній праці» [5, с. 79]. На жаль, у вересні 1930 р. ІУМ було ліквідовано, а робота на термінологічній ниві на певний час згорнулася.

Концептуальні засади термінотворення в окреслені періоди, вироблені вченими різних наукових шкіл і поколінь Західної та Східної України, сприяли подальшому формуванню якісно нової термінології.

Після тривалої перерви поновлення термінологічної роботи припадає на кінець 50 – початку 60-х рр. ХХ ст. Її відродженню певною мірою сприяла створена Президією АН України в 1957 р. Словникова комісія, основним завданням якої було укладання різногалузевих словників, які б забезпечували вичерпне ознайомлення з новою термінологією, що з'явилася в повоєнний період з різних галузей знань. Її функції продовжив Комітет наукової термінології при Президії НАНУ, створений у 1977 р., під егідою якого опубліковано понад 20 різногалузевих словників, 6 монографій з актуальних проблем сучасного термінознавства.

Із становленням України як суверенної держави, набуттям українською мовою статусу державної проблеми національної

термінології набули глобального значення. Посилений інтерес науковців до проблем термінології, зумовлений такими практичними потребами, як забезпечення всіх галузей суспільного і культурного життя кодифікованою термінологією. У цей час відбувається інтенсивне вивчення галузевих терміносистем (на сьогодні досліджено близько 150). Кожне з таких досліджень поповнює українську термінологію новим лексичним матеріалом, необхідним для створення словників.

Наслідком співпраці науковців, освітян за роки незалежності, за різними підрахунками, видано близько 800 словників різного типу і призначення. Їх умовно можна класифікувати за певними ознаками: тематичним обсягом (загальнонаукові, поліфункціональні, універсальні); кількістю залучених мов (одно-, дво-, три- і багатомовні); призначенням (навчальні, інформативні, довідкові, енциклопедичні); способом семантизації (перекладні, тлумачні, тлумачно-перекладні). Найбільша кількість словників репрезентує технічні науки (понад 140), біологічні (понад 140), економічні (90), правознавчі (понад 60) праць та ін.

Видання термінографічних праць назавжди залишається нагальною потребою нашої освіти, науки, оскільки кожен словник відбиває динаміку розвитку української наукової термінології, забезпечує необхідну для кожної мови кодифікацію лексичних засобів усіх категорій [7, с. 360].

Список використаних джерел

1. Баксанский О. Е. Когнитивные репрезентации: обыденные, социальные, научные / О. Е. Баксанский. – М., 2009. – 224 с.
2. Кочерга О. Українські термінологічні словники довоєнного періоду. За матеріалами бібліотек Києва, Львова / О. Кочерга, В. Кулик // Вісник АНУ. – 1994. – № 2. – С. 55–61.
3. Симоненко Л. Роль Національної академії наук у розбудові української наукової термінології / Л. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – Київ, 1998. – С. 5–8.
4. Симоненко Л. О. З історії становлення української правничої термінології в Галичині / Л. О. Симоненко // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та

функціонування державної мови (Київ, 30 листоп. 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 16–18.

5. Симоненко Л. О. Українознавчі термінологічні студії академіка А. Ю. Кримського / Л. О. Симоненко // Термінологічний вісник. – Вип. 2/1. – Київ, 2013. – С. 72–84.

6. Симоненко Л. О. Історична тяглість розвитку української наукової термінології / Л. О. Симоненко // Вісник Львівського університету. – Вип. 61. – Ч. І. – 2017. – С. 320–328. – Серія «Філологічна».

7. Симоненко Л. О. Галузеві словники у формуванні культури фахової мови / Л. О. Симоненко // Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. університету імені І. Огієнка. Філологічні науки. – Вип. 32. – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 356–361.

Артикуца Н. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загальнотеоретичного правознавства і публічного адміністрування Національного університету «Києво-Могилянська академія»

СТАН, ПРОБЛЕМИ Й ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ЛІНГВОЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним із важливих теоретико-практичних завдань сучасної лінгвістики є визначення місця лінгвістичної експертизи серед інших видів експертиз у юридичній діяльності, видова класифікація таких експертиз за призначенням, завданням, методикою, окреслення кола актуальних проблем лінгвоекспертної діяльності (організаційних, методичних, теоретичних, прикладних). Широке застосування різноманітних видів лінгвістичних експертиз у юридичній сфері сприяє формуванню низки спеціалізованих напрямів такої діяльності, а саме:

1. Лінгвостилістична експертиза законопроектів та інших нормативно-правових актів на стадії їх розроблення (для проектів законів під час підготовки до другого читання).

2. Лінгвістична експертиза у документальних суперечках, здійснювана з метою надання лінгвістичного (філологічного, граматичного) тлумачення правових текстів, як законів,

так і юридичних документів різних видів (угод, договорів, контрактів тощо).

3. Лінгвістична експертиза в інформаційних суперечках («конфліктогенні» публікації в ЗМІ часто є об'єктом експертної оцінки під час провадження судових справ про захист честі, гідності, ділової репутації).

4. Лінгвокриміналістичні експертизи: а) авторознавча (встановлення автора анонімного тексту; конфлікти з авторськими правами); б) фоноскопічна (ідентифікація особи за особливостями голосу і мовлення, а також діагностика монтажу та ідентифікація засобів звукозапису, встановлення автентичності або монтажу фонограми); в) лінгвографічна (визначення національної мови за графічними особливостями писемного тексту, регіону походження, поширення або дію документа, національність автора); г) почеркознавча (процесуальне доведення засобами ідентифікації почерку особи) та ін. Безпосереднім об'єктом експертного дослідження й оцінки у цих випадках слугує мовний матеріал, а саме текст (письмовий або усний, як правило, зафіксований на папері або інших матеріальних носіях), який має багато параметрів для оцінки (лексика, синтаксис, стилістика, фонетика, графіка). Серед текстів, що підлягають експертній оцінці, виділимо групи: а) юридичні тексти (нормативно-правові акти та інші документи); б) тексти неюридичні, але залучені у судово-процесуальну сферу.

У лінгвокриміналістичних дослідженнях мовностилістичні, діалектологічні, лексичні, синтаксичні особливості тексту слугують засобом ідентифікації або створення образу злочинця чи правопорушника. Так, різновидом оперативно-розшукової діяльності є моделювання особистості за індивідуально-авторським мовленням (вимова, лексика, синтаксис, діалектні особливості тощо).

Актуальність проблематики лінгвоюридичних експертиз спричинена такими чинниками, як: 1) недосконалість законодавчих та інших нормативно-правових текстів, що призводить до неоднозначності розуміння і тлумачення правових приписів; 2) численні документаційні та інформаційні суперечки, що розглядаються у судах (арбітражні позови про тлумачення розділів текстів, положень або й окремих слів і

словосполучень у юридичних документах); 3) зростання судових позовів на захист честі, гідності та ділової репутації, підставою для яких найчастіше виступають матеріали, опубліковані в засобах масової інформації (т. зв. мовленнєві конфлікти в публіцистиці); 4) порушення авторських прав (плагіат); 5) порушення прав споживачів (недобросовісна реклама); 6) «брудні» передвиборчі технології тощо.

Усе це сприяє тому, що юридико-лінгвістичне експертування нині активно розвивається у різних напрямках, виробляючи й удосконалюючи для кожного виду експертизи свої методики і робочі прийоми, які акумулюють знання й досвід представників різних професій (мовознавців, правників, програмістів, психологів та ін.). Проте настає час, коли потрібно уніфікувати напрацьовані спеціальні методики, здатні забезпечити об'єктивність експертного висновку, і розробити загальні принципи й засади юридико-лінгвістичного експертування.

Проблемі науково-методичного забезпечення лінгвоекспертної діяльності, створенню теоретичних засад, принципів і методів практичного застосування експертних процедур у різноманітних галузях юридичної діяльності присвячують праці як лінгвісти, так і правознавці. Серед них назвемо таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: П. Біленчук, Т. Литвин, О. Юрчук, В. Баранов, О. Галяшина, М. Голєв, Т. Губаєва, Н. Калініна, М. Кострова, Н. Любимова, Н. Хабібуліна, Т. Чернишова, Д. Шакірова, Б. Шарифулін, О. Шпаковська та ін. Але й досі в українських посібниках із судової експертної діяльності відсутні розділи, присвячені лінгвістичній або лінгвокриміналістичній експертизі.

Лінгвістичні експертизи у юридичній діяльності мають ґрунтуватися на найновіших досягненнях сучасної теоретичної і прикладної лінгвістики взагалі і юридичної лінгвістики зокрема. Сучасну науково-теоретичну основу для розвитку лінгвоекспертної діяльності в Україні складають наукові дослідження і прикладні розробки вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: засадничі праці таких учених із Західної Європи, США, Росії: А. Подлєх, Дж. Холл, Г. Ландквіст, Г. Торнтон, Р. Бержерон, Ян Енгберг, П. Сандрини, Ж.-Р. де Гроот, В. Отто, Л. Ерік сен, Ф. Мюллер, М. Кац, Б. Еренберг-Сундін, М. Горбаневський та ін.; українських дослідників:

Д. Баранника, О. Копиленка, Ю. Зайцева, І. Усенка,
С. Головатого, Л. Симоненко, Л. Чулінди, О. Даценко,
А. Красницької, О. Шаблій та інших.

Інтеграція зусиль на міждисциплінарному та міжнародному рівнях уможливорює розв'язання нагальних наукових та прикладних проблем юридичної лінгвістики на рівні сучасних вимог. Про це свідчать матеріали діяльності спеціальних міжнародних комісій, урядових і громадських організацій, наукових колективів, зокрема, з проблем удосконалення законодавчої мови, впорядкування міжнародного термінологічно-правового фонду, перекладу міжнародно-правових документів, лінгвоекспертної діяльності, а також численних наукових заходів (конференцій, круглих столів, семінарів, симпозіумів тощо) з питань лінгвістики права, правотворчості та юридичної техніки, мовно-правових експертиз. Ознайомлення з матеріалами цих заходів допомагає сформувати уявлення про те, які саме питання лінгвоекспертної діяльності у юриспруденції актуальні для кожної країни-учасниці. Проте в Україні ці проблеми висвітлюються лише епізодично, фрагментарно, на рівні наукових статей.

У НаУКМА з 2001 року викладається магістерський курс «Правнича лінгвістика», спрямований на формування навичок лінгвоекспертної діяльності як важливої складової професійної компетентності сучасного правника. Розглядаючи текст як об'єкт лінгвістичного та редакторського аналізу, як єдність логічної, лексичної, граматичної та графічної сторін, магістранти опановують навички аналізу різних за функціонально-стильовою приналежністю видів текстів, готують експертні висновки. Матеріалом для різних видів лінгвістичного і контекстуально-стилістичного аналізу на практичних заняттях слугують різноманітні юридичні тексти: міжнародно-правові документи, законодавчі акти України, їх проекти), різні види процесуальної документації, науково-юридичні і судово-публіцистичні твори; конфліктогенні тексти, матеріали ЗМІ, включаючи газетні публікації, Інтернет-матеріали, аудіо- та відеоматеріали. Головна мета практичної частини курсу – на основі ознайомлення із сучасною методикою і практичним досвідом проведення лінгвістичних експертиз сформувати навички комплексного аналізу тексту та підготувати на його основі експертний висновок.

Важливим інструментом лінгвоекспертної діяльності є словники, фахова література. Для консультацій запрошуються експерти з досвідом роботи у певних галузях.

Оскільки в Україні досі не створено професійного об'єднання юрист-лінгвістів, яке б консолідувало і координувало розробки українських учених у цьому напрямку, було б доцільно або створити спеціальний структурний підрозділ на базі НДІСЕ, у якому б працювали найдосвідченіші юрист-лінгвісти разом із юристами-експертами, або створити незалежне Всеукраїнське громадське об'єднання юрист-лінгвістів-експертів, яке б розробило загальні науково-методичні підходи до лінгвоекспертної діяльності, єдині фахові вимоги і нормативи, працювало б над розробленням й удосконаленням методів проведення різноманітних видів судових експертиз, накопичувало, аналізувало й узагальнювало б практичний досвід лінгвоекспертної діяльності. До такої незалежної громадської організації могли б звертатися всі, хто потребує юридично-лінгвістичної допомоги у формі фахових консультацій та мовно-експертних висновків спеціалістів щодо конфліктних (спірних), дефектних та інших текстів (громадяни, судді, адвокати, слідчі, позивачі й відповідачі у різних категоріях справ, учасники арбітражних суперечок, правоохоронці). Скоординований розвиток лінгвоекспертної діяльності в Україні важливий для утвердження її як демократичної і правової держави.

Усенко І. Б., кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України

ПРАВОВИЙ СТАТУС МОВ У ЗАКОНОПРОЕКТАХ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ 2017 РОКУ

Питання застосування мов в Україні після певної перерви знову посіло вагоме місце в законотворчій роботі українського Парламенту. У грудні 1916 р. – січні 1917 р. на розгляд

Верховної Ради України було внесено аж три проекти «головного мовного закону».

Першим у часі був *проект 5556 від 19.12.2016 про мови в Україні*, внесений народними депутатами України Я. Лесюком, І. Васюником та іншими. У проекті пропонується визначити, що єдиною державною мовою в Україні є українська мова. Українська мова як державна мова є однією з фундаментальних конституційних цінностей, що становлять основу конституційного ладу України. Українська мова – основа духовності та історичної пам'яті, одна з визначальних ознак української держави разом з державними символами України. Українська мова як державна мова виконує усі функції офіційної мови на всій території України. Також зазначається, що володіння українською мовою є однією з ключових умов прийняття до громадянства України. Обов'язок кожного громадянина України – володіти державною мовою. Усі посадові особи органів державної влади, державних установ, підприємств і організацій, інших суб'єктів господарювання державної форми власності при виконанні своїх обов'язків і у публічному спілкуванні повинні застосовувати виключно державну мову. Важливе місце в проекті належить поняттю «корінні народи». На думку ініціаторів проекту, що дещо розходиться з положеннями сучасних міжнародно-правових документів, корінні народи України є етнічними спільнотами, що споконвіку проживають на території України. Найчисельнішим корінним народом України є українці. Інші корінні народи і національні меншини України становлять меншу частину (частини) населення України. Мови корінних народів і національних меншин України традиційно використовуються в межах частини (частин) території держави громадянами України, що складають групу, яка за своєю чисельністю є меншиною відносно усього населення країни. Кримськотатарська мова як мова одного з корінних народів України і одна з мов Автономної Республіки Крим, що є територіальною автономією у складі унітарної держави, поряд з державною мовою виконує визначені цим Законом та іншими законами України функції офіційної мови в межах Автономної Республіки Крим. Місця (села, селища, міста) поширення і використання мов корінних народів і національних меншин

України визначаються виключно законами України. Застосування кримськотатарської мови, а також мов інших корінних народів України і мов національних меншин України в межах сіл, селищ, міст, визначених законами України місцями поширення і використання таких мов, встановлюється цим Законом та іншими законами України. У проекті визначаються особливості застосування мов у різних сферах публічного життя. На виконання положень цього проекту пропонуються зміни до більш ніж 20 законів України.

Загалом проект є доволі послідовним у частині підтримання української мови як державної. Водночас щодо інших мов, то предметом захисту є лише мови «корінних народів та національних меншин», нехтуючи важливою проблемою виконання міжнародно-правових зобов'язань України щодо захисту мов як таких. Інші мови мають право на захист лише, якщо відповідна національна (не мовна) меншина складає не менше третини мешканців відповідного населеного пункту. Крім того, проект містить чимало вад юридично-технічного характеру. Так, наявні ряд взаємовиключних положень, зокрема вимога знання мови для кандидата на державну посаду та вимога вивчити протягом певного строку після призначення.

Через кілька тижнів народними депутатами М. Головом, М. Матіос та іншими був внесений *проект 5669 від 19.01.2017 про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні*. Авторство цього проекту, як визнають і його ініціатори, належить С. П. Головатому. Він вже не раз виносився на розгляд українського парламенту. Дивись, наприклад, проект 17075 від 13.08.2012 (6 скликання) або 1233 від 10.01.2013 (7 скликання). Проект містить у преамбулі незвичну для нашої практики низку посилань на міжнародні акти, висновки і рекомендації Венеціанської комісії тощо з прямим їх цитуванням. Є в ньому і така категорична норма «Спроби запровадження офіційної багатомовності на національному рівні всупереч Конституції України і встановленій конституційній процедурі є діями, спрямованими на розпалювання міжетнічної ворожнечі, мовний розкол країни, порушення конституційного ладу і територіальної цілісності України» (ст. 4). Можливість застосування мови національної

меншини або регіональної (міноритарної) мови передбачається здебільшого для місцевостей, де відповідною мовою традиційно користується понад 30 % населення (у попередніх варіантах було 50 %). Передбачено створення Національної комісії зі стандартів державної мови, яка має затвердити правопис української мови, стандарти транслітерації, а також перевіряти рівень володіння мовою державних посадовців. Водночас Центр української мови має здійснювати тестування на визначення рівня володіння українською та видавати відповідні сертифікати. Ще однією пропозицією є запровадження посади Уповноваженого із захисту державної мови (філолог або юрист за освітою).

Проект має певні позитиви, зокрема передбачає захист мов як таких і водночас захист мовних прав національних меншин. Остання версія проекту, порівняно з попередніми варіантами, не містить деяких неоднозначних положень (щодо так званого мовного інспектування та інших). Проте ці скорочення були зроблені без узгодження з іншим текстом проекту. Як наслідок в проекті 5669 зовсім немає статей 22–27 (після 21 статті йде 28) і статті 58, у прикінцевих положеннях є посилання на відсутні у тексті статті 67 і 68, а у перехідних положеннях є низка посилань на застарілі редакції законів. Така недбалість видається неприпустимою неповагою до парламенту.

В один день з попереднім був зареєстрований *проект 5670 від 19.01.2017 про державну мову*, внесений народними депутатами України І. Подоляк, Г. Гопко та іншими. Цей проект виходить з тієї ж основи, що і попередній (первісного проекту С. П. Головатого), відповідає йому структурно і змістом більшості положень. При цьому він позбавлений деяких кричущих недоліків попереднього проекту, зокрема щодо нумерації статей і посилань у перехідних положеннях на відповідні редакції законів. Водночас у ньому збережені положення щодо мовного інспектування, що вже викликали доволі негативну реакцію в експертному середовищі. Натомість з іншого принципового питання, ініціатори проекту обмежилися відсиленням до ще не існуючого нормативно-правового акта, вказуючи, що порядок застосування мов національних меншин під час здійснення повноважень місцевими органами виконавчої влади, органами влади Автономної Республіки Крим та

органами місцевого самоврядування визначається Законом України «Про права осіб, що належать до національних меншин».

За підсумками обговорення згаданих трьох проектів Комітет з питань культури і духовності прийняв рішення підготувати і внести до Верховної Ради України доопрацьований членами Комітету з питань культури і духовності за участі інших народних депутатів України проект закону про забезпечення функціонування української мови як державної, який, на думку ініціаторів доопрацьованого проекту, поєднує альтернативні варіанти окремих положень, що містяться у згаданих раніше проектах законів, і враховує основні зауваження Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України, висловлені до зазначених проектів законів. Новий *проект про забезпечення функціонування української мови як державної був зареєстрований 09.06.2017 за № 5670д*. Мною був здійснений розлогий аналіз цього проекту, який був оприлюднений на Інтернет-порталі Харківської правозахисної групи.

Ось деякі з висновків. Ініціатори проекти вважають: «Державна мова має окремий статус, який регулюється окремим законом, а застосування мов національних меншин відбувається в рамках захисту прав національних меншин – носіїв таких мов. Саме тому в проекті пропонується врегулювати статус виключно державної мови». З таким підходом не можна погодитися, оскільки відповідно до статті 10 Конституції України в нашій державі «гарантується Конституцією України та визначається законом» саме «застосування мов в Україні», а не застосування однієї української мови. Так само пункт 4 статті 92 Конституції України проголошує, що до питань, які визначаються виключно законами, належить «порядок застосування мов в Україні» (знову ж таки усіх застосованих мов, а не лише державної). Водночас, як видається, скасування чинного закону, який хай незадовільно, але регулював вживання інших (недержавних) мов в Україні, без еквівалентної заміни, яка підтвердить рішучість держави гарантувати права національних, і не лише національних, а й мовних меншин, загрожуватиме непередбачуваними наслідками і створить поживний ґрунт для всіляких провокацій противників української незалежності. Посилання в проекті на Закон України «Про

національні меншини в Україні» має фіктивний характер, оскільки цей акт не містить жодної норми прямої дії щодо застосування мов національних меншин, обґрунтовано передбачаючи, що такі норми мають бути в базовому мовному законі. Обмеженість предмету правового регулювання пропонованого закону посилюється повним ігноруванням потреби у регулюванні мов мовних меншин (регіональних і міноритарних мов). Численні преференції, які надаються в проекті офіційним мовам Європейського Союзу, можливо, мають певний сенс з політичного боку, але загалом видаються дуже дискусійними.

Загальним недоліком проекту видається тяжіння його ініціаторів до своєрідної «мовної диктатури», його надмірна агресивність, яку важко виправдати навіть реаліями «гібридної війни». Дуже показово те, що вже у статті 1 проекту міститься ряд посилань на «дії, що провокують мовний розкол країни, міжетнічне протистояння та ворожнечу і є такими, що спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу»; діяння, які мають наслідком «відповідальність, встановлену Законом» або «караються відповідно до закону». Мимоволі напрошується історична паралель з часами, коли у першій статті радянської конституції з'явилася згадка про зрадників Батьківщини. Особливого коментаря заслуговує частина сьома цієї статті, яка звучить так: «Спроби запровадження в Україні офіційної багатомовності всупереч Конституції України і встановленій конституційній процедурі є діями, що провокують мовний розкол країни, міжетнічне протистояння та ворожнечу і є такими, що спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу». Окрім згаданої недоречності подібних норм, звернемо увагу на юридичну дивовижність запропонованої конструкції, яка викликає дуже багато питань. Як можна щось встановити «офіційно», але «всупереч Конституції України і встановленій конституційній процедурі»? Який зміст вкладають ініціатори проекту в слова «насильницька зміна» і «повалення конституційного ладу»? Чи узгоджується розуміння цих понять ініціаторами проекту з Кримінальним кодексом України? Чи спричинює якісь негативні правові наслідки «запровадження в Україні офіційної багатомовності

відповідно до Конституції України і встановленій конституційній процедурі»?

Доволі безпрецедентною є і пропозиція запровадити юридичну відповідальність за «застосування української мови з порушенням стандартів української мови» (частина дев'ята статті 1). Втім, ця ініціатива не знайшла підтвердження у перехідних положеннях проекту в пропозиціях щодо внесення змін до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення тощо. У цьому контексті доречно зауважити, що в проекті, на нашу думку, є чимало «порушень стандартів української мови».

Ці та численні інші зауваження дали підстави для загального висновку про концептуальну неприйнятність і суттєві юридичні недоліки зазначеного проекту.

На завершення слід сказати кілька слів про мовне питання у нещодавно прийнятому *Законі України «Про освіту»*. Я не маю на меті долучитися до дискусії про обсяги навчання мовами національних меншин в навчальних закладах України і справедливості відповідних претензій представників деяких сусідніх держав. Є сенс зачекати на офіційний висновок Венеційської комісії. Хочу лише зазначити, що питання про мову освіти, на моє глибоке переконання, має вирішуватися в комплексі з іншими у «мовному законі». В законодавстві про освіту мають бути лише посилання на регулювання цього питання у законодавстві про мови. Цю думку я намагався донести на засіданні робочої групи з опрацювання проекту закону про освіту, але це дійсно був «крик волаючого у пустелі». Керівництво профільного парламентського комітету вирішило, що вони мають у законі про освіту виправити недоліки поки що чинного мовного закону. Тим самим не лише відкрили простір для численних спекуляцій навколо мовного питання, які фактично відвернули увагу від власних освітніх проблем, а й породили законодавчу колізію. І ця колізія у разі судового розгляду має вирішуватися не на користь освітнього закону.

Зазначене, ще раз підтверджує необхідність якнайшвидшого розроблення і прийняття «базового мовного закону». Але це має бути виважений закон, в якому забезпечуватиметься належний баланс між державною мовою і усіма іншими мовами, які застосовуються в Україні.

Юрчук О. Ф., кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри управління та роботи з персоналом Національної академії внутрішніх справ

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРАВНИКА В ПАРАДИГМІ ІННОВАЦІЙ

Прогрес будь-якої держави, особливо в умовах глобалізаційних перетворень, повною мірою детермінований ступенем запровадження інновацій у всіх сферах життєдіяльності. Не виняток і система підготовки кадрів, у тому числі в галузі юриспруденції. Реформа юридичної освіти, що наразі відбувається у сучасній Україні, передбачає винахід відповідей на принципово важливі питання: кого, для чого і як готують українські виші. Законами України «Про освіту» від 05.09.2017 та «Про вищу освіту» від 01.07.2014 закріплюється пріоритетність компетентнісного підходу у навчанні, оскільки саме комплекс компетенцій у кінцевому рахунку впливає на рівень кваліфікації фахівця, його професіоналізм.

Суттєве місце у зазначеному комплексі посідає комунікативна компетентність, яка є особливо важливою для тих галузей, що передбачають взаємодію суб'єктів на рівні «людина – людина». Проведений аналіз наукових праць із психології та педагогіки, методики викладання дисциплін мовного циклу, дозволив встановити, що поняття «комунікативна компетентність» розглядається вченими в межах широкого семантичного поля і включає в себе такі складові, як: знання мови, її норм і правил; лінгвістичні засади оформлення ділових паперів; застосування формул гречності та правил спілкування у певному соціумі; засвоєння комунікативних сценаріїв мовленнєвої поведінки у професійних ролях; володіння комунікативними навичками тощо. Подібний підхід можна вважати традиційним.

По суті і попередні, і нинішні програми курсів з таких навчальних дисциплін, як «Українська мова професійного спрямування», «Юридичне документознавство», «Юридична деонтологія», «Професійна етика» віддзеркалюють у змісті освіти окремі аспекти перелічених вище складових комунікативної компетентності. Цілком природно виникає

питання: які ж інновації можливі у цій парадигмі? На нашу думку, потенції містяться у двох взаємопов'язаних процесах. По-перше, це модернізація сутності ключового поняття. По-друге, запровадження інноваційних підходів до розвитку науково вираженої комунікабельності особи, формування її комунікативних навичок. Деталізуємо.

У зв'язку з тим, що «комунікативна компетентність» є синкретичним поняттям, що об'єднує в собі відомості з ряду суміжних наук, є сенс у застосуванні системно-функціонального підходу. Насамперед, йдеться про появу нових для України інституцій, зокрема медіації та неогоціації в праві. Функції посередництва зумовлюють необхідність включення до поняття комунікативної компетентності таких компонентів, як: обізнаність у логіко-мовній структурі переговорних процесів, у засобах нейтралізації вербальної агресії, ідентифікації та знешкодженні «мови ненависті», у шляхах досягнення компромісів через використання нейтралізуючих компонентів амбівалентних текстів; розпізнавання й запобігання прийомів словесної маніпуляції.

Не можна не враховувати й того факту, що останнім часом значно активізувалися інформаційні війни. Крізь призму інформаційного права комунікативно компетентний юрист повинен чітко розпізнавати сценарії стратегічних комунікацій, вміти грамотно здійснювати контент-аналіз текстів, які потрапляють до медійного простору, з метою захисту національних інтересів України.

Вбачаємо, що сфера інновацій у розумінні ключового поняття має відображати розуміння ознак диференціації форм і способів спілкування в контексті етнопсихолінгвістики. Це, по-перше, пов'язано з тим, що Україна є багатонаціональною державою, а значить, кожен із народів, що постійно проживає на території країни, має свої специфічні етнокультурні особливості. Необізнаність у даній сфері представників органи влади, правоохоронних органів може призводити не тільки до бар'єрів спілкування, а й до цілком реальних конфліктних ситуацій. По-друге, слід враховувати, що в умовах глобалізації суттєво збільшилися потоки іноземців (дипломатів, бізнесменів, туристів), які приїжджають до нашої країни. На жаль, статистика свідчить про те, що нерідко вони

стають жертвами злочинів, що негативно відбивається на міжнародному іміджі України. Якщо до цього додається некомпетентність правників, які надають юридичну допомогу або здійснюють слідчі дії, то негатив значно посилюється.

Ми окреслили лише окремі напрями поширення семантичного поля поняття «комунікативна компетентність», проте і наведене свідчить, що модернізація не тільки можлива, а й необхідна.

Стосовно ж інновацій у формуванні комунікативних компетенцій, з позицій педагогічної науки, вважаємо, що необхідно рішуче відходити від репродуктивних методів. Наш досвід викладання курсу «Комунікативна компетентність працівника Національної поліції» дає підстави говорити про суттєвий потенціал у застосуванні кейс-методу (методу аналізу ситуацій) у поєднанні з рольовими іграми, застосуванні методів інтерактивного навчання, використання техніки зворотного зв'язку. Позитивній динаміці мотиваційних змін у здобувачів вищої освіти сприяє і групове обговорення фрагментів фільмів, відеозаписів, ток-шоу. Ми практикуємо даний вид навчання й поза межами аудиторної роботи, зі спілкуванням у закритих групах соціальних мереж, у спеціальних телефонних групах тощо. Проте узагальнення такої діяльності може стати окремою темою наукового дослідження.

Підсумовуючи основні положення, зазначаємо, що комунікативна компетентність як у своїй феноменологічній сутності, так і у педагогічних підходах, є плідним ґрунтом для запровадження інновацій.

Секція 1 НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Дзира І. Я., доктор історичних наук,
професор, професор кафедри професійної
освіти Київського національного університету
технологій та дизайну

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИ В РЕЄСТРІ ВІЙСЬКА ЗАПОРІЗЬКОГО НИЗОВОГО 1756 РОКУ

Комплексне вивчення антропонімікону запорозького козацтва XVIII ст. неможливе без належного опрацювання питань розвитку та функціонування системи адміністративного й побутового означування особи на Запоріжжі. Мета даного дослідження полягає у з'ясуванні особливостей ідентифікації особи в середовищі Запорозького козацтва середини XVIII ст. Автор поставив завдання визначити різновиди, типи й моделі офіційних іменувань, частоту їх уживання й основні тенденції їх використання в діловодстві Запорозької Січі. Джерелом фактичного матеріалу послужив укладений 1756 р. Реєстр Війська Запорозького Низового (далі РВЗН – І. Д.), а також додані до нього реєстри, відомості та списки козаків, прибулих на Запоріжжя у 1754–1756 рр. і не вписаних до січового реєстру [1]. Крім політичних мотивів, поява цієї групи взаємопов'язаних між собою документів була викликана потребою виконати повноцінну калькуляцію призначеного Війську Запорозькому грошового й матеріального забезпечення та скасувати митний податок за товари, що ввозилися на Запоріжжя й вивозилися звідти. РВЗН складається зі списків 38 окремих куренів і містить 13 085, а разом із поданими відомостями про новоприбулих – 13 844 найменування запоріжців.

На основі проведеного аналізу можна твердити, що на середину XVIII ст. на Запоріжжі ще не діяли загальноприйняті правила ідентифікації особи. Матеріали РВЗН фіксують різні в структурному відношенні способи іменувань, що характеризуються нестабільністю використання. Але незважаючи на вплив народно-побутової традиції й відсутність

загальних стандартів, у пам'ятці все ж таки чітко простежується тенденція до витіснення двочленими власне антропонімічними іменуваннями, що охоплюють 98,6 % загальної кількості, всіх інших типів і моделей. Прикметною ознакою антропонімічної системи запорозького козацтва XVIII ст. є домінування серед них типу *ім'я носія + прізвище*, що було зумовлене особливостями виникнення й функціонування прізвищевих назв на Запоріжжі. Другий за обсягом тип (2676 носіїв, 19, 33 % заг. кількості) становлять способи ідентифікації, у яких другим член вказував на професію, ремесло, рід занять, місце походження чи етнічну належність особи. Порівняно значний відсоток представлений типом *ім'я носія + патронім, ім'я носія + ім'я батька чи іншого предка іменованого*, в якому переважають прізвищеві назви з патронімічним формантом – **енко** (799 прикладів, 5,77 % заг. кількості). Уживання в курінних реєстрах іменувань на **-енко** після «прозваній» осіб, від яких вони походять, дає можливість стверджувати, що патроніми виконували функції не лише факультативних прізвищ і прізвищевих назв, а й імен по батькові. Прізвищеві назви із суфіксами **-ович/-евич** (61 приклад) та **-ук/-юк** (22 приклади) перебувають на периферії антропосистеми РВЗН. 137 разів до власного імені як другий компонент додається ім'я батька чи іншого предка носія. Природно, що найчастіше тут маємо справу з пристосованими до української фонетичної й морфологічної систем церковно-календарними іменами, які вживаються в повній, скороченій, зменшено-пестливій, згрубілій чи гіпокористичній формах. Кількість іншомовних особових імен (як правило тюркських) у ролі другого розрізняювального компонента є мінімальною (24 приклади). Іменувань типу *ім'я носія + посесивна чоловіча власна назва* в РВЗН обмаль (0,82 % заг. кількості). Серед назвотворчих формантів тут переважає суфікс **-ов**, що разом із варіантною формою **-ев** дає нам 70 прикладів. Вивчення контексту свідчить, що вибір відповідних антропоформантів був викликаний, зокрема, і впливом норм тогочасного імперського діловодства. Другим щодо вживаності, хоча й менш продуктивним, виступає суфікс **-ин** (24 приклади). Іменування типу *ім'я носія + матронім, ім'я носія + ім'я матері або іншої родички* траплялося винятково рідко. Власне антропонімічних іменувань

тричленної побудови налічується всього 62 (0,45 % заг. кількості). Найпоширеніший серед них різновид (30 прикладів), крім особового імені, включає також фразеологічну конструкцію, котра ще не лексикалізувалася на час своєї фіксації й виражала злу насмішку на адресу іменованого. Дещо менше представлена у пам'ятці антропоформула *особове ім'я + відапелятивне іменування + відапелятивне іменування* (23 приклади). У свою чергу, тут переважає модель, другий або третій член якої вказував на колишню професію, посаду або рід занять запорозця (14 прикладів).

Конкретним свідченням антропонімічної уніфікації є, зокрема, різке зменшення порівняно з попереднім століттям чисельності одночлених власне антропонімічних іменувань, а також антропонімічно-апелятивних іменувань, які у пам'ятці становлять відповідно 0,13 % і 0,82 %. Для одночленного означення особи здебільшого використовуються адаптовані українською мовою форми церковно-християнських імен. Перший компонент антропонімічно-апелятивного різновиду майже завжди виражається церковно-християнським особовим іменем, а апелятивна частина складається з апелятивів *родич, брат, син* або *батько*, що виражають певну лінію спорідненості, а також з назви тієї людини, від якої ця лінія бере початок. Компонент, що ідентифікує родича означуваної особи у РВЗН, як правило, одночлений, представлений церковно-християнським іменем або прізвищевою назвою. Крім того, під впливом юридичної практики зі сторінок реєстру за єдиним винятком зникли власне апелятивні іменування.

Список використаних джерел

1. Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734–1775 / ред. кол. П. С. Сохань та ін. – Київ : Держ. комітет архівів України, ЦДІА України, НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2008. – Т. 5: Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року / Л. З. Гісцова (ст. упоряд. тому), І. Л. Бутич (наук. ред.). – 528 с.

Бойчук В. М., кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ;

Бойчук М. В., кандидат філологічних наук, викладач циклу видавничої справи та редагування Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

МОВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНОМУ ТА МОДЕРНОМУ КОНТЕКСТІ

Мовна політика – складне явище, яке потребує комплексного опрацювання й аналізу як із боку мовознавців, так і політологів, соціологів, культурологів та інших дослідників-гуманитаріїв. Складність зазначеної проблеми зумовлюється багатьма чинниками, які дуже часто об'єктивуються, а тому перебувають поза зоною впливу і контролю владних інституцій.

З іншого боку, український досвід націє-і державотворення засвідчує той факт, що нерідко питання мовної політики перебувають на маргінесі політико-правових і законодавчих процесів. Це дає змогу багатьом дослідниками характеризувати українську мовну політику як непослідовну і надто «м'яку».

Не можна однозначно стверджувати, що держава стояла осторонь процесів мовного планування з початку проголошення незалежності, однак динаміка глобалізаційних процесів у сучасному світі передбачає ухвалення термінових і якісних рішень, які б ефективно покращували сьогоднішню ситуацію в царині регулювання мовних відносин. Прикладом може слугувати нещодавно ухвалений Верховною Радою Закон «Про освіту», що засвідчив перші паростки рішучої націоцентричної політики української влади.

Для підвищення якості мовної політики варто аналізувати всебічно як міжнародний досвід, так й історичну спадщину з цього питання.

Автори Енциклопедії українознавства в 11 томах визначають мовну політику як складову національної політики,

що спрямована на «розвиток і плекання певної мови або ж на обмеження її прав та можливостей вільного розвитку» [1, с. 1622]. Відповідно – у багатонаціональних державах мовна політика надає панівній мові виняткового становища, тоді як недержавні народи «вбачають у боротьбі за мову основу свого самобутнього існування» [1, с. 1622].

Зважаючи на те що наш народ довгі роки перебував у становищі недержавного, питання мовної політики для української нації часто набували вітального характеру. А політику стосовно вирішення мовного питання, зокрема в історичному аспекті, можна поділити на мовну політику панівного класу (режиму) щодо мови меншостей та мовну політику цих меншостей стосовно своїх рідних мов.

У сучасній гуманітаристиці мовну політику визначають як сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі [2, с. 315], тобто певною мірою актуалізується лише один аспект, тоді як проблема є різнобічною і часто унікальною у тих чи тих історичних умовах.

Відомо, що мовна політика на теренах, де проживали етнічні українці, упродовж останніх століть була несприятливою стосовно їхньої мови. Так, у часи Великого князівства Литовського українська разом із білоруською були мовами державно-адміністративними, але після поширення влади Польщі на Галичині і Холмщині, а далі й на інших просторах України, упродовж 15–16 століть українська мова витісняється цілковито з державних установ латинською завдяки системній мовній політиці польських королів, незважаючи на гарантії уній і протести української шляхти (таємний з'їзд у Луцьку 1569 р., письмові протести до короля 1577 р. та ін).

З протилежного боку, мовна політика царської Росії також сприяла витісненню української мови з державно-політичного життя (укази 1627 і 1628 рр. про заборону книгодрукування українським варіантом церковно-слов'янської мови, указ 1721 року про заборону книгодрукування українською, укази 1727, 1728, 1735 рр. про вилучення з церков усіх україномовних книг і їх заміна на російськомовні). Як наслідок,

з другої половини 18 ст. Київська академія і всі школи поступово перейшли на російську мову. Надалі відомі сумнозвісні т. зв. емські укази та валуєвські циркуляри, які призвели до повної заборони української мови.

За часів УРСР мовна політика була непослідовною, з хитаннями від українізації до тотального переслідування за відстоювання українських інтересів тощо.

Отже, той аспект мовної політики, що спрямований на зменшення функціоналу і сфери вжитку української мови, опрацьовано сучасними вітчизняними науковцями ґрунтовно, зроблено історично вивірені й зважені висновки, але водночас сьогодні відчувається брак нових ідей, які б знайшли втілення у правотворчій роботі й практиці правозастосування в мовному питанні. Саме тому варто звернути увагу на окремі засади формування національної мовної політики, для прикладу, країн Балтії, описані західними науковцями у працях «Language Politics and Practices in the Baltic States» (автори Gabrielle Hogan-Brun, Uldis Ozolins, Meilutė Ramonienė & Mart Rannut), «Language Planning and Policy in Europe: The Baltic States, Ireland and Italy» (автори Robert V. Kaplan, Richard V. Baldauf), «Language policies and practices across the Baltic: processes, challenges and prospects» (автори Triin Vihalemm and Gabrielle Hogan-Brun) та ін.

Таким чином, європейські прагнення нашої держави уможливають надалі запозичення кращого досвіду провідних сучасних демократій, сприятимуть формуванню такої національної мовної політики, яка, ґрунтуючись на історичному досвіді, синтезуватиме в собі найкращі ідеї сьогодення й відповідатиме модерній практиці мовного планування.

Список використаних джерел

1. Маркусь В. Мовна політика / В. Маркусь // Енциклопедія українознавства. – Львів, 1996. – Т. 5. – С. 1622–1624.

2. Мовна політика // Політологічна енциклопедія : навч. посібник : у 9 т. / А. О. Карасевич, Л. С. Шачковська. – Умань, 2016. – Т. 4. – С. 315–316.

Трофанчук Г. І., кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного та адміністративного права Інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

МОВА БОГОСЛУЖІННЯ У СФЕРІ КАНОНІЧНОГО ПРАВА

Мовне питання завжди було і залишається надзвичайно вагомим у сфері внутрішньодержавних стосунків, а також на ниві канонічного права. У свій час Вселенська церква канонізувала виключно три мови Святого Письма і богослужіння: грецьку, латинську та єврейську (гебрайську або арамейську). Константинополь відстоював грецьку мову, у той час, як у західній частині Римської імперії поширення набула латинська мова. Не могли тодішні отці церкви знехтувати і арамейською мовою, бо нею говорили апостоли. Така «тримовність» ускладнювала християнізацію серед багатьох народів як у самій Візантійській імперії, так і поза її межами.

Поширення християнства серед слов'янських народів зумовило появу так званої церковнослов'янської мови (хоча точніше її треба називати «староболгарською»). З часом в Україні вона утвердилася як книжна мова, ставши основою первісної літературної мови, яка з часом українізувалася. Але ж церковнослов'янська мова використовувалася лише в релігійній літературі і з часом стала мертвою мовою, подібно до латині. Вона дедалі більше ставала незрозумілою широкому загалу. У 1577 р. відомий церковний діяч Петро Скарга видав книгу «Про єдність церкви Божої», у якій зазначив: «Слов'янською мовою не можна стати вченим. Та й що це за мова, якої тепер ніхто не розуміє і не розуміє писаного нею. Цією мовою немає ні граматики, ні риторики...» [1, с. 118].

І все ж українська мова поступово проникає як у церковну літературу, так і у богослужіння, про що свідчить, наприклад, Краківський Апостол 1560 р., Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр., Біблія Луки з Тернополя тощо. У XVI ст.

з'являються також словники, які подають переклад з церковнослов'янської на українську мову. Перший рукописний словник невідомого автора «Лексис с толкованіємъ словенскихъ слов» давав пояснення майже 800 словам, а друкований «Лексис» Лаврентія Зизанія (1596 р.) містив вже понад одну тисячу слів [2, с. 149].

Отже, в Україні церковнослов'янська мова була незрозумілою вже в добу Середньовіччя й дедалі більше ставала лише архаїчною мовою. Проте ця архаїка з домішками місцевих мовних діалектів фактично законсервувалася у Московській державі, яка аж до середини XVII ст. набагато відставала від України у культурно-релігійному житті. Лише під впливом Києва та українського високоосвіченого духовенства, зокрема, вихованців Києво-Могилянської академії, їй вдалося вижити на вищій щабель релігійного життя.

З другої половини XVII ст. відбувається поступовий процес анексії українських земель Московським царством, що спричинило в них зворотні явища в культурно-релігійній сфері. З метою денационалізації і русифікації українського народу книги українських авторів або вилучалися з обігу, або «виправлялися» у московських виданнях «по великоросійской грамматике». Поступово богослужбова мова православної церкви в Україні була уніфікована на зразок «великоросійської граматики», яка вже була далекою від староболгарської мови часів Київської Русі і являла собою її зрусифікований варіант.

Консервативні засади Російської православної церкви і жорсткий контроль з боку російського єпископату змушували більшість українського духовенства не виявляти особливої активності у напрямі переведення богослужіння на українську мову. Лише після Лютневої революції 1917 р. в Росії церковно-визвольний рух в Україні розгорнувся з новою силою, висунувши вимоги не тільки автокефалії, а й українізації богослужіння.

У добу Української революції (1917–1921 рр.) декларативність, відверта політична гасловість применшили значення ідеї про українізацію церкви, яка успішно була втілена у власному національному дусі іншими автокефальними церквами. За часів Української радянської держави, у 20-х роках минулого століття, питання українізації церкви не замовчувалися, і деякою мірою спрацьовувала інерція постановки проблеми ще з часів визвольних змагань. Але за

відсутності необхідної богослужбової літератури українською мовою здійснити українізацію церкви було практично неможливо. До того ж звиклі до механічного сприйняття богослужінь церковнослов'янською мовою українські селяни мало переймалися питаннями українізації та виявляли до неї інертність і байдужість. На кінець 20-х років цей рух поступово згортається як на сторінках богословських періодичних видань, так і в практичній площині.

Сучасні ревні захисники старослов'янської мови заявляють, що запровадження у богослужінні іншої мови є спробою повалити багатовікову твердиню православ'я і тим самим розірвати наші зв'язки з Богом. На їхню думку, доказ того, що церковнослов'янська мова важка для сприйняття, не витримує критики, оскільки «церковнославянський язык это, по сути, не язык, а молитва... Язык Божественной литургии становится понятен уже после 20–30 литургий... Если какое-то выражение не поддается сразу истолкованию, ничего особенного – постепенно оно прояснится» [3, с. 46]. Такі, з дозволу сказати, апологети давньої мертвої мови з подивом для себе зазначають, що з вимогою запровадити національні мови богослужіння виступають освічені кола громадськості. Їм більше до вподоби, як вони називають, «бесхитростно верующий человек», який буде «безропотно» повторювати слова і словосполучення, не вдаючись до розуміння їхнього справжнього змісту.

Немає сумніву: зневажливе ставлення УПЦ Московського патріархату до української мови богослужіння і вживання виключно церковнослов'янської мови має суто політичне значення. Шляхом уніфікації богослужбової мови Російська церква прагне зберегти свої впливи серед православного населення України і таким способом забезпечити умови для його духовного поневолення.

Список використаних джерел

1. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. – Київ : Дніпро, 1993.
2. Трофанчук Г. І. Канонічне право. Курс лекцій : навч. посіб. / Г. І. Трофанчук. – Київ : Юрінком Інтер, 2014.
3. Цыпин В. А. Каноническое право / В. А. Цыпин. – М. : Параграф, 1996.

Дручек О. В., кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри правових
дисциплін Київського факультету
Національної академії Національної
гвардії України

БІЛІНГВІЗМ ТА ІНШІ ЛІНГВІСТИЧНІ ДЕВІАЦІЇ ЯК ЯВИЩА МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

Прийняття нещодавно нового Закону України «Про освіту» [1], зокрема, ті його положення, які торкаються мовної освіти, обумовлює актуалізацію уваги до феномену білінгвізму. Як зазначається у літературі [2], *білінгвізм* (двомовність) – поширене мовне явище, яке виникає за умов наявності тісних соціально-економічних зв'язків і співіснування різних етнічних груп у багатонаціональних країнах. В Україні, що є багатонаціональною країною, існує українсько-російська, українсько-угорська, українсько-польська, українсько-румунська тощо двомовність. Найбільшого поширення набув саме українсько-російський білінгвізм: за оцінками соціологів, співвідношення осіб, для яких українська мова є мовою побутового спілкування до тих, хто користується російською, складає 55 % на 45 % (при тому, що частка етнічних росіян в Україні наразі не перевищує 12 %) [3].

Погоджуючись із тим, що основною причиною двомовності України в історичному аспекті була монокультурна асиміляція як спадщина колишніх імперського та тоталітарних режимів [4], водночас наголошуємо, що завдання забезпечення національної безпеки і сталого розвитку нації вимагає рішучої зміни вектора мовної політики, зокрема, у питаннях білінгвізму. У науковому контексті зазначена проблема вимагає дослідження поняття «білінгвізм» («двомовність») та вивчення пов'язаних із ним лінгвістичних девіацій, зокрема, напівмовності, диглосії, суржику.

У науці існують різні тлумачення білінгвізму, з-поміж яких є усталені. Загальноприйняте визначення білінгвізму належить американському лінгвісту У. Вайнрайху: білінгвізм (від лат. *bi* («два») і *lingua* («мова»)) – це практика альтернативного використання двох мов [5, с. 21]. Це визначення, вочевидь, є основою для тлумачень білінгвізму як «активного володіння двома мовними системами», «більш

або менш вільного володіння двома мовами: рідною і нерідною», «виконання суспільних функцій двома контактними мовами», «здатність окремого індивідуума, або цілого народу, чи його частини спілкуватися (досягати взаємного розуміння) двома мовами» [2]. Відповідно, білінгвом може бути названо людину, яка володіє (на певному рівні) двома мовами.

Розширенню розуміння феномену білінгвізму сприяють його класифікації, які існують: за якісними та кількісними ознаками; ступенем поширення; рівнем розмежування мовних систем; характером комунікативного включення; ціннісною орієнтацією тощо [6].

Наразі явище білінгвізму стає предметом вивчення не лише лінгвістами, а й філософами, юристами, психологами та соціолінгвістами. Маловивченим аспектом феномену двомовності, на нашу думку, є її психологічний аспект. Існує точка зору, що індивідуальний білінгвізм – це позитивна інтелектуальна якість, володіння обома мовами на однаковому рівні, уміння особи використовувати їх у різних мовних ситуаціях без змішування. Проте ми підтримуємо думку таких авторитетних лінгвістів, як Б. Гавранек, А. Мартіне, С. Хауген, що повне і автономне (без змішування мов) володіння двома мовами перевищує психічні можливості звичайної людини. Мовна свідомість людини, яка користується двома мовами, характеризується, зокрема, на думку Ренцо Тітоне, як метамовна [7]. Йдеться про уміння білінгва порівнювати різномовні явища, функціонально диференціювати їх, розвиваючи мегакогнітивну здатність поперемінного, одночасного чи поперемінно-одночасного існування у двох мовних світах. Проте, у значній кількості мовців унаслідок цього формується напівмовність, тобто, за визначенням Б. Ажнюка, двомовність із неповним рівнем мовної компетенції в обох мовах [7, с. 89].

Поширення українсько-російського білінгвізму і факт поєднання української і російські мови за схемами «низька-висока», «престижна-непрестижна» обумовило появу феноменів диглосії та суржикю як елементів комунікації і мовної поведінки громадян.

За М. Віденовим, диглосія – це відносно стабільна мовна ситуація, за якої на додаток до первинних діалектів однієї мови,

існує ще один, відмінний від зазначеного, високо кодифікований обов'язковий варіант мови, який використовується зазвичай в офіційній сфері, а не в суспільстві для повсякденного побуту [8, с. 196]. Стосовно зазначеного явища, то, на нашу думку, наразі можливо констатувати існування т.зв. «офісної диглосії», що полягає у широкому розповсюдженні практики застосування симбіозу російської мови і корпоративного сленгу в офісних установах.

Іншою лінгвістичною девіацією, пов'язаною з білінгвізмом, є використання під час лінгвістичного контакту суржикі – елементів двох або кількох мов, об'єднаних штучно, без дотримання норм літературної мови.

З урахуванням нинішньої мовної ситуації в Україні ми наполягаємо на оцінці зазначеного лінгвістичного феномену як небезпечного явища, що сигналізує про маргінальний стан мовної свідомості особи, появу комплексу меншовартості, проблеми з етнічною самоідентифікацією.

Отже, білінгвізм є настільки багатоаспектним феноменом, що його об'єктивна оцінка потребує подальшого дослідження. У контексті мовної ситуації, що має місце в Україні, перспективними напрямками подальших наукових досліджень вважаємо політичні аспекти формування двомовності та практику розв'язання мовних конфліктів у тих країнах, де вони мають місце.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 38–39. – Ст. 380.

2. Загнітко А., Кудрейко І. Сучасні теорії білінгвізму: типологія підходів і закономірності вияву [Електронний ресурс] / А. Загнітко, І. Кудрейко // Лінгвістичні студії : зб. наук. пр. – Режим доступу : <http://litmisto.org.ua/?p=8123>. – Назва з екрана.

3. Двомовність загрожує безпеці держави, – медіаексперти [Електронний ресурс] // Служба інформації НСЖУ. – Режим доступу: <http://nsju.org/article/5535>. – Назва з екрана.

4. Майданюк В. Білінгвізм vs патріотизм [Електронний ресурс] / В. Майданюк // Джерело. – Режим доступу:

<http://insignisad.blogspot.com/2011/03/blog-post.html>. – Назва з екрана.

5. Вайнрайх У. Языковые контакты / У. Вайнрайх. – Київ : Вища школа, 1979. – 264 с.

6. Бурда Т. М. Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (мовне середовище м. Києва): автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.01 / Т. М. Бурда ; НАН України, Ін-т укр. мови. – Київ, 2002. – 22 с.

7. Titone 1991: Titone R. Language contact and code-switching in the bilingual personality // Languages in Contact and Contrast. Essays in Contact linguistics. – Berlin, New York, 1991. – P. 446–464.

8. Ажнюк Б. Мовна єдність нації : діаспора й Україна / Ажнюк Б. – Київ : Рідна мова, 1999. – 421 с.

9. Видено М. Диглосията (с оглед на българската езикова ситуация) / М. Виденов. – София : Акад. изд. «Проф. Марин Дринов», 2005. – 249 с.

Залізник Г. М., кандидат економічних наук, завідувач відділу соціологічного моніторингу розвитку міста Комунальної науково-дослідної установи «Науково-дослідний інститут соціально-економічного розвитку міста»

МОВА ЯК ЧИННИК ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНИ В СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Сучасна мовна ситуація столиці України склалася внаслідок трьохсотп'ятдесятирічного тиску з боку російської мови, коли Україна знаходилася під пануванням Російської імперії в її різних виявах. Наслідком цього стало поширення явища масового білінгвізму (не плутати з індивідуальним білінгвізмом) на теренах більшої частини України [1, с. 8]. Поширення російської мови в статусі мови міжнаціонального спілкування, що було стрижнем асиміляційної мовної практики за часів СРСР призводило до наростання національно-російської двомовності в усіх великих містах країни (крім, хіба що, західної) у тому числі в її столиці – Києві. Така ситуація була не

лише першим етапом переходу до російської одномовності з повним витісненням української мови, а й призводила до розмивання української ідентичності.

Про позитивні зрушення у бік поширення вживання жителями України української мови свідчать дані опитування громадської думки українців, проведеного в рамках проекту фонду Фольксваген «Bi and multi lingualism between conflict intensification and conflict resolution. Ethno-linguistic conflicts, language politics and contactsituations in post Soviet Ukraine and Russia» у лютому 2017-го року¹. Так, відповіді учасників опитування щодо мови повсякденного спілкування показали, що тільки російською, та в більшості ситуацій російською послуговуються менше третини респондентів, українською та в більшості ситуацій українською – 46,9 %, рівною мірою обома мовами говорить п'ята частина (20,8 %). У розрізі регіонів російській мові віддають перевагу жителі сходу та півдня, де нею спілкується від половини до двох третин. Українській мові віддають перевагу жителі півночі та центру – понад половини, та заходу – понад 90 %.

Зазнали змін й показники, що відбивають ставлення громадян до державної мови. Зокрема, це такі показники, як сприйняття української мови символом державності України, відповідність її використанню статусу «державної», престижність української мови. Ще десять років тому результати опитування показали цілковите визнання більшістю жителів країни української мови атрибутом державності. Про це повідомило семеро із десяти українців у 2006-му і вісім з десяти у 2017-му. Водночас, тих, хто не згоден з цим, – складало менше 10 %, а зараз скоротилася на третину.

Визнання за українською мовою атрибуту державності характерно для всіх регіонів України. Проте у 2006-му році частка прихильників зазначеного твердження трохи поступалася

¹Опитування проводилося з 2 по 10 лютого 2017 року. Всього опитано 2007 респондентів у віці 18 років та старше. Стандартні відхилення при достовірних 95 % співвідношенні змінних від 0,1:0,9 до 0,5:0,5 складають 1,9–3,2 %. Метод отримання інформації: індивідуальне інтерв'ю за місцем мешкання респондента. Вибірка репрезентативна для України, за винятком тимчасово окупованих територій (без АР Крим і частини Донецької та Луганської областей).

західному та центральному регіонам на півночі, сході та півдні. За даними опитування взимку 2017-го року у північному, центральному та західному регіонах на питання: «Чи згодні з твердженням, що українська мова є одним з атрибутів державності України?» позитивну відповідь дала абсолютна більшість респондентів (дев'ятеро із десяти), тоді як на Сході та півдні їх на третину менше. І це при тому, що ці дані не включають окупованого Криму та частини Донбасу.

Дослідження також показало, що у складовій визначення для себе поняття «рідна мова» опція «мова моєї країни» посідає таке ж місце, як і «мова мого повсякденного спілкування» – по 37 %. Отже, державна самоідентифікація є сьогодні провідною складовою для мовної ідентифікації. Їм суттєво поступаються, навіть такі позиції, як батьківська мова, етнічна самоідентифікація, мова спілкування в родині. Водночас опція «мова моєї країни», як визначальна для визначення української як рідної виявилася на перших позиціях для мешканців заходу та центру країни, тоді як на півночі та сході – вона посіла другу позицію, а в південному регіоні – взагалі третю.

Натомість позиція «мова повсякденного спілкування» виявилася визначальною у відповіді на питання щодо рідної мови для мешканців сходу, півдня та півночі. Оскільки перші два на сьогодні належать до переважно російськомовних регіонів, а державницька складова там не є такою потужною (особливо у південному регіоні), то й ставлення до української мови, як державного атрибуту там менш поширене.

Ще більш красномовними виявилися дані щодо залежності між вибором респондентами рідної мови та підтримки незалежності України. Якщо серед респондентів, які визначають для себе рідною мовою українську – вісім осіб із десяти підтримали б акт проголошення незалежності України, тоді як серед тих, для кого рідною є російська мова, таких лише троє із десяти, а чверть взагалі проголосували б проти.

За даними опитування, представленого в цьому дослідженні, семеро з десяти вважає, що сьогодні в Україні спілкування українською престижне. Тих, хто займає протилежну позицію, лише 5%, що в шість разів менше, ніж у 2006-му році. При цьому престиж другої за поширенням мови в країні – російської у порівнянні з 2006-м роком упав майже

вдвічі. І сьогодні частка тих, хто вважає спілкування нею не престижним, перевищує на 8 % частку тих, хто має протилежну думку.

Отже, маємо помітні зміни у мовній ситуації з українською та російською мовами внаслідок подій на Майдані у 2013–2014 роках та окупації Росією частини країни. Більшість населення країни надають перевагу українській мові, що виявляється у збільшенні частки громадян, які її використовують у повсякденному спілкуванні, практичне нівелювання негативних конотацій щодо її сприйняття та непрестижності, сприйняття її як атрибуту державності.

За результатами опитування у лютому 2017 року шестеро з десяти респондентів вважали, що пріоритетом державної політики в мовній сфері, насамперед, має бути сприяння поширенню української мови в усіх сферах мовлення. Вирішення питання статусу російської мови визнали пріоритетним 19 %. Позицію забезпечення реалізації прав національних меншин у мовній сфері, як пріоритетне, обрали лише 9 %. Проте увага до забезпечення мовних прав національних меншин має стати головним після врегулювання питання поширення української мови в усіх сферах мовлення. Так, 39 % респондентів зазначили, що цим питанням має зайнятися держава в другу чергу. Питання статусу російської у цьому контексті зайняло другу позицію – лише 25 % опитаних.

За даними дослідження шестеро з десяти респондентів вважають, що на законодавчому рівні російська мова не повинна мати якихось преференцій, порівняно з мовами інших національних меншин. Удвічі менше тих, хто висловлюється за подібні переваги. Зокрема, за надання статусу російській мові другої державної висловилися чверть учасників опитування. Натомість понад 68 % українців вважають, що в країні має бути єдина державна мова – українська.

Отримані дані свідчать, що загалом підходи розробників законопроекту «Про державну мову» № 5670 відповідають уявленням більшості громадян України. Так, дев'ятеро з десяти підтримують закріплення на законодавчому рівні зобов'язання громадян країни володіти українською мовою, як мовою свого громадянства, вільного володіння українською мовою всіх держслужбовців, керівників навчальних та медичних закладів.

Більше двох третин респондентів підтримали законодавче закріплення поширення та демонстрування фільмів державною мовою. Це ж стосується видання друкованих ЗМІ, зареєстрованих в Україні, мови телебачення та радіомовлення. Понад 60 % вважають, що для отримання громадянства України претенденти мають скласти іспит на знання української мови.

Запровадження у державній мовній політиці положення законопроекту «Про державну мову» № 5670 не лише відбивають настрої громадян України у цій сфері, а є об'єктивно необхідні для збереження територіальної цілісності та боездатності нашої країни. Адже окупації Московою зазнали як раз найбільш зрусифіковані регіони України. Поширення російської мови фактично виявилось інструментом путінського режиму для ідеологічної експансії, а потім окупації зрусифікованих територій.

Список використаних джерел

1. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. – Київ : Соняшник, 1999. – 100 с.

Колушева О. С., викладач-методист (з мовної підготовки) відділення мовної підготовки Київського факультету Національної академії Національної гвардії України

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ПУРИЗМУ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку українська держава взяла курс на інтеграцію до європейського простору. Впроваджуються конструктивні реформи та проводяться ряд змін на законодавчому та виконавчому рівнях, щоб забезпечити успішний вступ України до Європейського економічного простору. Як наслідок, набуває актуальності спілкування на міжнародному рівні. Це, насамперед, стосується мови міжнародного спілкування, мови міжнародних договорів та урегулювання відносин між суб'єктами міжнародної арени. Постає питання про культивування пуризму в українській мові задля збереження її самобутності та оригінальності.

Необхідно звернути увагу на поняття пуризму, яке в українському академічному словнику трактується як надмірне прагнення очистити свою мову від слів іншомовного походження, неологізмів та ін. [1].

Погоджуємось з думкою І. С. Козоріз, що така дефініція виражає негативне ставлення до самого поняття. Це трапилось через те, що у всі часи існувало багато прибічників крайнього пуризму, які намагалися викоренити з мови усі існуючі запозичення, у тому числі наукові терміни, які здебільшого є інтернаціоналізмами. Але в основному завдання мовознавців-пуристів має полягати у нормалізації мови, очищенні її від зайвих іноземних елементів [2].

Як бачимо, поняття пуризму можна розглядати у позитивному та негативному аспектах. З одного боку, пуризм є негативним процесом у випадку, коли проводиться надмірна активна діяльність щодо очищення власної мови від слів іншомовного походження. З іншого боку, пуризм можна розглядати як об'єктивний процес, який спрямований на цільове використання необхідних термінів для позначення виникаючих реалій із поняттєвого апарату власної мови. Якщо ж таких відповідників немає або в запозиченому варіанті буде більш повно та всебічно передано значення певної реалії, то краще використати іншомовне поняття. Тобто в другому варіанті відсутній фанатичний підхід до очищення власної мови від запозичень, а на перший план виходять об'єктивність та доцільність використання того чи іншого терміну. Вважаємо, що в Україні є об'єктивна необхідність культивування позитивного пуризму.

У чинних адміністративно-правових нормативних актах є велика кількість русизмів, тому ученим слід працювати над покращенням та вдосконаленням термінології адміністративного права України. Більше того, виправлення русизмів є запорукою чистоти мови та її якісного насичення вітчизняними термінами.

Розглянемо, які саме русизми наявні у Кодексі України про адміністративні правопорушення. У ст. 31 Кодексу України про адміністративні правопорушення визначено застосування виправних робіт: «Виправні роботи застосовуються на строк до двох місяців з відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і з відрахуванням

до двадцяти процентів її заробітку в доход держави. Виправні роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею)» [3]. Русизмами у даній статті є: «проценти», вважаємо, доцільно замінити на український відповідних «відсотки», а також «доход» – необхідно замінити на «дохід», як бачимо, у даному випадку порушено правило чергування голосних «о» та «і».

У ст. 46–2. «Порушення встановлених законодавством вимог щодо заняття народною медициною (цілительством)» [3] уживається русизм «заняття» від російського еквіваленту «занятие», однак в українській мові є кращий відповідник «здійснення діяльності» або «проведення діяльності», тому на нашу думку, краще викласти дану статтю у такій редакції: «Порушення встановлених законодавством вимог щодо проведення діяльності у сфері народної медицини (цілительства)».

У ст. 58. «Порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр» визначено: «Порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр, яке може призвести чи призвело до недостовірної оцінки розвіданих запасів корисних копалин або умов для будівництва та експлуатації підприємств по видобуванню корисних копалин, а також підземних споруд, не зв'язаних з видобуванням корисних копалин, втрата геологічної документації, дублікатів проб корисних копалин і керна, необхідних при дальшому геологічному вивченні надр і розробці родовищ» [3]. У тексті використано русизм «дальшому», що є калькою російського терміну «дальнейшее», однак в українській мові необхідно вжити «подальшому».

У ст. 104. «Потрава посівів, зіпсуття або знищення зібраного врожаю сільськогосподарських культур, пошкодження насаджень колективних сільськогосподарських підприємств, інших державних і громадських чи фермерських господарств» [3]. використано поняття «зіпсуття», однак в українській мові краще використати термін «зіпсування». Пропонуємо викласти дану статтю у такій редакції: «Потрава посівів, зіпсування або знищення зібраного врожаю сільськогосподарських культур, пошкодження насаджень

колективних сільськогосподарських підприємств, інших державних і громадських чи фермерських господарств».

Отже, у вітчизняних нормативно-правових актах використовується велика кількість русизмів. Кожен учений, що займається адміністративною лексикою, має націлювати свою діяльність на усунення недоліків у законодавстві задля процвітання та розвитку української мови. Важливо зберегти самобутність та неповторність української мови, а також уберегти її від засмічення русизмами, кальками та невинуватими уживанням інтернаціоналізмів. Прослідковується необхідність культивування позитивного пуризму в українській мові.

Список використаних джерел

1. Яременко В. Новий словник української мови у трьох томах. 200000 слів 3-й т. – Київ : Аконіт, 2006. – 862 с.
2. Козоріз І. С. Освітлення проблеми пуризму на прикладі української та німецької мов // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. – 2014. – Вип. 2. – С. 108–111.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України, Закон за станом на 7 груд. 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР від 18 груд. 1984 р. № 51.

Кость С. П., кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка

ДИСКУРС У ЗАМІТКАХ НА ПРАВОВУ ТЕМАТИКУ: ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Відомо, що журналістські матеріали поділяють на інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні. Найчастіше правовий дискурс реалізується в інформаційних та аналітичних жанрах. Інформацію на правову тематику у газетах найчастіше подають у замітці – одному із найстаріших, найуніверсальніших, найпростіших і водночас найскладніших жанрів журналістики. В. Здоровега дає таке визначення замітки – це «найоперативніша і найпростіша усталена форма повідомлення у ЗМІ про об'єктивно

існуючі події, факти, явища реального життя з метою насамперед найелементарнішого пізнання навколишнього світу» [1, с. 166].

Замітка належить до інформаційних жанрів журналістики і «несе в собі новину: інформує, повідомляє читачів про суттєву, соціально значущу зміну в реальній дійсності, тобто задовольняє людську потребу – знати, що важливого і цікавого відбувається в світі, в Україні, у своїй області, місті чи районі» [2, с. 234]. Стержнем інформаційного газетного повідомлення на правову тему є новина, яка стосується правовідносин, і про яку повинна знати громадськість, щоб легше орієнтуватися у питаннях права, розуміти процеси правотворення. Проте, як зауважує В. Лизанчук, «комерціалізація ЗМІ веде до спрощення подачі новин, а також – різних уявлень, домислів і навіть вимислів. Насильство, секс, злочини, нещасні випадки, скандали заповнили інформаційні повідомлення» [2, с. 235]. Правові тексти із наведеними вище ознаками мають характер девіантності.

До найхарактерніших жанрових особливостей замітки належать: оперативність (журналістові потрібно оперативно повідомляти, що відбулося, відбувається чи відбудеться у правовій сфері району, області, держави), подієвість (предметом висвітлення є правовий факт або правова подія навколишньої дійсності), актуальність (правова новина має бути наповнена корисною для читачів інформацією, яку вони зможуть використати за потреби у своєму житті), достовірність і конкретність (правова подія, описана у замітці, повинна відповідати істині і базуватися на точних, перевірених фактах, що визначають сутність, актуальність і значення правової події).

Замітки на теми права, у яких містяться конкретні імена, дати, правові факти, впливаючи на читачів, змінюють їхню картину світу, позначаються на поведінці, формують ставлення людей до фактів дійсності. Тому замітки повинні відповідати таким вимогам, які є важливими компонентами передумов ефективного впливу на реципієнтів:

1) новизна. Замітка на тему права повинна відзначатися новизною, адже що більш своєчасне інформування про правову подію, то вища її цінність.

2) точність. Не можна спотворювати висловлювань, імен, дат, назв, віку, адреси, цитат, цифрових даних, наведених у замітці, тому що йдеться про справжні події в долі реальних людей.

3) об'єктивність. На точність, правдивість викладу правової події чи правового факту не повинні впливати емоції, оцінні судження, інтерпретація, упереджене ставлення автора замітки.

4) збалансованість. Повне і збалансоване висвітлення правової події у замітці залежить від того, як оперативно і фахово журналіст встановив, де, коли і за яких обставин відбулася правова подія, що її спричинило і якими можуть бути її наслідки. Основою збалансованості замітки про правову новину є множинність думок, позицій, поглядів сторін конфлікту.

5) лаконічний стиль. Замітки на правову тематику потрібно писати доступною мовою, уникати вживання іншомовних слів, а спеціальні правові терміни слід роз'яснювати, щоб не допускати двозначності сприймання матеріалу реципієнтом.

6) замітки на правову тему, як слушно зауважує В. Лизанчук, «повинні задовольняти людський інтерес, сприяючи формуванню морально-психологічних, національно-духовних цінностей, здорових естетичних смаків, піднесенню інтелектуально-освітнього рівня» [2, с. 237 – 240].

Отже, замітка є універсальною формою повідомлення новин зі сфери права. Вона проста за структурою і досить складна за змістом, бо знаходження інформації про важливу подію нерідко пов'язане із важливими пошуками і довгими очікуваннями. Заміткам на правову тематику, звичайно, властиві характерні особливості замітки як інформаційного жанру журналістики, а також їхнє написання пов'язане з дотриманням певних вимог, через дотримання яких здійснюється певний вплив на читача.

Список використаних джерел

1. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Й. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.

2. Лизанчук В. В. Основи радіожурналістики : підручник / В. В. Лизанчук. – Київ : Знання, 2006. – 628 с. + компакт-диск.

3. Кость С. П. Правовий дискурс газет України: монографія / С. П. Кость. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – 185 с.

Лукашенко А. А., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри управління та роботи з персоналом Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В УКРАЇНІ

Мова завжди є основою національної культури, кодом нації та акумулятором історичної пам'яті. Тому так важливо зберегти її звичаєву і традиційну складову та примножити шанобливе ставлення до її джерел та розвитку у майбутньому. Від рівня розвитку мови залежить рівень розвитку культури нації у цілому. Важливим є також і захист мови через створення відповідних нормативно-правових актів та її деполітизація у нормативних текстах.

Для України питання мови завжди було і є актуальним з тенденцією до політизації, як зазначається у аналітичних матеріалах Національного інституту стратегічних досліджень України. Особливо гострим питанням постає зміна чинного законодавства України відповідно до вимог Європейської хартії регіональних мов і мов меншин. За таких обставин існує думка експертів щодо врегулювання застосування державної мови і регіональних мов або мов національних меншин окремими законодавчими актами та необхідності розроблення програм збереження мов, які знаходяться на межі зникнення – караїмської, кримчацької, ромської мов (особливо що стосується вироблення єдиної літературної норми). Крім того, достатньої критики зазнає прийнятий 5 вересня 2017 року Закон України «Про освіту», який не передбачає існування шкіл з навчанням мовами національних меншин та корінних народів, крім можливості створювати окремі групи або класи (ст. 7). Досить активно у цьому питанні відреагували Угорщина та Румунія проти закону України про освіту з критикою за невідповідність українського освітнього закону положенням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Парламентська Асамблея Ради Європи також звернулася з проханням до Верховної Ради України щодо проведення консультацій з представниками національних меншин та врахування всіх без винятку

рекомедації Венеціанської комісії з подальшим внесенням змін до закону про освіту щодо мов національних меншин.

Проблематика розвитку державної мови в Україні стосується створення нової концепції сприйняття державної мови в усіх сферах суспільного життя. З цією метою представлено нове управління з питань мовної політики та літератури Мінкультури України. Існує потреба у подальшому розробленні усіх необхідних нормативних актів, різних механізмів промоції державної мови в усіх сферах суспільного життя. Потребує суттєвого розгляду мовний режим щодо подальших реформ в освітній системі, питання якого ще розглядалися в роботах Арістотеля, Ф. Бекона, Д. Берклі, В. Гумбольдта, Платона, Г. Сковороди та інших вчених. Сучасні дослідження представлені працями таких відомих вчених, як В. Андрущенко, М. Антонович, Т. Богданова, М. Драгоманов, В. Луговий, О. Потебня та іншими. Разом з тим залишається проблематичним використання української мови з акцентом на статус її як державної, подальшого її розвитку у національній системі освіти України; провідна роль мовної політики в освіті взагалі, що поєднано з проблемами національної безпеки держави та її історичними традиціями; забезпечення соціального престижу державної мови.

Вивчення історичного конгломерату етнічних спільнот на території України та їх взаємозв'язків постає також нагальним питанням для вивчення та дослідження багатьох проблем розвитку сучасності в Україні.

Вбачається можливим систематизувати у подальшому питання функціонування та державного захисту державної мови в окремому законодавчому акті з чіткою конкретизацією сфер функціонування державної мови: державне управління та публічне адміністрування, облік і звітність підприємств (установ), фінансова та технічна документація, дипломатичні установи, суди різної інстанції, офіційні заходи державних установ, документоведення тощо.

Ще однією проблемою є єдність термінології в нормативних та інших текстах, уживання запозичених нелексикалізованих компонентів, що веде до дисгармонії з україномовним текстом. Останнім часом досить часто зазначене зустрічається у законотворчій діяльності.

Це далеко неповний перелік проблематики розвитку державної мови в Україні. Гнучка імплементація норм міжнародного досвіду та можливості запозичення його в Україні потребує виваженого та відповідального ставлення, наукового підходу до мовного питання в державі та збереження національних традицій. Тому триває складна та суперечлива законопроектна робота щодо забезпечення функціонування української мови як державної та відповідність її нормам Конституції України.

Марчило Л. М., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

ЧАСОВІ ФОРМИ ДІЄСЛОВА В «АКТОВІЙ КНИЗІ ЖИТОМИРСЬКОГО МІСЬКОГО УРЯДУ КІНЦЯ XVI СТ. (1582–1588 РР.)»

Актові книги міського самоврядування, зокрема «Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.)», є важливим джерелом вивчення історії українського народу. В опублікованій книзі представлено 88 актів громадянського стану – скарги, заяви, повідомлення, свідчення панів (поміщиків), міщан, бояр, возних, орендарів, старост та ін. У цих документах відображена складна система правових стосунків у тодішньому суспільстві. Проте такі рукописи становлять не лише історичну цінність, а й лінгвістичну, бо в них зафіксовано багато елементів живої розмовної мови відповідного періоду.

В «Актовій книзі Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.)», як і в інших пам'ятках української писемності, зафіксовані форми теперішнього, майбутнього, минулого та давноминулого часів.

Форми теперішнього часу, які виражають часову ознаку дій, співвідносних з моментом мовлення, вживаються в різних особових формах, наприклад: *прошу* (1583, 65), *вижду* (1583, 66), *вливаю* (1584, 148), *порываєш* (1584, 71), *шкоду[єт]* (1582, 42), *мешкаєть* (1583, 50), *скидаєть* (1583, 47), *б'єєть* (1583, 65),

має(т) (1584, 143), *маєть* (1583, 67), *приходи(т)* (1584, 144), *не можєм* (1584, 143), *мають, не можуть* (1583, 51), *чинять* (1583, 54), *лежать* (1583, 66), *заседають* (583, 54).

Трапляються випадки вживання дієслова без флексії -ть у формі III особи однини: *шкочує* (1583, 54), *забороняє* (1583, 58).

Дієслово **бути** переважно вживається у формі III особи однини та множини – *єсть* (1582, 42), *єсть* (1582, 43), *є(ст)*, *су(т)* (1584, 92).

Майбутній час представлений формами доконаного і недоконаного виду. Форми доконаного виду мали такі ж флексії, як і форми теперішнього часу (*вчиню* (1584, 77), *приде(т)* (1583, 77), *до(и)де(т)* (1584, 144) та ін.), а форми майбутнього часу недоконаного виду – лише аналітичні (*буду* + інфінітив). Допоміжним дієсловом у складі аналітичної форми виступає дієслово **бути**: *Про то приказую в. м., абы в. м. на ро(ч)ки блиско пришлыє, которыє судити ся буду(т) в року ωсмьдєся(т) чє(т)верто(м)* (1584, 91); *Алє тоє право, в мене зосталое, на тоє имє(н)є Дєдко(в)цы пану Кропивницко(му) самому, жонє, дєтє(м) и потомкомь его м(л). належи(т) и завжды належати будє(т)* (1584, 139); *а по животє, дє(и), моимь вся має(т)но(ст) моя, што (ж) колвєкь тепєрь єсть и што мєти буду, ω(т) мала и до велика... то всє зостати має(т) при то(м) затю мои(м)...* (1584, 151); *А дєти, бли(з)скиє, кровныє и нихто с пови(н)ныхь моихь в томь жєдноє кривды и прєказы малжє(н)цє моє(и) мило(и) чини(ти) нє маю(т) и мочи нє буду(т) вєчны(ми) часы* (1584, 155). Форми **иму** + інфінітив у книзі відсутні, як і синтетичні форми недоконаного виду.

Форми минулого часу, що позначають процесуальну ознаку, яка передєє моментові мовлення, у мові відповідного періоду були представлені кількома утвореннями, генетично пов'язаними з формами перфекта.

Аналітичні форми вживаються в I особі однини і множини: *И я то єсми дала пану Кропивницкому, жонє, дєтє(м) и потомкомь его м(л). сє(с) мо(и) листь доброволны(и) на продажу запис по(д) моєю пєча(т)ю* (1584, 150); *и(ж), дє(и), мы всѣ три змови(в)ши ся єсмо и поишли красти, уми(с)лнє, и подышли єсмо по(д) Пряжюво, та(м) жє єсмо лѣсо(м) ωжидали, имєли єсмо волю нє по(и)ти [ω](т) то(є)[о] сєла*

(1583, 62). Допоміжне дієслово в таких формах може стояти як у постпозиції, так і в препозиції.

У III особі вживаються синтетичні форми, що походять від аналітичних, які виступають уже без допоміжного дієслова, наприклад: *па(н) Станиславъ Яслико(в)ски(и)... са(м), особою своєю, приехавши по(д) [т]о имє(н)є мое Щєниєвъ на вла(ст)номъ кгру(н)тє мои(м), на Ру(д)цє, по(д) сєломъ, та(м) жє, дє(и), конє(и) моихъ вла(ст)ныхъ три кѡва(л)товнє **взя(л) и пограбилъ** (1584, 116–117); *Которыє и(х) м(л). панове а приятели мои ... для лепшого твє(р)дости сєго моего листу и продажи, в нє(м) описаное, за у(ст)ною и оцєвистою прозбою моею печати свои к сєму мое(му), на продажу даному, **приложи(ли) и руки свои по(д)писа(ли)**, которыє зъ ихъ мл(с)ти и писати умєли* (1584, 150).*

У пам'ятці засвідчено форми минулого особового часу (у формах I та II особи): *сказали-(смо) (1583, 48), видєл-о(м) (1583, 60), дал-є(м) (1584, 88), пытал-є(м) (1584, 103)* та ін. Особові афікси минулого часу можуть стояти в препозиції стосовно дієслова (дієприкметника на -ль, -ла, -ло), а також у постпозиції, наприклад: *Яко (ж) то(т) Микола(и) Мє(л)чи(и)ки(и), прише(д)ши пєхотою, проси(л) мя ѡ листъ причи(н)ны(и), яко з уряду, до того Григо(р)я Мацєвича, намє(ст)ника ви(л)ского, и(ж)бы му то повороча(л), што-(м) я **вчини(л)** на жада(н)є єго, и **писал-є(м)**, просєчи за ни(м) и напинаючи, и(ж)бы му то поворочал(л)* (1582, 44). Вони можуть приєднуватися до службових слів чи займенників, наприклад: *Я, Фридри(х) Юрьєвичъ Тишкеви(ч) Лого(и)ски(и), воеводиць берєстє(и)ски(и), визнаваю то на сєбє си(м) моимъ листо(м), кому того потреба вєдати або чтучи єго слыша(ти), иж-є(м) **взяль и pozyчи(л)** ку своє(и) пилно(и) потребе в єго мл(с)ти пана Васи(л)я Богдановича И(л)и(н)ско(є)[о] (1584, 134); *И проси(л) слуга пана Яслико(в)ского Ка(р)пль Журби(н)ски(и), абы тоє оцєвистое созна(н)є возного в книги замковыє житомє(р)скиє было записано, што-(м) записати **казаль*** (1584, 131).*

Прості форми минулого часу чоловічого роду переважно мають суфікс -л, і лише зрідка фіксується суфікс -в, наприклад: *А други(и) хлопе(и), москвитинок, которого не обачили, яко(с) межи ни(х) на м[є]сто утекъ, на кѡва(л)т вола(л) и мєсту*

зна(т) да(в) (1583, 51); *де(и), ватама(н) тули(н)ски(и) Федо(р) Опанасови(ч), нашедши на до(м) Петра Ги(р)мановича, пса ро(с)тя(в) наполю и гусе(м) дво(м) ноги поруба(л)* (1583, 52); *то кро(в) з губы моеє в то(т) ча(с) текла, коли мене би(в) и (з)везавъ* (1583, 60).

Наявні в пам'ятці форми плюсквамперфекта, які позначали дію, що передувала іншій минулій дії, і утворювалися від дієприкметника на -ль, -ла, -ло та допоміжного дієслова **быти** у формі перфекта, наприклад: *Такъ те(ж), што, де(и), записала есми была то(и) дочце свое(и) Зофеи, ѿ(т)даляючи ѿ(т) всихъ дете(и) мои(х), ча(ст) име(н)я моего... потомъ есми тоє име(н)є мое пану Северину Кропи(в)ницкому продала, то(т) запи(с) сво(и) скасовала...* (1584, 151). Засвідчені в актах випадки вживання форм, у яких відсутні особові форми допоміжного дієслова, наприклад: *и(ж), де(и), пне возны(и), взято шафара ѿ(т)ца моего Во(и)теха Кго(л)до(в)ско(г)[о] и при не(м) скри(н)ку с пнзми двема тисечма золоты(х) по(л)скихъ, которые па(н) ѿте(ц) мо(и) да(л) бы(л) на фуры для вывожєня попело(в) и и(н)ши(х) потре(б) бу(д)ны(х), та(к) те(ж) и реєстра ро(з)даня пнзе(и) бу(д)нико(м)* (1582, 43). Відповідні форми вживаються в сучасній українській мові.

Отже, більшість часових форм, наявних в «Актовій книзі Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.)», уживається в сучасній українській мові. Деякі форми (із суфіксом -в, без флексії -ть у III особі однини) представлені невеликою кількістю прикладів, що свідчить про дотримання книжних традицій у ділових документах писарями урядових канцелярій. Форми минулого особового часу, широко вживані в пам'ятці, продовжують функціонувати в говорах української мови, хоча літературній мові вони вже не властиві.

Список використаних джерел

1. Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582–1588 рр.) / Підгот. до видання М. К. Бойчук. – Київ : Наукова думка, 1965. – 192 с.

Шевчук І. Л., кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри юридичного
документознавства Національної академії
внутрішніх справ

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ НАКАЗУ В ДІЛОВІЙ ДОКУМЕНТАЦІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ

У лінгвістичній науці відомим є те, що значення волевиявлення є спільним змістовим компонентом усіх можливих імперативних словоформ і конструкцій. Але в кожному конкретному мовленнєвому акті волевиявлення оцінюється мовцем і слухачем як певний тип модальної реалізації значень наказу, прохання, поради, дозволу та ін. У східнослов'янській лінгвістиці аналіз структурних і семантичних ознак імперативних одиниць проводився і проводиться переважно на прикладах простих односкладних і двоскладних речень, що пояснюється значною кількісною перевагою такого типу структур над усіма іншими. Саме на основі цих конструкцій і робляться основні висновки щодо центру і периферії імперативної спонукальності, визначаються морфологічна, синтаксична та інтонаційна специфіка засобів імперативності, встановлюються особливості імперативних одиниць з погляду їх комунікативної організації.

У мовознавстві дослідження імперативного значення і його відтінків проводилося в низці відомих праць із синтаксису. Зокрема, О. М. Пешковський виявив вісім відтінків імперативного значення: просте спонукання, прохання, благання, дозвіл, умовляння, застереження, наказ, жартівливе або іронічне спонукання [3, с. 207]. Російські теоретики функціональної граматики визнають наявність семантичних різновидів значення волевиявлення (наприклад, таких, як вимога, прохання, порада і т. ін.) [5; 6]. Але той факт, що ці різновиди волевиявлення не мають спеціальних граматичних засобів свого вираження, підводить авторів до висновку, що «підстав для розрізнення окремих граматичних значень волевиявлення немає» [6, с. 203]. Учені погоджуються з тим, що спеціальним граматичним засобом розрізнення відтінків спонукальних значень є специфічна інтонація висловлення, але, тут же зазначають, що кожна з імперативних конструкцій

співвідноситься, як правило, більш ніж з одним значенням: передає вимогу, наказ, заборону, повчання – категоричне волевиявлення; пораду, дозвіл, прохання – пом'якшене волевиявлення [6, с. 203].

В українському мовознавстві більшість дослідників подає категорію імперативного спонукання в контексті дієслівних способових форм, а також при визначенні типів речень за метою висловлювання. Так, у відомій колективній монографії «Синтаксис словосполучення і простого речення» наказовість розглядається як спонукання адресата мовлення до виконання певної дії, як реакції на наказ, прохання, вимогу тощо [4, с. 20], а І. Р. Вихованець кваліфікує наказову спонукальність як різновиди волевиявлення: наказ, вимогу, заклик, побажання, прохання, пораду, дозвіл [1, с. 145], тоді як М. У. Каранська при описі речень спонукального типу акцентує увагу на характері відношень мовця й адресата, а саме вольових стосунках: мовець спонукає щось робити або не робити, тоді як адресат має здійснювати визначене [2, с. 117].

В аналізованих синтаксичних структурах ділової документації Гетьманщини найбільшу кількість становлять одиниці, які виражають наказ. Як показує наша статистика, вони становлять 27,2 % від загальної кількості досліджуваних імперативних конструкцій.

В Академічному тлумачному словнику української мови “наказ” тлумачиться так: «1. Офіційний документ, у якому викладається розпорядження, постанова і т. ін. військового начальника, керівника установи, підприємства, організації і т. ін. 2. Розпорядження, постанова, вказівка і т. ін.» (СУМ, V, 99).

Імперативні конструкції наказового різновиду виділяються як варіант комунікації насамперед офіційного характеру, що пов'язано з його розумінням як офіційного розпорядження того, хто наділений владою. Наказ завжди спрямовується «зверху вниз», тобто від керівника до підлеглого. Його досить чітко можна відрізнити у стандартній комунікативній ситуації. Наказуючи, керівник вважає, що підлеглий повинен виконати ту дію, про яку ведеться мова. Наказ передбачає субординаційні відношення між комунікантами у варіанті старший – молодшому. Мовець є особою, яка має певні права, інакше кажучи, може наказувати

той, хто має відповідні повноваження. У такій ситуації мовець за суспільним становищем вищий за адресата, напр.: *Теды да будетъ о такъ присно хвалимо и превозносимо имя его божественное, яко не презрѣ безустниковъ въздыханія и слезъ вашихъ* (Універсал Богдана Хмельницького, 1648, АЗР, V, 80).

Домінантна позиція мовця у наказі може визначатися віковим статусом, авторитетністю. У цьому випадку саме різниця за віком і ступінь знайомства відіграють визначальну роль, адже етикет не дозволяє мовцю звертатися з наказом до незнайомця. Подібну ситуацію ілюструє приклад: К тому ж зъ тамошними командуючими ... во всекомъ согласии и послушеньствѣ *поступайте* и чинно въ тамошнихъ дѣлахъ *управляйтесь...* (АКНЗС, ордер, 97).

За нашими спостереженнями, у ділових документах української мови XVII–XVIII ст. для вираження наказу в основному використовувалися форми інфінітива, причому форми доконаного виду підкреслювали, що наказ потрібно обов'язково виконати, тобто ці форми виявляють більшу категоричність, ніж форми недоконаного виду, напр.: ... Яковенка спод напрасного ареста *освободить*, і отсель к нему нѣкакого дѣла вамъ *не имѣть*, і обидь ему и озлобленій *не чинить...* (ДДГ, 54); ... к нам на встречу *пробыть*, *соединітца* незамедля (АКНЗС, наказ, 91). А конструкції з інфінітивними формами недоконаного виду, на наш погляд, все ж надають виконавцю певної можливості діяти на свій розсуд, напр.: ... так же на третей части в той же суме осмьдесѣт коп. грошей литовськихъ *держати* и *вживати* до тых часів... (ВГ, 18). Для чіткішого виділення того, що саме потрібно виконати співрозмовникові, у реченнях, які виражають наказ, вводяться частки *же, ж*, напр.: *Разсуди жъ тепер, какимъ тріумфомъ обьты всѣ славне европейскіе грады!* (ДДГ, 56).

У перформативних реченнях такого типу використовуються предикативні дієслова типу: *велѣти, приказувати*, напр.: ... велѣли есми нашему вѣрному пану Томѣ логофету *писати* и нашу печать *привісити* к сему нашему листу (ХПІСУ, 166); ...приказуемъ пильно... и повторе приказуемъ (ДДГ, 50).

Як правило, в аналізованих імперативних конструкціях, що виражають наказ, немає підмета, тому що адресат відомий із попереднього контексту або виражається звертанням.

Отже, імперативні конструкції, що виражають наказ, передаючи категоричну форму вираження імперативності, в українській мові XVII–XVIII ст. реалізуються за допомогою спеціалізованих морфологічних і синтаксичних засобів (наказовий спосіб, перформативні, інфінітивні та еліптичні речення).

Список використаних джерел

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – Київ : Либідь, 1993. – С. 145.
2. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови / М. У. Каранська. – Київ : НМК, 1992. – С. 117.
3. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М., 1956. – С. 207.
4. Синтаксис словосполучення і простого речення / за ред. М. А. Жовтобрюха. – Київ : Наук. думка, 1975. – С. 20.
5. Теория функциональной грамматики / А. В. Бондарко, М. А. Шелякин, В. С. Храковский, В. П. Неद्याлков. – Л. : Наука, 1987. – 347 с.
6. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.

Умовні скорочення

1. АKNЗC – Архів Коша Нової Запорозької Січі. 1734–1775 : Корпус документів / П. С. Сохань та ін. – Київ, 1998. – Т. I. – 695 с.
2. ВГ – Волинські грамоти XVI ст. / Упорядники В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. – Київ : Наук. думка, 1995. – 245 с.
3. ДДГ – Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. : Збірник документів – Київ : Наук. думка, 1993. – 392 с.
4. СУМ – Словник української мови : в 11 т. – Київ : Наук. думка, 1971 – 1981.
5. ХПНСУ – Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письмєнської старо-українщини XI–XVIII вв. – Київ : Друкар, 1922. – 199 с.

Ялова О. В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ТА СУСПІЛЬСТВІ

Заступник голови Координаційної ради з питань застосування української мови в усіх сферах суспільного життя при Міністерстві культури Марусик Т. П. у статті «Державна змова» на сторінках газети «Україна молода» від 17 травня 2017 року, підкреслює, що наша мовна дійсність нині не менш сувора, ніж у попередні роки й періоди. Випробовування терплячості українців на мовному фронті триває. Бо треба бути неймовірно терплячим, щоб п'ять років толерувати акт, ухваленого у стінах Верховної Ради України з усіма мислимими і немислимими конституційними порушеннями як процедурного характеру, так і самого тіла Конституції України (йдеться про Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року) і, задаючи питання про те, чи є воля у держави щодо ухвалення нового мовного закону, на основі широких міркувань відповідає: – «Немає. Чому? Бо керівна верхівка не усвідомлює важливості питання».

Сьогодні видно неозброєним оком і чути неозброєним вухом, що державної української мови у містах України стало більше. Та державної мови у незалежній державі багато не буває – вона або є, або її немає, тобто нею громадяни послуговуються активно і постійно, або не дуже.

Історія свідчить, що у боротьбі за самостійну і незалежну державу, у її розбудові одне з чільних місць посідає мова.

Мова була наріжним каменем і в багатовіковій боротьбі українців за свою власну українську державу. Вона є ним і сьогодні у війні на сході України. Та має вона ним бути на всій території України, у великих і малих містах, у кожному дитячому садочку, у кожному загальноосвітньому закладі, кожному виші – там, де виховується і формується нове покоління Української держави у родинах українських громадян і в суспільстві в цілому. А ще більше в органах законодавчої і виконавчої влади та органах місцевого самоврядування.

Для обґрунтування цієї тези наведу лише три приклади.

Приклад перший. На Київській вулиці Межовій, 23-Б (Вітряні гори) минулого року збудували, а нинішнього року заселили новий висотний будинок. На його першому поверсі розмістилися малі форми господарювання, про що свідчать відповідні вивіски. Одна з них «Затусим у Маруси». Навіть для чергової забігайлівки для дорослих, як на мене, назва не зовсім зрозуміла, а то й принизлива для української столиці. Адже українська мова налічує 250 000 слів. То невже не можна було для цієї назви підібрати двох нормальних? Та й ще з огляду на те що це заклад не для дорослих, а для дітей!, оскільки в ньому, судячи з вивіски, працюють «детский клуб, диско, бар». Десь цей заклад реєстрували, він сплачує податки, його хтось, очевидно, контролює і перевіряє. Невже ніде і нікого така назва не здивувала і не обурила?

Приклад другий. Нещодавно завершилась телетрансляція на каналі 1+1 Українського телебачення шоу «Танці з зірками». За ним впродовж кількох місяців спостерігали сотні тисяч українців чи навіть мільйони громадян України. Судді цього шоу (відомі служителі культури Катерина Кухар, Монатік, Влад Яма) час від часу у своїх коментарях використовували українську мову. Багатьох моїх знайомих чистота їхньої мови здивувала і навіть вразила. То чому ж їм постійно не використовувати українську мову на телебаченні і тим самим не сприяти її поширенню серед телеглядачів?

Приклад третій. Кабінет Міністрів України 26 квітня 2017 року прийняв Постанову №301 «Про організацію проведення атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою»(Урядовий кур'єр. – 2017. – 29 квітня). Окремим представникам громадських органів України Цю постанову оцінили негативно. Особливо в частині посвідчення вільного володіння державною мовою на державну службу атестатом про середню освіту – є 5 балів з української мови – вільно володієш (сьогодні рівнозначно 10–12 балів).

Зрозуміло, що з такою оцінкою рівня знань державної мови претендента на державну службу справді важко не погодитись. Адже загальновідомо, що чи не кожен аспірант чи пошукач наукового ступеня «кандидата наук» на

кандидатському іспиті з іноземної мови має оцінку «5», але навіть незручно ставити запитання про кількість з них тих, хто хоч задовільно володіє іноземною мовою.

Але ми не оцінювали би зазначену постанову Кабінету Міністрів України негативно. Адже вона була прийнята на виконання закону України «Про державну службу» від 10 грудня 2015 року (Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 4. – ст. 43) і в умовах відсутності Закону про державну мову є, на нашу думку швидше позитивним. А якщо буде відповідний закон, то й постанова буде інша.

Сьогодні у Верховній Раді України зареєстровано три законопроекти про мови: № 5556 «Про мови в Україні», № 5669 «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в я Україні», № 5670 «Про державну мову».

На наш погляд, законопроект № 5670 «Про державну мову» найповніше відповідає положенням Висновку Венеціанської комісії «За демократію через право» щодо того, що особливі умови, що склалися в Україні, вимагають належних гарантій для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства, та її Рекомендаціям «українському законодавчому органі віднайти істотно прийнятні способи підтвердження верховенства української мови як єдиної державної мови та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в українському суспільстві». Звичайно, окрім Закону про державну мову повинен бути закон про мови національних меншин і його можливо було би, при бажанні народних депутатів, скомпонувати з двох інших законопроектів.

Отже, роль і місце української державної мови в Українській державі і українському суспільстві треба зміцнювати. Навіть попри крикливі пропагандистські антиукраїнські крики останнім часом східного та західного сусідів, пов'язаними зі статтею 7 Закону України «Про освіту», яка передбачає навчання у старшій і середній школі всіх дітей – громадян України державною українською мовою. Слухаймо і слідуємо великому Шевченку: «В своїй хаті – своя правда, і сила, і воля!».

Проценко Г. П., старший викладач кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ОСВІТУ»: МОВНЕ ПИТАННЯ

Мовне питання в Україні завжди мало політичне забарвлення, було і залишається політично заангажованим.

Наочним прикладом є і відома нині на всю Європу стаття 7 Закону «Про освіту» – «Мова освіти», яка одразу після ухвалення Закону стала не лише приводом для внутрішньополітичного конфлікту, а й спровокувала серйозну кризу міжнародного рівня. Хоча очевидно, що українська влада активно намагається таким чином забезпечити піднесення української мови як об'єднаної цінності держави і суспільства та вирішити, зокрема, в освітньому просторі запитувану сьогодні суспільством проблему.

Так, 7 статтю Закону України «Про освіту» регламентує мовне питання в освіті. Мовою навчання у закладах освіти визначено державну. У документі передбачається, що у закладах можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома та більше мовами – державною мовою, англійською мовою, а також іншими офіційними мовами Європейського Союзу. Особам, які належать до корінних народів і національних меншин України, гарантується право на навчання рідною мовою поряд з українською мовою в комунальних закладах дошкільної і загальної середньої освіти.

Однак офіційні органи низки країн, які мають велику діаспору в Україні (Румунії і Угорщини, Молдови тощо) висловили протест з приводу ухвалення цього Закону, вважаючи, що він порушує права національних меншин в Україні. У Росії взагалі назвали цей Закон «актом насильницької українізації, який грубо суперечить ратифікованій Україною Європейській хартії регіональних мов або мов меншин, наголосивши, що документ обмежує інтереси мільйонів російськомовних жителів України.

Водночас ця стаття, на думку мільйонів українців, не порушує тих міжнародних зобов'язань, які взяла на себе Україна. Як вважає Гриневич, на сучасному етапі розвитку нашої держави, зважаючи на розширення освітніх прав дітей з національних меншин, це є кроком у бік розширення

використання української державної мови в системі освіти. В Україні налічується більше 400 тисяч дітей представників національних меншин, в той же час більше 90 % з них – це представники російської спільноти в Україні, які навчаються в школах з російською мовою викладання. Новий Закон «Про освіту» передбачає перехідний період для дітей, які вступили на навчання до 1 вересня 2018 року та зараз навчаються мовами нацменшин, до 1 вересня 2020 року. З 1 вересня наступного року дошкільну і початкову освіту діти можуть здобувати мовою відповідної національної меншини, при цьому паралельно вивчаючи державну. З 5 класу діти національних меншин починатимуть навчатися державною мовою, а мову нацменшини вивчати як окрему дисципліну. Якщо мова нацменшини відноситься до мов Європейського Союзу, можливе викладання також нею однієї чи кількох дисциплін. Як заявив президент, дитина, яка закінчує українську школу, має володіти українською мовою.

Видається у цій площині доречним твердження, що питання мови – це не питання мови. Це питання того, чи вважають сусіди Україну державою, чи ні. Якщо вважають – можна знайти порозуміння завжди. Якщо ні – конфлікт закладений. Адже у тих сусідів, які не мають до України територіальних претензій, і розмова щодо освітнього закону спокійна та виважена.

Україні треба більше займатися питанням комунікації і краще проводити тезу про захист національних інтересів. Законодавці, урядовці і досі не довели етнічним громадам всіх переваг Закону. Свого часу казали – не чіпайте Крим чи Донбас – вони особливі. Не чіпайте Закарпаття – воно унікальне. І сьогодні, опинившись в Берегово на Закарпатті, українець відчуває себе чужим. Місцеві жителі мають подвійне громадянство – України і Угорщини. Там немає навіть українських табличок. І громадянин України, який не знає угорської, не може прочитати написи, щоб зорієнтуватися. Тобто складність практичної ситуації у нашій країні полягає в тому, що чимало учнів шкіл національних меншин не знають української мови! Президент під час виступу в ПАРЕ згадав про Берегово, де 75 % випускників шкіл не склали іспиту з української мови. Це також справді прогнозована дискримінація цих дітей на майбутнє у своїй державі. Нам це дійсно треба

виправляти. І те, що загальною мовою навчання в Україні є державна мова, спрямоване на виправлення цієї ситуації й позитивне, з погляду національної безпеки. У Резолюції ПАРЄ 2189(2017) також відзначено, що знання державної мови – чинник соціальної інтеграції, і держави обґрунтовано вимагають, аби державна мова була мовою освіти для всіх.

Ще один приклад. Болгар в Україні більше, ніж угорців, і вони теж здебільшого живуть компактно, переважно в Одеській області. Однак Болгарія щодо українського освітнього закону поводить себе спокійніше, ніж Угорщина, яка звикла вважати деякі прикордонні райони Закарпаття не діаспорою, а ірредентними. Треба відзначити, що угорці встигли пересваритися з аналогічних діаспорно-мовно-освітніх питань з усіма сусідами. Водночас у цих країнах ставлення до відповідного питання у площині надання освітніх послуг зовсім протилежне тому, якого вони вимагають від України.

Варто навести декілька прикладів. В Угорщині українська діаспора нечисленна – близько 8 тис. осіб. Будапешт офіційно визнав українську мовою національної меншини. При цьому ні початкових, ні середніх шкіл з українською мовою викладання там немає. У Румунії проживає близько 50 тис. етнічних українців. Але там також немає шкіл з викладанням українською мовою. Єдиним українським навчальним закладом є Педагогічний ліцей ім. Т. Шевченка у місті Сігету Мармаціей, в якому навчається менше 200 учнів. Не йдеться вже про Росію, де, за неофіційною статистикою, проживає близько 10 млн українців – і українських шкіл взагалі немає.

Тобто держави, які нині заявляють мовні претензії до України, самі не забезпечують аналогічного права. Але при цьому треба визнати, на жаль, що Україна не веда й не веде системної роботи із захисту інтересів своїх співвітчизників за кордоном. Стаття 12 Конституції, в якій закріплено обов'язок держави дбати про задоволення національно-культурних та мовних потреб українців, що проживають за її межами, — фактично майже мертва

І насамкінець варто зазначити: так, треба вивчати різні мови. Але державно повинні володіти всі громадяни країни досконало! Важливо, щоб вчителі, педагоги, забезпечуючи виконання норм згаданого Закону, престиж мови підвищували не лише на уроках, але й у спілкуванні з дітьми на перервах і у

виховному процесі. Російськомовні батьки повинні теж замислитися з цього приводу і, можливо, частина з них задля майбутнього своїх дітей розпочне говорити українською. Щоб діти, молодь бачили, що українська для них – це не суха норма закону, а живий засіб повсякденного спілкування.

Клименченко С. Д., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ПОДОЛАННЯ СУРЖИКУ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ КУРСАНТІВ

Досвід багаторічної педагогічної діяльності переконує в тому, що під час викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» найзапекліша боротьба викладача-словесника за культуру мовлення курсантів відбувається саме на полі вживання ними суржикових елементів (перш за все лексичних та морфологічних, рідше – орфоепічних та акцентуаційних). Можна з упевненістю констатувати той факт, що це найістотніша перепона на шляху формування професійного мовлення майбутнього юриста.

Загальновідомим є розуміння значення слова «суржик» як поняття, що характеризує «суміш зерна пшениці й жита, жита й ячменю, ячменю й вівса». На позначення «нечистої мови» це слово почало вживатися з тридцятих років ХХ століття. Подібне явище – ознака не лише українського мовлення. У Білорусії воно має назву «трасянка», у канадському варіанті французької мови «жуаль», у мові американців – вихідців з Латинської Америки «спангліш» і т.п.

Зазвичай найбільш стійким у мовленні курсантів виступає українсько-російський суржик, породжений тривалим співіснуванням у межах однієї країни цих двох мов унерівному статусі. Безперечно, у недавні часи перебування України в межах імперії українській мові практично неможливо було конкурувати з «мовою міжнаціонального спілкування», яка домінувала у сфері освіти, науки, техніки, державного управління і, звичайно ж, у сфері юриспруденції. Тому ті периферійні функції, які були відведені українській мові

(побутове спілкування, фольклор, окремі види мистецтва, як-от: поодинокі українські театри, дозволена ніша української поезії та прози тощо), безперечно, далися взнаки, народивши цей мовний «покруч».

Досить часто суржик є спонтанним, коли курсант достатньою мірою не володіє ані українською, ані російською мовами. Але найбільше тривожить той факт, що у значної кількості здобувачів вищої освіти цей суржик є свідомим. Тобто курсант знає, як правильно слід говорити, але у використанні літературної мови він не набув автоматизму.

Як зазначалося вище, найбільша кількість помилок виникає на лексичному рівні: замість українського «виходить» звучить суржикове «получається» замість «звісно, авжеж» чуєш «канєшно», замість «зайвий» – «лишний», замість «ображати» чуєш «обіжати», замість «зрозумів» можна почути «поняв» і т.п. Ще частіше вживаються суржикові мовні формули типу «приймати участь» замість правильного «брати участь», «не вистачає слів» замість «бракує слів», «настоювати на рішенні» замість «наполягати на рішенні», «поставити питання» замість «порушити питання», «знімати квартиру» замість «винаймати квартиру», «вірно говорити» замість «правильно говорити» і т.п. Порушення на морфологічному рівні трапляються перш за все під час побудови найбільш часто вживаних прийменникових конструкцій: «затриманий по підозрінню» – правильно «затриманий за підозрою», «говорити на українській мові» – правильно «говорити українською», «помилитися із-за неухважності» – правильно «помилитися через неухважність», і т.п. Надзвичайно важливо також оволодіти українською фразеологією, аби не говорити «візьми себе в руки» (правильно: «опануй себе»), «кидатися у вічі» (правильно «впадати у вічі»), «взяти з полічним» (правильно «взяти на гарячому») і т.п.

Саме викладач-словесник має стати тим стимулятором, який постійно має вказувати на мовленнєві помилки і виправляти їх. Хотілось би сформулювати кілька важливих, на наш погляд, моментів, на які слід звертати увагу курсантів.

По-перше, курсанти повинні усвідомити, що «суржик», як сказала О.Сербенська, «є небезпечним, бо паразитує на мові, що творилася тисячоліттями, загрожує змінити цю мову». До слів відомої дослідниці цього явища хотілося б додати, що, оскільки мова є засобом створення національно-мовної картини світу, де

в кожному слові закладений генетичний код нації, вживання слів іншої мови в тому розумінні, яке закладається носіями саме цієї мови, призводить до деформації світобачення носіїв суржику. Прикладом могло б стати слово «неділя» етимологія якого є прозорою («нема діла»). Суржикомовні українці вживають його на позначення усіх семи днів, а не останнього дня тижня, коли наші пращури, виходячи з загальноприйнятого лексичного значення слова «неділя», традиційно намагалися не виконувати жодної важкої фізичної роботи.

По-друге, курсантів слід переконувати в тому, що суржик – це феномен не тільки мовної, а й геополітичної стратегії. Подолання суржику має піти на користь українській літературній мові і повинно стати симптоматичною відповіддю на питання остаточного мовного вибору України.

По-третє, курсантів слід психологічно налаштовувати на необхідність контролювати своє мовлення. З цією метою варто класифікувати суржик як найголовнішу ознаку низького рівня мовної культури, як своєрідний національний кіч. При цьому вкрай необхідно повсякчас демонструвати курсантам усі принади української мови, як-от: багатство лексичного запасу, гнучкість, милозвучність, фонетичний принцип правопису, синонімічне багатство та образність.

Воят Л. І., кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник відділу
організації науково-дослідної роботи
Національної академії внутрішніх справ

СПРИЙНЯТТЯ ЗОВНІШНЬОГО СВІТУ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ МОВИ

Для того, щоб людина відчувала себе здоровою і бадьорою, для нормальної психічної діяльності, для сприйняття зовнішнього світу адекватно необхідно повноводний потік відчуттів. Відчуття виникають як тільки наші органи почуттів стикнулися з тим чи іншим об'єктом матеріального світу і існують якісь миті, після закінчення яких перетворюються на сприйняття. Сприйняття – це цілісне відображення предметів і явищ об'єктивного світу при їх безпосередньому впливі на даний момент на органи чуття. У разі виникнення дефіциту,

збою, голоду, відсутності частково або повністю потоку відчуттів виникають різні аномальні явища в психіці людини – від повного відключення мозку, впадіння в забуття, в сон до різного виду галюцинацій. При втраті окремих органів почуттів інші органи як би частково беруть на себе функції втрачених. У сліпих, наприклад, загострюються слух, дотик, нюх. Психіка завжди функціонує як цілісна система.

Результатом багатопланової діяльності особистості, яка пов'язана зі складними психічними процесами, серед яких значне місце посідає сприйняття, є механізм мови. Механізм мови містить три принципово різні ланки: ланка сприймання мови; ланка її вимови; внутрішньомовна ланка. Дві перші ланки мають безпосередній зв'язок із зовнішнім світом, перетворюють мову на об'єктивно існуючий мовний продукт. Технічно подавати мову людина може різними способами (звичайна звукова мова, письмова мова, жестикуляція тощо). Сприймання мови здійснюється за рахунок слуху. Роль слуху в житті та діяльності сліпих значно більша, ніж у зрячих. Постійне використання сліпими слуху в просторовому орієнтуванні призводить до підвищення як абсолютної, так і розрізної чутливості.

В структурі образу об'єкту зовнішнього світу сліпих і слабозорих значне і важливе місце відводиться слуху і слуховим характеристикам, що дозволяє сприймати об'єкт. Можливість сприйняття звуків має особливу цінність, оскільки дозволяє використовувати звуки як сигнали взаємодії об'єктів зовнішнього світу. По мірі того як звуки набувають значення сигналу і зв'язуються в уявленні сліпого з предметами та їх діями, орієнтування в соціальному житті стає більш точним і визначеним.

Сучасні експериментальні психологічні дослідження показали, що відмінності в слуховій функції зрячих і сліпих пов'язані з індивідуальними відмінностями і не свідчать про витонченість слуху сліпих. Постійне використання сліпими слуху в просторовому орієнтуванні призводить до підвищення як абсолютної, так і розрізної чутливості.

Просторова орієнтація та різного роду діяльність сліпих вимагає здатності диференціювати звуки, шуми, локалізувати джерела звуків, визначати напрям звукової хвилі, тому у них частіше використовується слух при виконанні різних видів

діяльності, підвищується слухова чутливість. Розвинений фонематичний слух у сліпих, як і у зрячих, є основою і передумовою успішного оволодіння грамотою. Він розвивається і удосконалюється в процесі навчання, формування уявлень про звуковий склад мови. Б. Теплов відзначав, що і музичний слух, як особлива форма людського слуху, формується в процесі навчання. Його дослідження спростовують думку про те, що музичний слух розвивається більш швидкими темпами та автоматично у сліпих, ніж у зрячих, у зв'язку з втратою зору. Слух у осіб з порушенням зору розвивається в основному тими ж темпами, як і у зрячих. Проте більше та інтенсивне використання сліпими слуху як єдиного (не рахуючи нюху) аналізатора оточуючого, сигналізуючого про простір, об'єкти та їх взаємодію обумовлює вироблення більш тонкого диференціювання звукових якостей навколишнього світу. Цьому сприяють також музичні заняття, навчання гри на різних інструментах. Ю. Гохфельд підкреслював, що в процесі навчання у людини виробляється загострений слух, здібність до зосередженої слухової уваги, слухова пам'ять. Його дослідження показало, що просторове орієнтування в процесі навчання гри на фортепіано та оволодіння не тільки клавіатурою, але і простором над нею ґрунтується на слухорухових зв'язках, на умінні «передчути» внутрішнім вухом звук відповідної клавіші. Роль слухового аналізатора при цьому – провідна, оскільки слухові сприйняття і уявлення є джерелом взаємодії і центральною ланкою в слухорухових зв'язках.

Л. Виготський розглядав відсутність зору як своєрідний «соціальний вивих». Він вважав, що «око людини – це не тільки фізичний орган, але й орган соціальний», тому «недолік ока» - це перш за все випадіння важливих соціальних функцій. При цьому «випадінні» вмикаються компенсаторні механізми, які певним чином допомагають відтворити цілісну картину світу, але така компенсація не буває повною.

Отже, при виключенні або зниженні діяльності одного з органів тобто при позбавленні людини одного з джерел інформації сприйняття зовнішнього світу через механізм мови видозмінюється та відображається на психіці людини.

Секція 2
РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Баулін О. В., кандидат юридичних наук, доцент, викладач відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, Національної академії прокуратури України

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ (IN ABSENTIA):
ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ

З набранням чинності Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини», прийнятого 7.10.2014 р. під впливом певних політичних, економічних та інших факторів, у вітчизняній правовій системі з'явився інститут спеціального кримінального провадження (in absentia), основні норми якого зосереджені у гл. 24-1, п. 20-1 розділу XI «Перехідні положення», п. 12 ч. 1 ст. 309, ч. 3, ч. 4 ст. 323 КПК України.

Цей інститут забезпечує притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили перелічені у ч. 2 ст. 297-1 КПК злочини (з урахуванням тимчасової дії абз. 2 п. 20-1 розд. XI КПК), але з метою ухилення від неї переховуються від органів правопорядку на тимчасово окупованій території чи в зоні проведення антитерористичної операції, де у повній мірі не діє українська влада, або ж на території держав, які видають засуджених лише на виконання вироку і забезпечують конфіскацію та відшкодування завданих ними збитків за рахунок майна, що належить засудженим або особам, які несуть майнову відповідальність за завдану їм протиправними діями шкоду.

При цьому зміст та форма такого провадження, що здійснюється за відсутності у ньому підозрюваного або обвинуваченого (in absentia), повинні відповідати загальним

засадам кримінального провадження, з урахуванням певних особливостей, встановлених законом (ч. 2 ст. 7 КПК).

Сьогодні даний інститут перебуває на етапі практичної апробації своїх можливостей. Кількість спеціальних проваджень сягнула за 500, а обвинувальних вироків суду – за десяток. Активне застосування спеціального режиму кримінального провадження вказує на намагання прокурорів, як уповноважених ініціювати такий режим, забезпечити розумні строки та підвищення ефективності кримінальної юстиції, реалізацію принципу невідворотності покарання і належного захисту державних і публічних інтересів, а також свідчить про подальшу інтеграцію України до європейських та міжнародних стандартів кримінального судочинства.

Як відомо, можливість здійснення процесу за відсутності у ньому обвинуваченого (*in absentia*) передбачена Європейською конвенцією про міжнародну дійсність судових рішень у кримінальних справах 1970 р. Позитивом такого способу судочинства є процесуальна економія, обумовлена його спрощенням і прискоренням. З урахуванням певних критеріїв цей порядок рекомендує застосовувати Комітет міністрів Ради Європи (Резолюція 75(11) від 19.01.1973 р., Рекомендація № 6R(87)18 від 17.09.1987 р.). За наявності гарантій, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (участь захисника; належне повідомлення підозрюваного чи обвинуваченого про місце і час проведення процесуальних дій за його участю; право засудженого на оскарження заочного вироку тощо), процес за відсутності у ньому особи допускається Європейським судом з прав людини.

Проте, закріплена у чинному КПК України назва цього провадження як спеціального не зовсім вдало відображає його природу і сутність. На наш погляд, більш влучним було б назвати його заочним. І ось чому.

У перекладі з латині словосполучення «*in absentia*» означає «за відсутності». Якщо звернутися до вітчизняних словників, то слово «спеціальне» тлумачиться як: 1) призначене для кого-, чого-небудь; що має особливе призначення; 2) що стосується окремої галузі науки, техніки, мистецтва і т. ін.;

призначене для спеціалістів цієї галузі [1, с. 501-502]. Особливістю аналізованого кримінального провадження є не якесь його спеціальне призначення, оскільки воно, як вже було зазначено з посиланням на ч. 2 ст. 7 КПК, має відповідати загальним засадам кримінального провадження і слугує виконанню його завдань, що визначені у ст. 2 КПК, а лише його здійснення за відсутності підозрюваного чи обвинуваченого. І за своєю суттю та тлумаченням відомих мовознавців є заочним, тобто таким, що «відбувається за відсутності особи, якої щонебудь стосується» [2, с. 237].

Недоречним є і розміщення норм, що визначають порядок проведення спеціального досудового розслідування і спеціального судового провадження у різних главах КПК. З цього приводу слушними є пропозиції щодо необхідності їх об'єднання в одну главу під назвою «Заочне досудове розслідування та судове провадження» [3, с. 55]. Проте, як уявляється, більш вдалою буде така назва глави: «Заочне кримінальне провадження», яка має знайти своє місце у розділі VI «Особливі порядки кримінального провадження» і мати розподіл на два параграфи, перший з яких має стосуватися регулювання досудового розслідування, другий – судового провадження.

Список використаних джерел

1. Словник української мови. – [В 11-ти т.]. – Т. IX «С» / редкол.: І. К. Білодід (голов.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. – Київ : Наук. думка, 1975. – 917 с.
2. Словник української мови. – [В 11-ти т.]. – Т. III «З» / Редкол.: І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. – Київ Наук. думка, 1972. – 744 с.
3. Удалова Л. Д. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого / Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний // Право України. – 2015. – № 7. – С. 51–57.

Павлишин О. В., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ

ЗНАКОВО-СИМВОЛІЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕЇ ПРАВА В ТЕКСТАХ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ

Як відомо, семіотичний аналіз права розкриває внутрішні механізми та знакові закономірності його функціонування, демонструє логіку побудови, системні та структурні зв'язки правової реальності, таким чином, озброює філософа права цінним знанням, яке може бути використане як для осмислення характерних особливостей правової організації соціального буття, так і для удосконалення практики нормативної регламентації суспільних відносин.

Координація семіотичних досліджень проблемними запитаними філософії права, ключовими питаннями онтологічного, гносеологічного, антропологічного, аксіологічного, праксеологічного характеру, що визначають предметне поле окремих її розділів, збільшує практичну цінність цих досліджень, підвищує ефективність наукового пошуку, а також сприяє реалізації евристичного потенціалу семіотики права як міждисциплінарної галузі знань.

В силу свого метаюридичного характеру семіотика права як за власними канонами узагальнює та інтерпретує знання про право, так і відкриває нові напрями і перспективи філософсько-правових досліджень, утворює парадигму філософсько-правових дискурсів сучасності, є теоретико-методологічною основою для знакової теорії права та відповідного типу праворозуміння, який має інтегративний характер і відображає новітні тенденції розвитку правової науки. Головною особливістю даного методологічного підходу до інтерпретації сутності та специфіки правових явищ і процесів та, відповідно, істотною перевагою семіотико-правової методології є їхня чітка праксеологічна орієнтація. Отже, проблеми знаково-символічної організації права є не лише суто теоретичними об'єктами дослідження семіотики права та юридичної лінгвістики, але й мають важливе практичне значення.

Зокрема, як вважає Г. Г. Почепцов, знаковість виникає за будь-якого моделювання дійсності, оскільки між дійсністю та її описом утворюється певний «зазор», відсутній, приміром у термометрі, який точно вказує характеристики дійсності. Знак – це свого роду місток між двома дійсностями: реальною чи, наприклад, вербальною. Він відображає не саму дійсність, а відсилає нас до тієї чи іншої моделі дійсності. Аналогічним чином знакові конструкції правової реальності є моделями, що через знакові структури поєднують сфери правосвідомості, праворозуміння, правотворчості та правореалізації. Причому правові знакові конструкції відрізняються від юридичних термінів, що забезпечують внутрішню єдність правових текстів і в своїй сукупності утворюють інструментарій юридичної техніки.

Мислителі, які використовують постструктуралістський підхід до пізнання світу, встановлюють «принцип методологічного сумніву» щодо будь-яких позитивних істин, установок і переконань, констатують неможливість об'єктивного пізнання та відсутність критеріїв достовірності, проголошують всю західну логоцентричну традицію (за Ж. Деріда) сукупністю ідеологем і міфів. Це означає, що всі загальнолюдські та правові традиційні цінності – прогрес, істина, смисл, порядок, справедливе суспільство – ставляться під сумнів разом із самою легітимністю раціоналістичних ідеалів модерну, його авторитетів і святинь.

Разом із тим, слід відзначити, що постмодерний підхід, який руйнує раціональність та заперечує цінність досягнень модерну, продукує нові смисли та нові знаки, претендуючи на їх істинність. У запропонованій ним картині соціальної реальності та світу як такого знак позбавлений функції відображення дійсності, постулюючи істинним змістом будь-якого дискурсу лише інші дискурси. У цій теорії пізнання поняття й текст є результатом поєднання інших понять і текстів, не маючи жодного зв'язку з реальністю, отже, в цьому розумінні ми (і наше уявлення про світ і самих себе) так само є текстами. Як пише Ж. Деріда в праці «Про граматологію» (1967), поза текстом нічого не існує, тобто культура, історія, особистість мають текстуальну природу та є складними семіотичними системами. Однак цей підхід вже є *конструюванням* світу, тоді як постмодернізм пропонує проект *деконструкції*. Важливо, що

ця внутрішня суперечність може бути продемонстрована за допомогою семіотичного аналізу.

Семіотика права поєднує різні світоглядно-методологічні системи через розкриття їх особливостей, відмінних рис у межах єдиної системи координат, в якій проект постмодерну є одним із варіантів пояснення світу права. З одного боку, семіотика є зразком раціоналістичного дискурсу, вона народилася на перетині прагматизму, лінгвістики та філософії мови, з іншого, вона подібно до постструктуралізму розглядає світ як систему знаків. Принципова відмінність семіотичного від постмодерного праворозуміння полягає в тому, що семіотика права в межах правового синтаксису не претендує на пояснення природи того, що стоїть за ланцюгами правових знаків, а лише констатує факт їхнього існування та розглядає структури, в які організоване правове буття.

Разом із тим, семіотика права належним чином оцінює провідну роль ідейно-духовних начал у праві, як показано в низці розробок [1], втім, формально-нормативні елементи права та соціально-діяльнісні вияви правового буття не менше заслуговують на увагу в контексті семіотичного підходу, тому реалізація права, правозастосування, правоохоронна діяльність та інші правові феномени доволі детально розглядаються за допомогою семіотичної методології [2].

Право як багатовимірна знакова система може розглядатися в декількох основних вимірах – як форма суспільної свідомості, ціннісна та нормативна система, регулятор суспільних відносин, практика організації людського життя, з метою впорядкування такого розгляду варто сконцентруватися на традиційній структуризації правової реальності та виділити три основні рівні, які вже стали загальноновизнаними для дослідників у галузі філософії права (на основі підходу С. І. Максимова): 1) ідея права; 2) норма права; 3) правове життя. Кожен структурний рівень ієрархічно побудованої правової реальності (правові принципи – ідеї, правові приписи – норми (закон), правові відносини) є зразком знакової підсистеми, в якій поряд із загальними діють і власні семіотичні закономірності.

Ідея права розглядається вченими в контексті універсалістського та релятивістського підходів до інтерпретації

її змісту, сутності та генези, а також аналізується завдяки виділенню антропологічної, аксіологічної та деонтологічної складової в її структурі. Ця правова знакова конструкція позначає абстрактне відображення сутності права та ідеальний аспект його буття. Основними знаковими елементами ідеї права є свобода, справедливість, рівність, всезагальне благо, порядок, солідарність і мир. Знакова конструкція ідеї права у цьому вимірі також охоплює та тісно пов'язана із знаковими конструкціями істини, гармонії та належного.

При цьому важливе ще одне розмежування, яке демонструє ключову відмінність між семіотичним дослідженням самої структури правової реальності, знакових елементів, які входять до неї, та вивченням за допомогою семіотичної методології способів пояснення й обґрунтування права, тобто підходів до інтерпретації його сутності та природи. Правову реальність розглядають як об'єктивно існуючий світ права, що даний суб'єкту в практиці (досвіді), а картину правової реальності – як модель, що слугує засобом пізнання та конструювання світу права. Вона не є якоюсь субстанційною частиною реальності, а постає лише способом організації та інтерпретації певних аспектів соціального буття людини, однак настільки суттєвим, що за його відсутності розпадається самий світ людини. Означене додатково засвідчує те, що право як спосіб структурування суспільної свідомості та буття є важливим об'єктом семіотичних досліджень.

Враховуючи це, від семіотичної характеристики основних способів пояснення та обґрунтування природи права повернемося до семіотичного дослідження власне знакової побудови та елементного складу правової реальності та відзначимо тут наступне ключове для розуміння принципів її знакової організації положення. Правову реальність можна розглядати як знакову систему також у зв'язку з тим, що в ній наявна множина різноманітних знакових конструкцій, тобто стійких конфігурацій груп понять, які використовуються в теорії та історії права, галузевих і спеціальних правових дисциплінах, законодавчому та правозастосовчому різновидах юридичної практики, правоохоронній і правоосвітній діяльності.

Як відзначалося вище, в цій системі кожний конкретний зміст, виражений у значенні правового знака, відповідає

певному умовному позначенню, а знакова система права містить систему формальних елементів, які поєднуються у змінні комбінації у відповідності з визначеними принципами структури та встановленим кодом. Хоча кількість цих елементів може бути охарактеризована як відносно незначна, але вони утворюють велику множину теоретично можливих комбінацій, що задає знакову варіативність правового буття.

Список використаних джерел

1. Костицький М. В. та ін. Філософсько-правове дослідження впливу християнських засад суспільства на правову систему України : монографія / І. М. Луцький, М. В. Костицький, А. І. Луцький [та ін.] ; передмова М. В. Костицького ; за заг. ред. М. М. Косьмія. – Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2017. – 339 с.

2. Соціологія права : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. О. Левченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужи. – 2-е вид. перероб. і допов. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 356 с.

Сторчак Н. А., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри філософії освіти, теорії й методики суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПОЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Результати комплексного дослідження покарання у виді позбавлення волі на певний строк свідчать, що його об'єктом (тим, на що спрямований його вплив) є свобода особи як можливість вибору своєї поведінки, її підстав, можливість діяти на свій розсуд. До такого висновку приводить аналіз багатьох питань у сфері реалізації даного покарання: різні аспекти свободи – правовий, філософський, соціологічний, психологічний, політичний та фізичний; цінність благ у сучасному суспільстві; зміни у правовому статусі особи, яка відбуває позбавлення волі (втрати, обмеження, специфічні права

та додаткові обов'язки); сутність примусу під час застосування позбавлення волі та альтернативних покарань; переживання та потреби в мотиваційній системі особистості засудженого; гуманізаційні зміни до кримінального та кримінально-виконавчого законодавства останніх років.

Такий висновок щодо свободи як об'єкту позбавлення волі зачіпає термінологічну площину, а саме: українським варіантом назви досліджуваного виду покарання є «позбавлення волі», а не «позбавлення свободи». В українській мові співвідносять терміни «свобода» і «воля». Проаналізуємо їх співвідношення щодо визначення об'єкта позбавлення волі на певний строк як покарання.

Російсько-українські словники містять кілька варіантів перекладу слова «свобода» – воля, свобода, вільність [6, с. 133; 7, с. 305]. Їх суміжність підтверджує етимологія: слово «воля» є спорідненим зі словами «веліти», «вибір», «хотіти», «бажання», «відбір», «краще» [3, с. 423; 8, с. 347–348], а слово «свобода» – споріднене зі словами «независимость», «свободное поселение», «сам, собственный» [9, с. 582].

Зміст поняття волі, складовими якого у психології, філософії та юриспруденції є волевиявлення, здатність особи діяти в напрямку свідомо поставленої мети, вибираючи мотиви, долаючи при цьому внутрішні перешкоди (безпосередні бажання), можливі труднощі під час здійснення цієї мети [1, с. 81; 10, с. 75; 14, с. 516], переконує у правильності того, що вважати об'єктом позбавлення волі на певний строк варто саме свободу (а не волю). Приєднуємося до слів Н. О. Бородовської, що «право, закон, вирок суду не можуть позбавити людину волі, бо не регулюють процеси, які відбуваються у свідомості особи, правові акти, рішення можуть регулювати лише зовнішній прояв поведінки особи – її свободу» [2, с. 11]. Не дарма у ст. 29 Конституції України йдеться про те, що кожен має право на свободу [4], а не волю.

Але слід наголосити, що при цьому філософія та юридична наука особливого значення надають поєднанню характеристик свободи та волі. У праві існує так зване вільне волевиявлення, що має значення у таких випадках, як визначення дійсності правочину; встановлення

осудності/дієздатності; визнання діяння злочином, якщо не було на це згоди потерпілого, якщо його свобода порушувалася – наприклад, під час звалтування, насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. У філософії використовується категорія «свобода волі» та вважається, що воля за своєю сутністю завжди свободна воля, а свобода – це свобода волі, здатність суб'єкта вільно визначати сутнісні підстави власного воління, вільно і відповідально обирати власні мотиви та цінності і, зрештою, власне діюче «Я» [10, с. 406; 11, с. 571].

Отже, під час застосування традиційної назви «позбавлення волі», якої дотримуються законодавці та більшість українських фахівців, все ж таки об'єктом цього покарання буде не воля, пов'язана з волевиявленням, вольовими зусиллями, а свобода як вибір, як можливість визначати підстави своїх дій, діяти на свій розсуд. У зв'язку з таким висновком логічно було б перейменувати «позбавлення волі» на «позбавлення свободи». Але це не видається доречним, оскільки повністю засуджений позбавляється лише деяких свобод, причому це можна встановити лише шляхом аналізу законодавства, яке уникає такого формулювання і застосовує термін «обмеження» (наприклад, Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»). До того ж використання терміна «обмеження свободи» пов'язане зі співвідносним терміном, яким у КК України позначається інший наявний вид покарання – «обмеження волі» (ст. 61) [5]. Здається, більш доцільним було би приєднатися до думки фахівців, які пропонують російськомовний термін «заключение» [цит. за 12, с. 12; 13, с. 556], однак його український еквівалент – «ув'язнення» – етимологічно має неоднозначний зміст, зокрема є спорідненим із «в'язати», «в'язи» (шия), «в'язила» (застаріла назва кайданів) [3, с. 433].

Таким чином, прагнення до особливої точності у назві досліджуваного виду покарання та його перейменування не внесе остаточної ясності та логічності у теорію кримінального права та не позбавить суперечностей чинне законодавство, тому таке прагнення залишається на сьогодні не зреалізованим і потребує подальшого термінологічного пошуку.

Список використаних джерел

1. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. – 672 с.
2. Бородовська Н. О. Забезпечення кримінально-процесуального статусу особи, засудженої судами України до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Н. О. Бородовська ; [Прикарпатський національний ун-т ім. Василя Стефаника]. – Київ, 2006. – 20 с.
3. Етимологічний словник української мови : [в 7 т.]. Т. 1. : А-Г / [уклад. : Болдирєв Р. В., Коломієць В. Т., Кристенко А. П. та ін.]. – Київ : Наук. думка, 1982. – 631 с.
4. Конституція України від 28. 06. 96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.01 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.
6. Мацько Л. І. Російсько-український та українсько-російський словник: Відмінна лексика : навч. видання / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, С. В. Шевчук. – Київ : Вища шк., 1992. – 255 с.
7. Русско-украинский словарь : [в 3 т.] / Акад. наук Укр. ССР, Ин-т языковедения им. А. А. Потемнина ; [редкол. : И. К. Белодед (пред.) и др.]. – 3-е изд., стер. – Киев : Гл. ред. Укр. совет. энцикл., 1987 – 1988. – Т. 3 : Про-Я / [редакторы тома: С. И. Головащук, Л. А. Коробчинская, Н. Н. Пилинский]. – 1988. – 823 с.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : [в 4 т.]. Т. 1. – М. : Прогресс, 1986. – 576 с.
9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : [в 4 т.]. Т. 3. – М. : Прогресс, 1987. – 832 с.
10. Философский энциклопедический словарь / [Редакторы-составители : Губский Е. Ф., Кораблева Г. В., Лутченко В. А.]. – М. : Инфра-М, 2006. – 576 с.
11. Філософський енциклопедичний словник / [Редкол. : Шинкарук В. І., Бистрицький Є. К., Йолон П. Ф. та ін.]. – Київ : Абрис, 2002. – 742 с.

12. Чучаев А. И. Лишение свободы и проблемы его реализации : учеб. пособие / А. И. Чучаев, Е. Р. Абдрахманова. – Ульяновск : УлГУ, 1996. – 124 с.

13. Энциклопедия уголовного права : многотомное издание / [Отв. ред. В. Б. Малинин]. – СПб. : Издание профессора Малинина, 2005 – 2008. Т. 8. Уголовная ответственность и наказание. – 2007. – 798 с.

14. Юридична енциклопедія : [в 6 т.]. Т. 4 : Н – П / [редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін.]. – Київ : Укр. енцикл., 1998. – 720 с.

Гдакович М. С., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ

ТЕКСТИ ДОКУМЕНТІВ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ

Вивчення особливостей формування офіційно-ділового стилю української мови залишається одним із актуальних завдань сучасного мовознавства та юридичної лінгвістики зокрема. Дедалі більше зацікавлення дослідники виявляють до історичних аспектів формування офіційно-ділового стилю української мови, в тому числі західноукраїнського варіанта, про що свідчать дослідження О. Сушко, Л. Тименко. Однак досі поза увагою дослідників залишається цілий пласт – тексти офіційного характеру, ділова документація Січового Стрілецтва та Галицької армії, які ще не стали предметом аналізу. Дослідження ділових паперів Українських Січових Стрільців (УСС) – це необхідна ланка, що дозволяє висвітлити чимало аспектів формування офіційно-ділового стилю сучасної літературної мови, тому вважаємо за необхідне привернути увагу дослідників до цієї проблематики.

Мова повноцінно розвивається тільки тоді, коли вона твориться як цілісна система на всіх рівнях, забезпечує виконання всіх соціальних функцій. Значення і місце офіційно-

ділового стилю особливо важливе у період державотворення і визвольних змагань за власну державу. Суспільно-політичні обставини сьогодення розгортаються так, що історики не випадково проводять паралелі з подіями столітньої давності – українці знову змушені боронити власну землю від російських окупантів, виборювати незалежність зі зброєю в руках. Тому важливим є вивчення історії українських військових формувань, зокрема їх мовного досвіду – документації УСС, яка є фактичним свідченням розвитку мови у воєнний час.

На початку 1917 р. в основному завершилося становлення легіону УСС, який увібрав у себе найкращі сили галицької молоді, захопленої ідеєю відбудови української державності й об'єднання всього українського народу в єдине ціле, як національної військово-політичної формації. Поставивши основною метою виборення української держави, стрілецтво, окрім участі у бойових діях, старалося організувати своє внутрішнє життя таким чином, щоб виконувати завдання національного характеру. Головними з них були: формування національно-визвольної ідеології та підготовка до вирішальних подій, праця над поглибленням національної свідомості українського народу та залишення матеріальних і духовних пам'яток і традицій про свою боротьбу, які б, у випадку невдачі тодішніх змагань, стали орієнтирами в побудові Української держави для майбутніх поколінь [1]. Основною передумовою вирішення цих завдань було виховання освіченого, національно свідомого січового стрільця (уєсуса), який зумів би їх досягнути. Тому в легіоні практично протягом усього часу його існування діяв ряд інституцій, створених для ознайомлення стрільців, головним чином стрілецьких новобранців, із їх завданнями у війні, з основами стрілецької ідеології, а також для підвищення освітнього рівня стрілецтва та підготовки його до післявоєнної громадської діяльності.

Свої внутрішні переконання, що вони є національною військовою формацією українського народу, стрілецтво хотіло закріпити відповідним зовнішнім оформленням. Найперше це виявилось у тому, що впродовж усього існування легіону українську мову та національну символіку використовували в ньому як офіційні. Вирішальною ознакою національного характеру легіону Українських Січових Стрільців (УСС) було

вживання тільки української мови – як мови урядової, так і службової. Січове стрілецтво щиро і з гідністю обстоювало права української мови. Одним із доказів національної свідомості й моральної сили січовиків була відмова виконувати накази, які давалися німецькою мовою. Навіть підстаршини німецької армії, що були інструкторами у Вишколі УСС, мушили навчитися наказів по-українськи, бо стрільці ігнорували чужу мову, хоч і розуміли її [2].

Усе справочинство, наказництво велося тільки українською мовою. Це спричинило значний розвиток української військової, ділової та суспільно-політичної термінології, фразеології; вироблення типології і структури документів. Творити ділову мову й військову фразеологію доводилось часто на «порожньому» мовному підоймі, бо не існувало понять після багатьох років бездержавного життя українців. Відомий мовознавець Ю. Шевельов зазначає, що в такій суспільно-історичній ситуації в процесі розвитку термінології переважає «романтичний напрям у двох відмінах: романтизм історичний і романтизм етнографічний» [3].

Тенденція історичного романтизму найвиразніше виявлялася у військовій, урядовій, дипломатичній ділянках життя, оскільки мовці-січовики схилилися до відновлення лексики доби козацької держави, тобто шукали джерела творення мови в історичних традиціях самої мови. Однак, засади мовного історичного романтизму зовсім не використовувалися до інших сфер життя (господарської, наукової тощо). Під час вироблення таких терміносистем виступає тенденція романтизму етнографічного, згідно з яким основний масив термінології має бути вироблений на основі діалектних лексем. Можемо стверджувати, що застосування принципів історичного та етнографічного романтизму в мові властиве не лише українцям – кожна національна мова в період свого становлення, розвитку й вироблення терміносистеми, в час, коли швидко розширюються сфери й обсяг її вжитку, вдається до таких способів.

Проблема розвитку, вироблення і впорядкування термінології в ділових паперах УСС ще ніколи не було об'єктом ґрунтовного вивчення. Тут можемо зробити лише кілька попередніх спостережень і попередніх висновків, зроблених на

основі короткого аналізу. Формування термінології ділових паперів УСС відбувалося на засадах мовного історичного романтизму: у документах активно використовувалася державна, правнича, військова лексика козацької держави. Визначний вплив на ідейне становлення Українських Січових Стрільців мали героїчні традиції козацько-гетьманської доби та творчість Т. Шевченка. Стрілецьтво завжди підкреслювало, що є наступником слави українського козацтва, а тому намагалося й діяти відповідно і навіть творити внутрішню структуру своєї формации на взірць сичової. Вже самі назви – «січ», «січовик», «стрілець», «курінь» пов'язано з традиціями 16–17 ст., а не з галицькою дійсністю початку 20 ст. Головним чинником цього було намагання створити національну термінологічну систему на питоми українській основі, і можна сміливо сказати, що січовикам це вдалося; сформовано термінолексику на позначення:

– назв документів (*статут, комунікат, звіт (справоздання), відозва, декларація, приказ, наказ, поклик, резолюція, протокол, заява, покликуючий лист, позивний лист, інструкція, умова*);

– військових підрозділів (*чота, сотня, курінь, легіон*);

– номенклатура військових звань (*рядовик, вістун, підстаршина, старшина, підхорунжий, хорунжий, чотар, десятник, старший десятник, сотник, поручик, полковник, отаман, комендант*);

– місць дислокації військовиків (*кадра, станиця, Збірна станиця, Кіш, Вишкіл*);

– урядових закладів (*Загальна Українська Рада, Українська Бойова Управа, Центральний курінь, команда (курень), канцелярія*).

Згаданий уже Ю. Шевельов, аналізуючи розвиток української мови в першому двадцятилітті ХХ ст., не випадково з усіх процесів виокремив створення в серпні 1914 р. в Австрії військової частини Українських Січових Стрільців, як подію воєнного часу, що мала «деякий вплив на українську мову» (обережність в оцінці ученого пояснюється короткотривалістю існування легіону, а також подальшим розвитком мови: після поразки визвольних змагань українців в умовах різних окупаційних режимів більшість мовних досягнень доби були знехтувані і відкинуті).

Отож залучення текстів офіційно-ділового стилю УСС до активних лінгвістичних досліджень є необхідним, адже початок ХХ ст. став часом повернення української мови до сфери офіційно-ділових стосунків, саме тогочасні західноукраїнські суспільно-політичні реалії мали вирішальне значення у виробленні зразків офіційно-ділових текстів як складових елементів якісно нового мовного досвіду освічених верств українського громадянства.

Список використаних джерел

1. Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни / М. Лазарович. – Тернопіль : Тайп, 2003. – 114 с.
2. Ріпецький С. Українське Січове Стрільцтво / С. Ріпецький. – Львів, 1995. – 358 с.
3. Шевельов Ю. Українська мова в 1900-1941 : Стан і статус / Ю. Шевельов. – Мюнхен : Сучасність, 1987. – 296 с.

Чулінда Л. І., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного та адміністративного права Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМА УЗГОДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ У СФЕРІ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

З метою забезпечення входження України до міжнародного та європейського правового простору, гармонізації законодавства України з міжнародними нормами та стандартами актуальною є проблема забезпечення аналізу та узгодження проектів законів та інших нормативно-правових актів у пріоритетних сферах адаптації законодавства України.

Відповідно до ст.9 Конституції України міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, стають частиною національного законодавства, тому

невідкладною проблемою є забезпечення їх адекватних перекладів. У зв'язку з цим постає питання гармонізації термінологічно-мовного оформлення перекладів з мовою внутрішнього законодавства, що пов'язано не тільки із суто мовними проблемами, а, в першу чергу, із забезпеченням адекватного відтворення відповідних правових понять. Виникає проблема адекватної термінологічно-мовної відповідності тексту-оригіналу і тексту-перекладу міжнародно-правового документа.

У процесі підготовки проекту та видання правового акта суб'єкт нормотворчої діяльності спочатку формує відповідне правове поняття, що є ідеальним відображенням його волі, після чого матеріалізує його з допомогою усієї сукупності доступних йому мовних засобів, виходячи з потреби донести ними до осіб, яких стосується зазначений акт, свою волю максимально точно та адекватно. У випадку перекладу з'являється «2перекладений текст». Поняття «перекладений текст» і «неаутентичний текст» – збігаються. Такий текст являє собою офіційний переклад аутентичного тексту, яким можна користуватися, проте у випадку виникнення розбіжностей між перекладеним та аутентичним текстом, керуються тільки аутентичним текстом.

Переклад міжнародних документів з іншомовних оригіналів вимагає не лише особливо обережного ставлення до передачі змісту документа, а й ретельного добору українських відповідників до іншомовних юридичних термінів. Застосовуючи на цьому етапі зіставний лінгвістичний метод, можна уникнути помилок у перекладі, внаслідок яких змінюється значення, звужується чи розширюється сфера застосування визначень чи положень документа, що сприятиме визначенню ступеня відповідності положень як проектів, так і чинних нормативно-правових актів України міжнародним нормам та стандартам права.

У «Програмі інтеграції України до Європейського Союзу» підкреслюється, що успіх процесу зближення припускає не тільки перегляд українського законодавства з погляду права ЄС, але й рецепцію цілого комплексу правових принципів, концепцій, доктрин і понять, що становлять, так зване, «*acquis communautaire*» [1]. Переклад франкомовного словосполучення, яке буквально означає «те, що досягнуто в рамках Співтовариства», на інші мови ЄС мав наслідком різні

формулювання, що змусило інституції ЄС віддати перевагу в офіційних текстах словосполученню французькою мовою.

Неунормованість вживання юридичних термінів у процесі перекладу негативно впливає на тлумачення правових понять як нормативно-правових актів, так і офіційних перекладів міжнародних договорів України. Для усунення можливих розбіжностей між текстами необхідно при використанні терміна враховувати правовий контекст, в якому він знаходиться; проводити тлумачення терміна з урахуванням можливих наслідків взаємного впливу міжнародного права і національного права; розглядати кожну особливість передачі правового змісту на різних мовах з погляду можливого протирічного сприйняття в майбутньому. Застосування лінгвістичного зіставного методу сприятиме вирішенню проблем правильного вираження й однозначного сприйняття перекладених текстів нормативно-правових актів.

Актуальним залишається на етапі виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС необхідність забезпечення розробки глосарію термінів *acquis communautaire* для адекватності їхнього розуміння та уніфікованого застосування у процесі адаптації, а також розробка і запровадження єдиних вимог до перекладів міжнародних актів українською мовою, створення централізованої системи перекладів.

Так, українська версія угоди про створення зони вільної торгівлі між Україною та Канадою [2] містить термінологічну помилку перекладу, яка здатна ввести в оману імпортерів канадських товарів до України. В офіційному тексті угоди, який пройшов юридичну вичитку та був ратифікований парламентом, міститься інформація про скасування та зниження ввізних мит для товарів походженням з Канади. Водночас англійська та французька версії цього ж документа містять таку ж інформацію, але протилежне пояснення до неї: у ній перелічені правила скасування та зниження мит для українських товарів, які імпортуються Канадою.

Усі документи угоди підтверджують припущення про те, що йдеться про технічну помилку під час перекладу документа

українською, що шкодить міжнародному авторитету України. Добре, що у посольстві Канади в Україні помилку у тексті документа про зону вільної торгівлі між Україною і Канадою вважають проблемою української сторони. Спотворення суті документа не вплине на його чинність, оскільки обидва парламенти ратифікували юридично вірну та правильно перекладену версію угоди. Однак недостовірний переклад українського варіанту договору уже введений в законодавство України. Це, в свою чергу, надаватиме підприємствам-експортерам недостовірну інформацію про митні ставки, що може стати потенційною загрозою для виходу вітчизняної продукції закордон по пільгових квотах. З юридичної точки зору це може означати виконання Україною та Канадою двох різних угод.

Отже, залучення теоретичних положень лінгвістичної науки дозволяє здійснити аналіз особливостей текстів нормативно-правових актів відповідно до сучасних напрямів розвитку юридичної термінології української мови, дослідити їх застосування у юридичній практиці, розробити рекомендації щодо їх застосування, означити проблеми термінологічно-мовного оформлення текстів нормативно-правових актів, не вирішені як юридичною, так і лінгвістичною науками.

Список використаних джерел

1. Програма інтеграції України до Європейського Союзу. Указ Президента України від 14.09.2000. № 1072/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 39. – Ст. 1648.
2. Президент підписав Закон України «Про ратифікацію Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою». – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-ukrayini-pro-ratifikaciyu-ugodi-pro-40754> .

Кондратюк-Антонова Т. В., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри правових дисциплін Київського факультету Національної академії Національної гвардії України

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Наше сьогодення пов'язане з активізацією інтеграційних процесів у світі для вироблення єдиних правових стандартів, що відповідають сучасним потребам глобального суспільного розвитку, стрімкого інформаційного потоку, вимагають впорядкування та нормування власної юридичної термінологічної системи. Це, в свою чергу, змушує дослідників звернутися до вивчення закономірностей утворення юридичної термінології, її структури та перспектив розвитку.

Юридична термінологія в нашій країні активно розвивається та збагачується. Про це свідчать видані в останні роки перекладні довідники юридичної термінології, поява яких стала великою підтримкою в оволодінні мовою спеціальності, знання якої вкрай необхідне при підготовці українських спеціалістів у юридичній сфері.

Термінологічні назви у сфері юриспруденції, як і в усіх інших сферах, здійснюють одну з основних своїх функцій – пізнавально-інформативну, пов'язану з реєстрацією та збереженням нагромаджених людством знань. Терміни не тільки називають, а й логічно, точно і вичерпно у певний час розвитку науково-пізнавального процесу визначають відповідні поняття. Системна організація юридичних термінів виявляється як у плані змісту, так і в плані вираження, але при визначальній ролі змісту. Юридична термінологія як основний та найбільш інформативний пласт лексики мови законодавства, сприяє точному і виразному формулюванню правових розпоряджень, досягненню максимальної лаконічності юридичного тексту, являє собою його ядро, основний смисловий фундамент.

Однією з характерних рис юридичної термінології є її загальна поширеність. Саме різноманітні суспільні відносини є предметом правового регулювання. Практично немає такої сфери життя, якої б не торкалося право. Тому в нормативних

актах використовується і побутова лексика, і найменування різних послуг, і словниковий склад різноманітних галузей знань. Юридична термінологія, як правило, специфічна. Вона насичена словами, що мають особливе юридичне значення. Юридичний термін, як слово чи словосполучення, використане в законодавстві, є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точний і визначений зміст, відрізняється змістовною однозначністю та функціональною стійкістю.

Юридичні терміни як словесні визначення державно-правових понять, допомагають виразити та закріпити зміст нормативно-правових приписів держави. Без термінів, які мають чітко визначений зміст, неможливо досягти максимальної точності викладу законодавчої думки. Вони посідають особливе місце в мові законодавства. Важливою рисою юридичних термінів є їх тісний зв'язок зі світоглядом та ідеологією, з різними політичними та юридичними теоріями, суспільними традиціями, правовим досвідом.

Юридична термінологія виступає повноправним та невід'ємним компонентом сучасної правової дійсності. Вона безпосередньо впливає на право, оскільки кожна правова норма, щоб бути зрозумілою у суспільстві, повинна бути виражена за допомогою відповідних лінгвістичних засобів. Право завжди знаходить своє мовленнєве втілення, тому що воно покликано регулювати відносини у суспільстві і, відповідно, чітко визначати дозволи та встановлювати заборони. Тобто право, як домінуюче джерело виразу державної волі, зацікавлене в адекватній мовній об'єктивації.

Право формує своєрідний і водночас необхідний для кожної людини засіб ретранслявання суб'єктивних думок. У якості такого способу виступає юридична мова, котра реалізується за допомогою спеціального тексту, в якому нормативно закріплюється на певний час те, що є важливим та значимим для індивіда, суспільства, держави. Кожен правовий припис, щоб отримати дійсну юридичну силу, повинен бути відображеним в офіційному письмовому джерелі за допомогою лінгвістичних засобів.

Питання юридичної термінології є складовою частиною більш загальної проблеми – проблеми мови законодавства. Сьогодні роль мови в юриспруденції дедалі частіше стає

предметом широких дискусій та наукових досліджень. У свідомості юристів мова – це насамперед спосіб матеріалізації думки і волі законодавця. Мову прийнято вважати лише інструментом мислення. Однак сутність ролі мови у праві значно ширша.

Мова законодавства – це офіційна мова державної влади. Саме способи вираження законодавчої думки багато в чому залежать від сутності держави, що видає закони, від інтересів соціальних прошарків, які проголошують свою волю в праві.

Виникають юридичні терміни разом з іншими термінами в результаті нормотворчості. Увага до юридичної термінології та її розбудови на власній національній основі, ступінь розробленості й упорядкування, стан і глибина її наукового вивчення – це показники рівня розвитку держави, суспільства, нації, національної свідомості і правосвідомості.

З юридичною термінологією безпосередньо пов'язана і регулятивна функція права, основою реалізації якої є ефективна дія та застосування правових норм. Отже, ефективність застосування правових норм, відображених у законах, залежить від того, наскільки точно та логічно сформульований той чи інший припис, наскільки ясно та грамотно написана відповідна стаття закону. Це свідчить про безпосередній зв'язок між мовою та правом, більше того, про залежність права від мови. Тому юридична термінологія, також як і юридичні поняття, які виражаються за її допомогою, і правові явища та процеси, що пояснюються за її допомогою, представляє собою повноправну частину права. Вона має важливе змістовне значення для права.

В якості перспектив розвитку цього напрямку, необхідно звернути увагу на більш тісну співпрацю мовознавців та юристів, на створення сприятливих умов для формування усталеної системи юридичних термінів, забезпечення нагальної потреби в україномовних довідниках, тлумачних словниках з юриспруденції та підготовку фахівців з юридичного документознавства.

Список використаних джерел

1. Мова права і юридична термінологія : навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н. В. Артикуца ; Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». Центр

інноваційних методик правничої освіти. – Київ : Стилос, 2004. – 277 с.

2. Юридичне документознавство : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. Шерман, А. Токарська ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : [ЛьвДУВС], 2010. – 135 с.

3. Юридична термінологія : поняття, особливості, види [Текст] : монографія / М. Любченко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Права людини, 2015. – 277 с.

Красницька А. В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Останнім часом все більше уваги приділяється якості нормативно-правових актів. Порушень у цій сфері занадто багато, що пояснюється ігноруванням правил юридичної техніки. Зауважимо, що будь-які відступи від правил-вимог юридичної техніки, правил лексики, граматики й стилістики української мови, законів формальної логіки, дають підстави кваліфікувати їх як помилки правотворчості. Правотворчі помилки як результат неправильних дій правотворчого органу, що порушують загальні принципи і норми правоутворення, погіршують якість прийнятого правового акта та призводять до його неефективності, тому що в результаті виникають суперечності, неточний виклад волі правотворця, нечіткі положення, різне тлумачення змісту акта, встановлені санкції не відповідають суспільній безпеці правопорушень.

Потрібно звернути увагу на те, що юридичні помилки у правотворчості виникають унаслідок недотримання вимог правотворчої техніки як виду юридичної техніки. Цими вимогами охоплені всі стадії процесу законотворчості, а також найважливіші аспекти змісту і форми нормативно-правового акта, що створюється.

Помилка, незалежно від форми її існування – у правовому пізнанні, у правовій поведінці суб'єктів, у юридичних

документах, – полягає у її невідповідності певним вимогам, правилам, еталонам, зразкам, принципам, цінностям тощо.

На жаль, сучасні нормативно-правові акти не завжди є бездоганними з точки зору змісту та форми, вони недостатньо юридично опрацьовані і термінологічно зрозумілі.

Провівши аналіз Кримінального, Кримінального процесуального, Цивільного кодексів України, ми прийшли до висновку, що вони не позбавлені правотворчих помилок. Розглянемо найсуттєвіші термінологічні помилки.

1. Нечіткість уживаної термінології можна спостерігати:

1) Кримінальний кодекс України: а) *фіктивне підприємництво, тобто створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона, карається ...* (ч. 1 ст. 205). Набагато кращим вважаємо наступний варіант: *... здійснення заборонених видів діяльності*; 2) Кримінальний процесуальний кодекс України: а) *у разі задоволення відводу захисника, представника слідчий суддя, суд роз'яснює* (ч. 3 ст. 83). Після редакції речення буде мати такий вигляд: *У разі задоволення відводу захисника чи представника слідчий суддя, суд роз'яснює...*

2. Невдале та недоречне вживання слів і термінів:

1) Кримінальний кодекс України: а) *не є злочином заподіяння шкоди **правоохоронюваним** інтересам у стані крайньої необхідності, тобто ... загрожує особі чи **охоронюваним** законом правам...* (ст. 39). Ці ж слова вжито у статтях 40, 41, 42, 43; б) також вважаємо вжите у статті 123 терміносполучення ***протизаконного насильства*** недоречним, адже насильство не може бути законним; в) на наш погляд, доцільно замінити слово *з'явлення* у частині 2 статті 49 (*перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи*) на слово *прибуття* (... з дня *прибуття* особи).

3. Незрозумілість термінів:

1) Кримінальний процесуальний кодекс України: а) *доручати органу розслідування...**переїняття** кримінального провадження* (п. 17 ст. 36). У зв'язку з цим виникає запитання: як можна переїняти кримінальне провадження?; 2) Цивільний кодекс України: а) *шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, яка **без відповідних***

повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи... (ч. 1 ст. 1162); б) стаття 108 має не зовсім зрозумілу назву: *«Перетворення юридичної особи»*. Пропонуємо інший варіант: *«Зміна виду діяльності юридичної особи»*; в) стаття 186 також містить незрозуміле слово: *приналежність слідує* за головною річчю, якщо інше не встановлено договором або законом.

4. Уживання не властивих українській мові слів:

1) Кримінальний процесуальний кодекс України: а) *становлять охоронювану законом таємницю* (п. 1 ст. 57), назва статті 162 *«Речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю»* – слід становлять *таємницю, що охороняється законом*; б) *витрати... співмірні* з їх вартістю (ч. 6 ст. 100) – слід зазначити, що слова *співмірні* не існує в українській мові; 2) Цивільний кодекс України: а) *особа, яка знайшла загублену річ, набуває право власності на неї після спливу шести місяців з моменту заявлення про знахідку міліції або органі місцевого самоврядування* (ч. 1 ст. 338). Правильний варіант: *особа, яка знайшла загублену річ, набуває право власності на неї після спливу шести місяців з моменту повідомлення про знахідку*.

5. Уживання калькованих слів: 1) Кримінальний кодекс України: а) у частині 1 статті 343 ужито кальковане слово *добитися* (від рос. *добиться*): *Вплив ... з метою перешкодити ... або добитися прийняття незаконних рішень* (ч. 1 ст. 343). Це слово необхідно замінити українським *домогтися*: *Вплив ... з метою перешкодити ... або домогтися прийняття незаконних рішень*; б) у статті 310 (її назві та частинах) вжито кальковану форму *снотворний* (від рос. *снотворный*): *посів або вирощування снотворного маку чи конопель*. Необхідно вживати українське слово *снодійний*; в) у примітці до статті 188 допущена лексична помилка: *функціонування залізничного, морського, річного, повітряного, автомобільного транспорту*. У цьому реченні законодавець ужив кальку російського слова *речной* (*транспорт*) від слова *река*. Правильний варіант: *функціонування залізничного, морського, річкового, повітряного, автомобільного транспорту*; 2) Кримінальний процесуальний кодекс України: а) *за виключенням випадків* (ст. 25) – від рос. *за исключением* – слід *за винятком випадків*; *у виді позбавлення волі* (ч. 2 ст. 31) – слід *...у вигляді тримання під вартою* (п. 7 ч. 3 ст. 42).

6. Неправильно підібрані терміни: 1) Цивільний кодекс України: а) *За заявою органу опіки та піклування суд може звільнити особу від повноважень опікуна або піклувальника у разі невиконання нею своїх обов'язків* (ч. 3 ст. 75). Пропонуємо кращий варіант: *За заявою органу опіки та піклування суд може відсторонити особу від повноважень опікуна або піклувальника*; б) стаття 46 має назву “**Оголошення фізичної особи померлою**”. На нашу думку, краще вжити термін визнання замість оголошення: “**Визнання фізичної особи померлою**”.

7. Наявність термінологічних синонімів, а також одиниць, близьких за значенням: 1) Кримінальний кодекс України: а) спостерігається вживання синонімічних слів у назвах статей 315 і 324, де вжито слово *схиляння* («**Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів**», «**Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів**»), а в статті 323 – слово *спонукання* («**Спонування неповнолітніх до застосування допінгу**»). Необхідно обрати один термін і вживати його у тексті кодексу. Кращим варіантом, на нашу думку, є вживання терміна *спонування*; 2) Цивільний кодекс України: *гроші* – *грошові кошти* (ст. 192), *виготовлена* – *створена* (ст. 332), *строк* – *термін* (ст. 1146), *винагорода* – *нагорода* (ст.1144), *будівля* – *споруда* (ст. 414) тощо.

Слід зазначити, що грамотне і зрозуміле термінологічне вираження правових норм є основним постулатом теорії права. Адже будь-який закон буде ефективним лише при високій мовностилістичній якості, точності й чіткості відображених у ньому положень. Наявність синонімів у текстах нормативно-правових актів призводить до непорозуміння, до необхідності давати додаткові роз'яснення. Для забезпечення єдності юридичної термінології необхідно, щоб при позначенні у тексті певного поняття послідовно вживався один і той же термін.

Таким чином, ризик правотворчих помилок значно знизиться, якщо підготовка законопроектів буде здійснюватися відповідно до вимог юридичної техніки, вимог формальної логіки, дотриманні норм сучасної української літературної мови. Ці правила й вимоги вважаються загальноприйнятими та обов'язковими, вони синтезовані й узагальнені у рекомендаціях учених і практиків, які займаються правотворчою діяльністю.

Лощинська Н. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ПЕРШІ СПРОБИ ТВОРЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІШЕ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТАХ 20-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Для офіційних стосунків вживання мовленнєвих стандартів є основною стилетворчою рисою. Стейкі юридичні формули – обов'язковий атрибут законодавчої техніки. Юристи володіють широким набором відповідних трафаретних виразів. Традиція використання офіційно-ділових кліше відома з давнини. Вживання відтворюваних мовних формул було обов'язковим при складанні офіційних документів, більш того – в судовій практиці за характером оформлення вдавалось відрізнити справжні документи від підроблених.

Стандартні лексичні одиниці, зазвичай, називають канцеляризмами, штампами, кліше. При цьому у лінгвістичній літературі відсутня єдність у визначенні цих понять та їх оцінці.

Нерідко вони сприймаються як незалежні від певної сфери використання. При формулюванні терміна канцеляризм виразно виявляються два підходи. Одні дослідники називають канцеляризмами слова і звороти, специфічні для різного роду справочинного листування та іншої документації [1]. Інші канцеляризмами вважають готові, впізнавані слова і вирази, вживані в типовому мовленні або в художній літературі без специфічного стилістичного навантаження [4]. Згідно з таким міркуванням термін канцеляризм доречний тільки щодо стандартизованих нейтральних стійких висловів, вжитих за межами офіційно-ділового функціонального стилю мови.

Останнім часом все більш виразно окреслюється тенденція до впорядкування цих термінів, яка виявилась не тільки у чіткому визначенні сфер використання готових мовленнєвих утворень, але й у диференціації їх ознак та змістовому наповненні. За мотивовано вживаними стійкими одиницями, які є конструктивними текстовими елементами, закріпились терміни кліше, мовні стандарти: «Від мовних штамів варто відрізнити мовні стандарти. Мовними

стандартами (кліше) називають готові вирази, що вирізняються в мовленні, як скажімо фразеологізми, і використовуються в багатьох функціональних стилях мови» [4, с. 12].

Термін «штамп» все частіше в лінгвістичній літературі позначає не будь – який стійкий вираз, а тільки той, який втратив початковий зміст у зв'язку з високою частотністю вживання. Штампами вважають мовне виявлення бідності мислення, невміння детально висловлювати свою думку. Вживання таких стійких мовних ознак отримало негативну оцінку.

Деякі дослідники звертають увагу на хиткість і невпевненість між поняттями штамп і кліше. Іноді одні й ті ж регулярно вживані стійкі формули одні дослідники відносять до штампів, а інші – до стандартизованих одиниць які виконують певні комунікативні функції в тексті [5].

Для встановлення понятійних меж між цими термінами можна на підставі різних визначень, які наводяться в лінгвістичній літературі, зіставити характеристики кліше і штампа за такими параметрами, як детальність, функціональність, стилістична маркованість, роль в мовленні, оцінка адресата.

Порівняльна характеристика кліше і штампа

Штамп	Кліше	
Докладність	Часткове, уривчасте висловлення думки	Лаконічне, детальне висловлення думки
Функціональність	Втрата комунікативних функцій	Наявність функціональності
Роль в мовленні	Затемнення змісту висловлювання	Економне висловлення думки, прискорення інформаційного обміну
Стилістична маркованість	Стилістично забарвлене мовленнєве утворення	Стилістично нейтральне мовленнєве утворення
Ставлення адресата	Викликає негативне ставлення	Не викликає заперечення і негативного ставлення
Причини виникнення	Низька мовленнєва культура	Висока частотність однотипних мовленнєвих ситуацій

Штамповане мовлення часто зустрічається в засобах масової інформації. Вони проникають і в офіційно-ділове середовище. Дослідниця Н. Івакіна юридичними штампами вважає словосполучення на зразок: кримінальна справа по звинуваченню, де «по звинуваченню» – зайві слова, бо є слово «кримінальна».

Для офіційно-ділових стосунків справедливим є висловлювання, що «кліше – це помічник того, хто складає і читає документ, а штамп – шкідник для того, хто пише і говорить» [1, с. 44].

На нашу думку до стандартизованих термінологічних одиниць варто відносити тільки стійкі складні терміни типу: кримінальна відповідальність, позовна заява, судове провадження. Стандартизованість таких термінів якраз і обумовлена тим, що іменники в цих словосполученнях набувають моносемічності завдяки їх сполучуваності тільки з певними відносними прикметниками. Такі терміни стають неподільними, стійкими. А це, у свою чергу, обумовлює їх використання не в будь-якій, а лише в типовій, стандартній мовленнєвій ситуації.

Вживання специфічних для законодавства лінгвістичних утворень сучасної української мови почалося в 20-і рр. ХХ ст. Мета нашої статті – встановити особливості створення і вживання даних утворень. Стійкі юридичні формули ми виявили в законах УРСР за 1927–1928 рр., опрацювавши «Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1927 р.».

Враховуючи досвід дослідників у систематизації стандартних мовних одиниць, а також специфіку досліджуваного нами мовознавчого матеріалу, вважаємо можливим згрупувати виявлені юридичні кліше наступним чином :

1. Стійкі предикативні одиниці: особа...має право просити, зацікавлена сторона має право вимагати, постановою суду належить виконанню [2], право і обов'язки ґрунтуються [3].

2. Стійкі словосполучення :

а) дієслівно-іменникові: оскаржити постанову, опротестувати угоду, брати шлюб [2], доводити права [3], отримати дозвіл досягнути шлюбного віку, затвердити положення [2], застосувати амністію [3];

б) іменні: відбування покарання [2], вирішення спору, дача показів [3], термін покарання, встановлення батьківства [2], скасування шлюбу [3], неправомірність шлюбу, здійснення розслідування [2].

3. Стійкі прийменниково-іменникові конструкції: видати на утримання, згода між сторонами, право на працю, право на утримання, заява про усиновлення, на ґрунті постанови, за винятком зазначеного, на підставі громадської власності, відповідно до закону [3], за вимогою [2], у випадку, в порядку [3].

Перераховані юридичні формули були, по суті, першою спробою їх творення в законодавчих текстах нового історичного періоду. Перед законодавцями ставилось завдання викласти закони зрозумілою для широких мас мовою. З цією метою приймалися відповідні урядові постанови. Так що спрощене викладання законів в українському праві цілком відповідало вимогам часу. У законодавчих текстах 20-х рр. ХХ ст. доволі поширеною була варіативність юридичних формулювань. Наприклад: карається штрафом – накладається штраф («хуліганство карається штрафом» [3], «за зберігання неклеймованих виробів з благородних металів накладається штраф» [2], «порушення встановлених правил карається штрафом» [3]); судовий захист – судова оборона («договори мають судовий захист», «громадянин має права на судову оборону» [3]); через необхідність – у разі потреби; за винятком випадків – крім випадків; за наказом – відповідно до наказу [2].

Чіткість і зрозумілість мови законодавчих актів вимагає, щоб одна і та ж думка висловлювалась за допомогою одних і тих же слів, розмішених у встановленому порядку. Звісно, що варіативність формулювань суперечить стандартизації мовлення, його уніфікованості. Лінгвістичні неоднозначності у мові закону можуть призвести до помилок при його застосуванні.

Таким чином, юридичні кліше є функціонально обумовленими компонентами законодавчих текстів. Вони сприяють логічності, чіткості, ясності формулювань положень закону, спрощують його сприйняття, економлять час на його створення і прочитання. Українські юридичні кліше почали створюватись у 20-і роки ХХ ст. переважно завдяки запозиченням з російської мови. При цьому автори українських законодавчих текстів доклали чимало зусиль для відшукування

належних українських відповідників та створення власномовних юридичних кліше. Разом з тим істотним недоліком початкового етапу створення юридичних кліше є їх варіативність.

Список використаних джерел

1. Богуславская В. М. В защиту делового штампа / В. М. Богуславская // Русская речь. – 1968. – № 6. – С. 33–38.
2. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду за 1927 рік. – Харків : Юридичне видавництво, 1927.
3. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду за 1928 рік. – Харків : Юридичне видавництво, 1928.
4. Ивакина Н. Н. Клише и штампы в речи юриста / Н. Н. Ивакина // Советская юстиция. – 1990. – № 2. – С. 27–28.
5. Ушаков А. А. Очерки советской законодательной стилистики / А. А. Ушаков. – Пермь, 1967.

Мінчак Г. Б., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та славістики Київського національного лінгвістичного університету

КОНОТАТИВНИЙ МАКРОКОМПОНЕНТ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Останнім часом чимало вітчизняних і зарубіжних лінгвістів (В. М. Теля, В. Л. Ващенко, Ю. П. Солодуб, І. В. Арнольд та ін.) висувають гіпотезу про те, що повна семантична структура знакового утворення поділяється на кілька макрокомпонентів, або блоків, кожен з яких має свою структуру (мікрокомпоненти). Дво-, а не трикомпонентність (денотат – сигніфікат – номінант) семантичної структури юридичних термінів зумовлена тим, що вони здебільшого є абстрактними одиницями, в яких денотат включає сигніфікат. Виходячи зі структурного підходу до лексичного значення, у загальному вигляді семантика юридичних термінів представлена двома макрокомпонентами – денотативним і конотативним, які визначають їхню основну семантичну специфіку, та

мікрокомпонентами – семами, своєрідними атомами, з яких порізнму комбінуються в різних мовах значення.

Денотативний макрокомпонент значення як логіко-інформативний зміст мовної одиниці докладно вивчений мовознавцями і не викликає суттєвих дискусій. Конотативному макрокомпоненту значення, з яким традиційно пов'язують семантичні чи стилістичні відтінки, що накладаються на основне значення, слугують для вираження різних експресивних, емоційно-оцінних забарвлень, теж присвячено низку досліджень (від монографій до окремих повідомлень), особливо наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Причина такого зацікавлення – в антропоцентризмі сучасного підходу до лінгвістичних досліджень, в увазі до актуалізації мовленнєвих смислів слова та впливу національного чинника на мовні явища. Однак проблема конотації і досі не знайшла однозначного вирішення, особливо щодо наявності конотативного компонента в лексичній структурі терміноодиниць.

Уже в самій назві монографії російської дослідниці В. М. Телії «Коннотативный аспект семантики номинативных единиц» відображений той факт, що функції номінації та конотації можуть співіснувати в семантиці слова й інших номінативних засобах мови. «Цей макрокомпонент (конотативний. – Г.М.) також об'єктивізується е лексичному значенні (якщо відмежуватися від особливостей okazіонального слововживання), але предметом об'єктивації і позначення тут слугує не світ, а ставлення, що відображає ту чи іншу форму емотивної реакції об'єкта на позначуване» [5, с. 17].

Як справедливо зауважує В.М.Русанівський, «зміна суспільної оцінки денотата веде до того, що конотативне значення може ставати основним» [3, с. 54]. Переконливими прикладами виступають різного виду слова-радянсьми (*п'ятирічка, прогрес, визволення* тощо), особливо, коли вони стають складниками так званих ідеологічних оксюморонів, у яких оцінні конотеми не узгоджуються. Так, в оксюмороні *визвольні розстріли* фіксується яскраве оцінне зрушення, тобто зійшлися контрарні конотативні семи: *визвольний* включає в себе компоненти позитивної оцінки, тоді як *розстріли* має негативні оцінки. Пор. ще: *творча несвобода, добровільне заслання, збрідла опіка адміністративно-командної системи,*

лиха ласка тоталітарної системи. Алогізм цих номінацій зайвий раз демонструє, що посилення конотативного компонента в семантиці відбувається здебільшого на конвенціональній, умовно вибраній лексичній основі.

Таким чином, конотативний макрокомпонент, як і денотативний, може належати ядерній частині значення слова. Звичайно, в нейтральних номінаціях домінантним є денотативний макрокомпонент значення, конотативний переважно знаходиться на периферії. Але це не означає малозначущості останнього, бо саме периферійні семи конотативного макрокомпонента «доповнюють ядро і значною мірою зумовлюють семантичний розвиток слова та його комунікативне варіювання» [4, с. 39]. Денотатами конотативних значень, зокрема і термінів, у реальній дійсності можуть бути внутрішній світ мовця, його наївна правова свідомість, будь-які ознаки предмета, про який ідеться, певні ситуації та повідомлення. У цьому контексті влучним є англійське прислів'я *Give a dog a bad name and hang him* («Щоб виправдати репресії, достатньо повісити на жертву словесний ярлик злодія»).

Денотативний або конотативний характер ядра і периферії лексичного значення слова визначається і його вживанням у тому чи іншому стилі. Скажімо, у текстах наукового стилю превалюватимуть слова з ядерним денотативним макрокомпонентом, а в публіцистичних текстах – переважно з ядерним конотативним макрокомпонентом.

Виходячи з наведених міркувань, видається дискусійною думка деяких мовознавців (А. В. Філіппова, О. Є. Голод та ін.) про автономність конотації і денотації. По-перше, якщо конотат протилежний денотату й об'єднує оцінні, емоційні, експресивно-стилістичні ознаки, то як розмежувати денотат і конотат у словах, що є оцінними та емоційними саме в денотаті (*терор, злодій, грабіж, шантаж*). По-друге, денотативний і конотативний макрокомпоненти є складниками семантичної структури значення, а будь-яка структура завжди передбачає взаємозв'язок і взаємозалежність своїх компонентів. Про це свідчить і явище перехідності макрокомпонентів значення, яке ґрунтовно описане Л. М. Пелепейченко [2]. З одного боку, денотація є тим семантичним місцем, на якому зароджуються і

закріплюються конотації, визначається тип конотативної оцінки. З іншого боку, конотативне значення може впливати на денотативне, змінюючи його. Так, за В. І. Говердовським, «слова *західний* і *американський* самі по собі, поза сполученнями, тільки денотативні. З додаванням до них префікса *про-* їхня денотативна співвіднесеність змінюється: у них уже такий денотат, який безпосередньо не стосується ні до “західного”, ні до “американського”. Така переорієнтація супроводжується конотативністю, тобто включається “друге” прочитання: ідеологічне. Виникає конотація ідеологічності» [1, с. 75].

Отже, конотація не нашаровується на основний зміст, а перебуває у складній єдності з денотативно-сигніфікативним компонентом значення лексичної одиниці.

Список використаних джерел

1. Говердовский В. И. Диалектика коннотации и денотации (Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике) / В. И. Говердовский // Вопросы языкознания. – 1982. – № 2. – С. 71–77.
2. Пелепейченко Л. М. Перехідність значень слів та фразеосполучень : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 / Л. М. Пелепейченко. – Київ, 1996. – 48 с.
3. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики : монографія / В. М. Русанівський. – Київ : Наук. думка, 1988. – 240 с.
4. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи : монография / И. А. Стернин. – Воронеж : Воронеж. ун-та, 1985. – 172 с.
5. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц : монография / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.

Онуфрієнко О. В., кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України

**КАТЕГОРІЯ «НЕОВЕБЕРІВСЬКА ДЕРЖАВА»:
ГЕНЕЗА Й СПЕЦИФІКА ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ФІКСАЦІЇ
НА РІВНІ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА НАУКИ
ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ**

Щодо концептуальних тенденцій у країнах континентальної Європи констатуємо таке: останнє десятиріччя пройшло під знаком втрати актуальності Нового Публічного Управління (НПУ, англ. NPM), за винятком окремих інструментів і Скандинавського кластеру країн, та ствердження абстрактних моделей на кшталт «належного управління» (англ. *good governance*), що набувають конкретного значення лише під час національної імплементації. Розуміння складної діалектики традицій та інновацій у розвитку публічного управління та публічної служби в провідних континентально-європейських країнах, поєднане з усвідомленням живучості ідеалів раціональної веберівської бюрократії, адаптованої до складних реалій інформаційного постмодерністського суспільства та сучасного рівня демократії, привело до створення концептуальної моделі неовеберівської держави (англ. *Neo-Weberian state, NWS*) [2].

Зближення з громадянським суспільством може бути інтерпретоване як загальна тенденція реформування публічного управління (англ. *PMR*), яка поєднує *NPM, NWS* and «*good governance*». Так, остання передбачає власну реалізацію за допомогою одночасних реформ взаємодіючих «*the state, the private sector and civil society*» [1]. Така формула має особливе значення для України, де громадянське суспільство як таке «виростає» переважно з бізнесових структур чи принаймні підтримує з ними тісні зв'язки, одночасно перебуваючи в опозиції до держави.

У контексті NPM зближення з громадянським суспільством виявляє себе переважним чином у формі приватизації та «супер-агенцізації» у вигляді так званих «кванго». У межах моделі NWS подальше зближення держави і громадянського суспільства досягається за допомогою «Shift towards meeting citizens' needs and wishes», незважаючи на те, що «The primary route to achieving this is not the employment of market mechanisms (although they may occasionally come in handy) but the creation of a professional culture of quality and service» [2, с. 15] та «Supplementation (not replacement) of the role of representative democracy by a range of devices for consultation with and the direct representation of citizens' views» [2, с. 15].

Очевидні спільні елементи між NPM та NWS обумовили те, що в науковій літературі NWS іноді інтерпретується як «just the traditional Weberian bureaucracy plus some NPM efficiency tools» [2, с. 14]. Ch. Politt, один з авторів концепції NWS, з цього приводу зазначає, що така точка зору не є обґрунтованою [2, с. 14]. NPM та NWS виходять на проблематику конвергенції з громадянським суспільством різними шляхами та на основі узагальнення неоднакових адміністративних та державних традицій. Мінімізація ролі держави на користь приватного сектору та громадянського суспільства, що прямо передбачається NPM та послідовно реалізується в більшості англосаксонських країн, протиставляється у цьому сенсі континентально-європейській державі – «guarantor and partner of both a strong economy and a civilized, socially cohesive society» [2, с. 14].

Незалежний вихід NPM та NWS на проблематику взаємодії та зближення держави та громадянського суспільства як тренду публічного управління у контексті фундаментально різного розуміння ролі держави в цих процесах свідчить передусім про успішне узгодження загальних постмодерністських концептів з національними адміністративними традиціями як в англосаксонських, так і в романо-германських країнах.

Концептуальне осмислення емпіричних даних такого роду та визначення спільного й особливого у траєкторіях розвитку публічної служби та підходів до публічного адміністрування в цілому у континентально-європейських країнах привело до появи моделі NWS. Власне структура терміна «Neo-Weberian state» означає, що відповідне поняття

утворюється за допомогою поєднання традиційних елементів (раціональна бюрократія, що бере початок від ідей М. Вебера) та інноваційних («нео») елементів.

Отже, термінологічна фіксація аналізованого міжгалузєвого поняття, що набуває актуальності в дослідженнях з публічного управління та теорії держави і права, являє собою особливий тип терміна-споніма, маркованість якого власним ім'ям автора концепції раціональної бюрократії підвищує упізнаваність номінованого поняття і значно полегшує точність перекладу іншими мовами, хоча й модифікується терміноелементом «нео».

Список використаних джерел

1. Agere, Sam. Promoting good governance. Commonwealth Secretariat. – 2000. – P. 10.

2. The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy Special Issue: A Distinctive European Model? The Neo-Weberian State. – Bratislava : NISPAcee Press. – Volume I. – Winter 2008/2009. – No. 2. – 108 pp.

Онуфрієнко Г. С., доктор філософії у філологічних науках, доцент, доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки гуманітарного факультету Запорізького національного технічного університету

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ В МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Для забезпечення якісного рівня опанованості студентами юридичних спеціальностей мови їх фаху потрібні з грифом МОН України підручники, навчальні посібники, термінологічні словники. Проте чи не найбільш ефективними в навчальному процесі є лексичні посібники словникового типу. Вони, маючи ознаки і словника, і навчального посібника, вирізняються більшою навчальною і творчо-комунікативною скерованістю,

через що й заслуговують на особливу увагу дослідників юридичної лінгвістики.

Принцип навчально-методичної доцільності як один з основних у розробленні подібних посібників інтегративного типу дозволив обґрунтовано визначити їх найоптимальнішу, як мінімум тернарну, структуру. Перший (обов'язковий компонент навчального професійного комплексу) – це термінологічний перекладний (наприклад, російсько-український) навчальний словник, метою якого є як здійснення вичерпної (відповідно до навчальних цілей) інвентаризації понять певної галузі права, віддзеркаленої у відповідній терміносистемі, так і бути нормативним джерелом у визначенні міжмовних термінологічних еквівалентів. Другий (факультативний) компонент лексичного посібника – це довідкова частина, яка ілюструє специфічні лексико-граматичні конструкції професійно-ділового мовлення в описуваній галузі права (наприклад, складні випадки іменникового, прикметникового, дієслівного керування; усталені звороти сучасної юридичної літератури засобами задіяних у словнику мов; узвичаєні терміни-абревіатури) для забезпечення якості мовної комунікації (усної і писемної, контактної і дистантної, реальної й уявної, діалогічної і полілогічної, симетричної і несиметричної тощо) з урахуванням її складників (комуніканти, зовнішні обставини, внутрішні мотиви) у різних конситуаціях, у практиці перекладу фахових текстів та у процесі самостійного створення вторинних текстів (анотацій, рефератів) українською мовою. Третій (обов'язковий) компонент лексичного посібника – це комплекс практичних завдань, які безпосередньо спрямовані на його словникову частину, що є компактною за формою і придатною для різного типу завдань. Блоки завдань мають бути логічно взаємопов'язані між собою. Обов'язковими є креативні завдання, у тому числі для розвитку риторичної компетентності [4; 6]. На засадах прогресивної концепції діяльнісного підходу до навчання мов фаху [1–5; 7] і на виконання завдань НДР 08515 «Динаміка галузевих термінологій у сферах їх фіксації та функціонування» (2015–2018 рр., ЗНТУ, науковий керівник – Онуфрієнко Г. С.) підготовлено для студентів перших двох освітніх рівнів (бакалаврат, магістратура) лексичний посібник словникового типу на матеріалі термінолексики кримінального і

кримінального процесуального права [8]. У його структурі – передмова, навчальний російсько-український словник термінології кримінального та кримінального процесуального права (близько 3000 найуживаніших однослівних і складених термінів, які подано за алфавітно-гніздовим принципом на матеріалі «Кримінального кодексу України» (2001), «Кримінального процесуального кодексу України» (2012), лексико-граматичні конструкції професійно-ділового мовлення, тренувальні та креативні завдання до словникової частини, завдання на контроль як засвоєності чинних норм української літературної мови, так і якості перекладу фахових текстів українською мовою та розроблених вторинних текстів (анотацій, рефератів), діалогів/полілогів/публічних виступів. У лексичному посібнику проілюстровано складні випадки керування, усталені звороти сучасної юридичної літератури, наведено терміни-аббревіатури кримінального і кримінального процесуального права.

Подані у словникової частині посібника юридичні терміни студентам треба навчитися аналізувати за різними мовними параметрами: за структурою, генезою (походженням), частиномовною природою, способом утворення, стратифікацією у фаховому тексті. Так, за структурою розрізняють однослівні (терміни-слова) типу *вирок, крадіжка, плагіат* (прості), *злочин, кривосвідчення, правосуддя* (композиції) і складені терміни (словосполучення) типу *застережні заходи, фіктивний правочин, орган виконання покарань, слідчий органу досудового розслідування*. За мовним походженням терміни поділяються на *питомі*, у тому числі гібридної природи (*конфіденційність, осудність, право, правовідносини, суд, фіктивність, хуліганство*), і *запозичені* з інших природних мов, зокрема, індоєвропейської сім'ї (*адвокат, арешт, прокурор, фальсифікація, хуліган*). За частинами мови терміни переважно є іменниками (*криміналіст, нагляд, недоказовість, невинуватість, підсудність*), рідше – прикметниками у складі словосполучень (*досудове слідство, нормативний правовий акт, процесуальна правосуб'єктність*), дієсловами (*апелювати, легалізувати, скоїти, штрафувати*), прислівниками (*де-факто, де-юре*).

За семантичною стратифікацією в юридичному тексті терміни поділяються на загальнонаукові (*закон, норма, процес, форма, функція*), міжгалузеві (*диспозиція* – юр. і військ., *імунітет* – мед. і юр.) та вузькоспеціальні, тобто абсолютно специфічні (*алібі, юрисдикція, юстиція*).

Реєстрові терміни (російською мовою) подано в словнику в їхній вихідній формі: іменники – в називному відмінку однини; дієслова – у формі інфінітива; прикметники – у складі словосполучень, які презентовані у словниково-гніздовий спосіб (за опорним словом). Через скісну ризку подано терміни, які паралельно функціонують у професійній комунікації (*достовірність/вірогідність інформації*). Наголошений голосний в українських термінах подано курсивом (*заявник, судовий строк, хабарник*). У словнику використано морфологічні ремарки для українських термінів і курсивом наведено закінчення родового відмінка однини для іменникових термінів чоловічого роду другої відміни (*арештант, -а; збиток, -у; рекет, -у; розшук, -у; спільник, -а*) та для іменникових термінів жіночого роду третьої відміни (*безкарність, -ості; невинуватість, -ості; недбалість, -ості; протизаконність, -ості; судимість, -ості*), а також подано позначки про невідмінюваність деяких іншомовних іменникових термінів, їх рід (*алібі, невідм., с.р.; досьє, невідм., с.р.*) та число (*правовідносини, множ.*).

Після словникової частини розміщено найуживаніші лексико-граматичні конструкції професійно-ділового мовлення та комплексні практичні завдання, спрямовані на тренінг і контроль актуальних в юридичній комунікації лексичних, морфологічних, орфографічних, акцентуаційних, синтаксичних, пунктуаційних і стилістичних норм сучасної української мови для вдосконалення термінологічної культури користувачів у цій галузі. Окрему групу завдань складають творчі, скеровані на розвиток комунікативної культури у фаховій сфері в умовах активного використання галузевої термінологіки, що необхідна для продуктивного реферування, описового анотування, перекладу, написання курсової/дипломної/конкурсної роботи і підготовки доповідей на наукові студентські конференції різного рівня.

Апробація цього навчального посібника підтвердила його ефективність у формуванні термінологічної і

комунікативної компетентностей належної якості в студентів юридичних спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Онуфрієнко Г. С. Галузева термінографія як регулятор наукової комунікації / Г. С. Онуфрієнко // Наукова термінологія нового століття: теоретичні і прикладні виміри : зб.наук.праць. – Рівне : НУВГП, 2016. – С. 124–128.

2. Онуфрієнко Г. С. Навчальний російсько-український словник фахової термінологіки для правників / Г. С. Онуфрієнко, Н. В. Пазюк, Н. А. Полежаєва, Н. В. Руколянська / за заг.ред. Г. С. Онуфрієнко. – Запоріжжя : ЗЮІ МВС України, 2001. – 124с.

3. Онуфрієнко Г. С. Науковий стиль української мови : навч. посіб. з алгоритмічними приписами для ВНЗ (до 85-річчя від дня народження академіка НАН України В. М. Русанівського) / Г. С. Онуфрієнко. – 3-е вид. доп. і перероб.– Київ : ЦУЛ, 2016. – 426 с.

4. Онуфрієнко Г. С. Риторика у практичних завданнях для юристів : навч. посіб. для ВНЗ / Г. С. Онуфрієнко. – Запоріжжя : ЗЮІ МВС України, 2002. – 307 с.

5. Онуфрієнко Г. С. Українська мова в комплексних завданнях для юристів : навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко, Н. В. Руколянська ; за заг. ред. Г. С. Онуфрієнко. – Запоріжжя : ЗЮІ МВС України, 1998. – 281 с.

6. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. – 2-ге вид. перероб. та доп. / Г. С. Онуфрієнко. – Київ : ЦУЛ, 2016. – 624 с.

7. Онуфрієнко Г. С. Українська мова в тестових завданнях для юристів: поглиблений курс : навч. посіб. / Г. С. Онуфрієнко, Н. В. Таранова ; за заг. ред. Г. С. Онуфрієнко. – Запоріжжя : ЗЮІ МВС України, 1999. – 404 с.

8. Онуфрієнко Г. С. Російсько-український словник термінологіки кримінального та кримінального процесуального права з комплексом тренувальних, креативних і контрольних завдань для студентів юридичних спеціальностей денної та заочної форм навчання / Г. С. Онуфрієнко, Н. В. Руколянська ; за заг. ред. Г. С. Онуфрієнко. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. – 110 с.

Коваленко І. А., кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
навчально-наукового гуманітарного інституту
Національного Таврійського університету
імені В. І. Вернадського

СТРОКИ І ТЕРМІНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Здійснення та захист цивільних прав та інтересів тісно пов'язані з фактором часу. Цивільні правовідносини не існують абстрактно, а виникають, змінюються та припиняються у часі. Для регулювання цивільних відносин використовують певні проміжки часу, які називають строками та термінами.

Актуальність даної теми обумовлюється тим, що своєчасне здійснення і захист порушених прав сприяє досягненню тієї мети, що суб'єкти переслідували, вступаючи в ті чи інші цивільні правовідносини. Дотримання строків і термінів, у тому числі і строків задоволення позову, сприяє стійкості правопорядку, стабільності фактично сформованих між суб'єктами правовідносин. Необхідність дотримання строків обумовлюється тим, що ті чи інші обставини після закінчення тривалого часу не завжди можуть бути встановлені з необхідною вірогідністю, що багато доказів (письмові докази) згодом утрачаються. Усе це спонукає сторони в правовідносинах завчасно виявляти турботу про здійснення і захист своїх прав.

Наслідки закінчення строку позовної давності можуть бути різні. Суд зобов'язаний прийняти до розгляду вимоги про захист порушеного права незалежно від закінчення строку позовної давності [1]. Тому право на пред'явлення позову (право на позов у процесуальному сенсі) не погашається дією позовної давності. У зв'язку з відсутністю будь-яких строків на пред'явлення позову суддя не вправі відмовити у прийнятті заяви або повернути його позивачу, зіславшись на те, що термін давності за позовною вимогою закінчився. Встановлення іншого порядку виключало б можливість законодавчого закріплення правила про захист порушеного права громадянина при відновленні строку давності, пропущеного з поважних причин.

Закінчення строку позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у суперечці, є підставою до винесення

судом рішення про відмову в позові [1]. Це правило відображає призначення інституту позовної давності: несвоєчасне пред'явлення позову позбавляє власника права можливості здійснити порушене суб'єктивне право у примусовому порядку. Пропуск строку давності – самостійна підстава для відмови в позові. Але рішення про це може бути прийнято лише після того, коли буде доведено обґрунтованість заявлених позивачем вимог. В іншому випадку суд, який дозволяє спір, повинен відмовити в позові з інших підстав (через порушення форми угоди, недоведеність позовних вимог і т.п.), а не через несвоєчасне пред'явлення позову.

Також наслідок, пов'язаний із закінченням терміну позовної давності, стосується можливості виконання обов'язків, зокрема передачі боржником грошей чи майна за межами строку давності. У відносинах між усіма учасниками цивільного обороту таке виконання вважається правомірним. Більше того, ЦК надає безповоротний характер добровільного виконання: боржник або інша зобов'язана особа не вправі вимагати повернення виконаного, хоч би в момент виконання вони і не знали про те, що давність минула. Чи нестягнені суми кредиторської заборгованості підлягають зарахуванню в прибуток боржника.

У літературі відсутня єдність поглядів з питання про наслідки закінчення строку позовної давності. Одні автори вважають, що із закінченням терміну давності суб'єктивне цивільне право припиняє своє існування [2, с. 253]. На думку інших, закінчення строку давності погашає лише можливість застосування примусових заходів по відношенню до зобов'язаної особи, тоді як саме суб'єктивне право не припиняється. Прихильники цього погляду обґрунтовують існування суб'єктивного права посиленням на наявну можливість його відновлення та захисту, а також правомірність добровільного виконання обов'язку після закінчення терміну давності. Не можна, на їхню думку, ані захистити погашене право, ні виконати неіснуючий обов'язок. Було висказано і таке судження, що власник права із закінченням терміну давності втрачає суб'єктивне право, але не автоматично, з моменту, коли давність минула, а тільки у зв'язку з таким, що відбувся за

рішенням суду про відмову в позові з причини пропуску терміну давності [3, с. 96].

Більш переконливою, на наш погляд, є точка зору, згідно з якою суб'єктивне цивільне право погашається закінченням терміну давності. Суд, встановивши поважність причин, які перешкождали своєчасному пред'явленню позову громадянином, своїм рішенням про захист порушеного права підтверджує, що у цьому випадку термін давності не був пропущений. Що ж стосується можливого виконання обов'язку, то після закінчення терміну давності воно може бути зроблене тільки добровільно, в силу морального боргу.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України. – Київ : Паливода А. В., 2014. – 380 с.
2. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях) : Навчальний посібник : практикум / за ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуш. – Київ : Нац. акад. управління, 2013. – 348 с.
3. Цивільне право України. Загальна частина / за ред. проф. І. А. Бірюкова і Ю. О. Заїки. – Київ : Алерта, 2014. – 510 с.

Боровська І. А., кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

КАТЕГОРІЯ «ДОБРОСОВІСНІСТЬ» У КОНТЕКСТІ ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ

Зловживання правом є однією з актуальних проблем юридичної науки та практики, у тому числі і цивільного процесуального права. Відповідна проблематика є предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Існування такого явища, як недобросовісне здійснення учасниками цивільного процесу процесуальних прав і обов'язків пов'язане з відсутністю у цивільному процесуальному законодавстві дефініції «зловживання цивільним процесуальним правом», а також чітких критеріїв визначення поведінки учасників цивільного процесу недобросовісною, що призводить

до ускладнення кваліфікації відповідних дій як цивільного процесуального правопорушення.

У цій площині слід погодитися з думкою, висловленою у юридичній літературі, що зловживання процесуальними правами слід віднести до особливої форми цивільного процесуального правопорушення. Феномен зловживання процесуальними правами як особливий різновид цивільного процесуального правопорушення полягає у тому, що під час зловживання процесуальними правами відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав [1, с. 411–412].

Категорія «зловживання правом» нерозривно пов'язана з такими поняттям як «суб'єктивне право» та «добросовісність». При цьому категорія «добросовісність» є основоположною при визначенні змісту поняття зловживання цивільними процесуальними правами.

Так, у процесуальному законодавстві міститься пряма вказівка на обов'язок осіб, які беруть участь у справі, добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 27 ЦПК України).

У разі недобросовісного здійснення процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків, на особу може бути покладена цивільна процесуальна відповідальність. Зокрема, відповідно до положень ч. 3 ст. 240 ЦПК України суд, установивши, що заявник у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною діяв недобросовісно без достатньої для цього підстави, стягує із заявника всі судові витрати.

Таким чином, будь-яка особа може реалізувати своє право на судовий захист, якщо її права, свободи чи інтереси порушені, невизнані або оскаржені (ч. 1 ст. 3 ЦПК України), але це не означає, що така особа може звернутися до суду без достатньої для цього підстави.

Проте, разом з існуванням норм цивільного процесуального законодавства, що визначають певні випадки недобросовісної поведінки учасників цивільних процесуальних правовідносин, законодавець через об'єктивні причини неспроможний передбачити і врегулювати всі ситуації, які можуть виникнути у цивільному процесі і в яких може мати місце недобросовісна

поведінка. Адже неможливо створити абсолютно ідеальний порядок вирішення спорів, який не дав би учасникам цивільних процесуальних правовідносин певних непередбачених законом «можливостей» оминання закону [1, с. 411].

Більшість учених вважають, що категорія «добросовісність» має морально-етичний, оціночний характер, і тому спроба чіткого визначення її у законодавстві чи в рішенні суду є вкрай складною, а в деяких випадках, навіть, недоцільною, оскільки добросовісність є «невловимим поняттям» [2, с. 261].

Традиційно відповідна категорія бере свій початок від концепції «*bona fides*» у позовному провадженні в римському праві. Відповідно до неї для впливу на позивачів, що безпідставно пред'являли позови, були встановлені заходи у вигляді штрафу. Відповідач міг вимагати від позивача скласти присягу про те, що останній діє добросовісно. Претор розглядав як делікт преторського права той випадок, коли позивач подавав позов з єдиним наміром вести процес, знаючи, що право, про яке він стверджує, насправді не існує. Такий позов завжди передбачав недобросовісність позивача [3, с. 90].

У юридичній літературі добросовісність визначається як властивість, що передбачає чесне, старанне і сумлінне виконання своїх обов'язків [4, с. 230] за належного і сумлінного здійснення наданих прав [5, с. 148], об'єктивний стандарт співвідносний з чесною діловою практикою [6, с. 43]. У контексті виконання цивільного процесуального обов'язку така властивість розглядається як використання наданих особі прав виключно для досягнення встановленої законом процесуальної мети [7, с. 12].

Відтак, добросовісною має вважатися сумлінна і чесна поведінка сторони, під час виконання нею суб'єктивних обов'язків і здійснення суб'єктивних прав, уникаючи порушення прав іншої сторони та дій, що можуть ускладнити судовий розгляд цивільної справи.

С. П. Погребняк категорію «добросовісність» розглядає у суб'єктивному та об'єктивному значеннях. На його думку, у суб'єктивному значенні добросовісність розуміється як усвідомлення суб'єктом власної сумлінності й чесної поведінки під час виконання обов'язків. В об'єктивному значенні ця категорія є загальноприйнятим принципом, який передбачає

необхідність сумлінної та чесної поведінки суб'єктів під час виконання своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав [8, с. 207].

А. В. Юдін розглядає поняття добросовісності як умову правореалізації у цивільному процесі в єдності двох елементів: інтелектуальної сторони і поведінкової сторони, що співвідносяться з наміром і вчинком у змісті добросовісності. Єдність інтелектуальної сторони та поведінкової сторони добросовісності як умова здійснення суб'єктивного цивільного процесуального права найбільш виразно проявляється у повідомленні суду лише дійсного стану фактів і правовідносин та поведінки відповідно до цього знання [9, с. 15].

Водночас, в юридичній літературі висловлювалися сумніви щодо доцільності застосування категорії «добросовісність» у цивільному судочинстві, а можливості її застосування виключно для цивільно-правового регулювання, у якому інтереси сторін угоди «не суперечать один одному, а йдуть паралельно» [10, с. 609–610].

Із цим не можна погодитися повною мірою, оскільки якщо інтереси сторін співпадають, то правове застосування категорії «добросовісність», у разі виявлення зловживання правом, втрачає сенс, адже в такому випадку власні дії сторін спрямовані на досягнення спільної мети, між ними відсутні розбіжності. І, навпаки, категорія «добросовісність» є визначальною при зіткненні інтересів сторін у цивільному процесі, що виявляється у необхідності виконання суб'єктивних обов'язків і здійснення суб'єктивних прав стороною, без порушення прав іншої сторони, одночасно з наміром досягти бажаного для себе результату, при вчиненні процесуальних дій.

Таким чином, добросовісність – це оціночна категорія, яка передбачає сумлінну і чесну поведінку сторони, під час виконання суб'єктивних обов'язків і здійсненні суб'єктивних прав, що виявляється у єдності її намірів (внутрішнього переконання щодо необхідності такої поведінки) і вчинків (дій, що відповідають досягненню встановленої законом процесуальної мети) з урахуванням прав та інтересів іншої сторони – суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин, і є необхідною умовою правильного та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи.

Список використаних джерел

1. Курс цивільного процесу : підручник [Комаров В. В., Бігун В. А., Баранкова В. В. та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2011. – 1352 с.
2. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – М. : Статут, 1998. – 351 с.
3. Римское частное право : учебник / Краснокутский В. А., Новицкий И. Б., Перетерский И. С., Розенталь И. С. и др.] ; под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. – М. : КНОРУС, 2013. – 608 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
5. Панченко М. Добросовісність, розумність і справедливість – правові засади цивільного права України / М. Панченко // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 12. – С. 147–150.
6. Бакалінська О. Особливості застосування понять добросовісності, розумності та справедливості у цивільному праві // О. Бакалінська // Юридична Україна. – 2012. – № 9. – С. 41–46.
7. Бичкова С. С., Чурпіта Г. В. Зловживання цивільними процесуальними правами / С. С. Бичкова, Г. В. Чурпіта // Криміналістичний вісник. – 2015. – № 2 (24). – С. 12–18.
8. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Харків : Право, 2008. – 240 с.
9. Юдин А. В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.15 / А. В. Юдин. – Спб., 2009. – 482 с.
10. Васильковский Е. В. Курс гражданского процесса: Субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия / Е. В. Васильковский. – М. : Статут, 2016. – 624 с. (Классика гражданского процесса.)

Гонкало Л. М., кандидат економічних наук, старший викладач кафедри готельно-ресторанного бізнесу Київського національного торговельно-економічного університету

РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

Соціальний туризм, в цьому контексті, виступає в ролі вектора соціального розвитку суспільства, є явищем, зв'язаним з реалізацією права на відпочинок та оздоровлення через соціально-орієнтовані підприємства. На даний час з 166 відомих в світі Конституцій країн, в 65 є статті про право на відпочинок, вільний час, відпустку і канікули, що вказує на соціальний характер туризму. Особливо виразне формулювання ролі соціального туризму відобразилось в матеріалах генерального секретаріату Світової Туристичної Організації (ВТО) на конференції в Манілі в 1980 р. В розділі «Найважливіші завдання в напрямку туризму» зазначено: «...Держави, в яких суспільною засадою є оплачувані відпустки, повинні дбати, щоб ця засада не була чисто формальною, тобто повинні робити, за узгодженням з виробничими підприємствами і професійними організаціями, відповідні кроки, направлені на покращення використання відпусток всіма громадянами» [8, 9].

В економічно розвинутих державах, туризм носить соціальний характер і відіграє важливу роль в суспільно-господарському житті. Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду дозволяє розглядати соціальний туризм у трьох площинах: як соціальне явище, як правовий аспект, як економічне явище (табл. 1).

Таблиця 1

Теоретичні підходи до дефініції соціального туризму

Автор	Характеристика визначення «соціальний туризм»
Манільська декларація	– це мета, до якої суспільство повинне прагнути в інтересах менш забезпечених громадян при використанні ними прав на відпочинок [5; 7]
Монреальська декларація генеральної Асамблеї Міжнародним бюро соціального туризму	– високий ідеал перед обличчям дискримінації і проблем інтеграції. – це будь-які поняття і явища, пов'язані з участю в туризмі соціальних груп з низькими доходами [1; 6]
Я. Бистжановскі, Т. Худоба, Я. Пустола, Е. Місак-Бреме	– всі види туризму і відпочинку, що частково фінансуються з фонду загального споживання перед усім з соціального фонду підприємств [13, 14]
В. Сенін	– економічна категорія, різновид будь-яких видів туризму, субсидуємих з коштів, виділених на соціальні потреби, в цілях створення умов для школярів, молоді, пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни і праці, працівників прибуткових і неприбуткових підприємств та інших громадян, яким держава, державні і недержавні фонди, інші організації надають соціальну підтримку, для реалізації їх права на відпочинок [10]
В. Хунзікер	– такий вид туризму, участь в якому беруть обіднівші верстви населення, при чому цю участь полегшують соціальні дотації [15]
Л. Кураков	– це подорожі, що субсидуються з коштів, що виділяються державою на соціальні потреби [4]
О. Колотуха	– подорожі і відпочинок соціально вразливих верств населення для відновлення працездатності, фізичних і моральних сил [3]
М. Кляп, Ф. Шандор	– подорожі, що субсидуються із джерел позабюджетного фінансування та за рахунок коштів, що виділяються з державного бюджету на соціальні потреби; громадський рух учасників соціального туризму; професійна діяльність з формування, просування та реалізації соціального туристського продукту. Метою соціального туризму є не отримання прибутку, а підтримка людей з низьким рівнем доходу для реалізації їхнього права на відпочинок [2]

У визначенні соціального туризму, проголошеному Манільською декларацією по світовому туризму теж акцентується увага на малозабезпечених громадянах. Однак, в багатьох країнах світу, учасниками соціального туризму являються люди з середнім достатком, які працюють на підприємствах різної форми власності і користуються соціальними пільгами і дотаціями. Так, наприклад, у Франції на підприємствах працівники різних посад, з різними доходами користуються відпускними дотаціями згідно умов системи розподілу [10–12]. В індустріально-розвинутих країнах туристична поїздка являється, також, винагородою за ефективну працю, складовою частиною вкладень у людський капітал, вираженням соціального партнерства. Для українських підприємств теж властиво організувати власні бази відпочинку, туристичні організації, створювати фонди для повного або часткового фінансування відпочинку своїм працівникам та членам їх сімей.

Враховуючи неоднозначність підходів до визначення соціального туризму, з нашої точки зору, *соціальний туризм* – це вид туризму, який субсидується з коштів виділених державою, спеціальними фондами, підприємствами та іншими джерелами фінансування з метою відновлення здоров'я і працездатності людини, сприяє соціальному, культурному, духовному розвитку суспільства та розвитку внутрішнього і в'їзного туризму. В свою чергу, *соціальний турист* – це фізична особа, яка споживає комплексну туристичну послугу, що повністю або частково фінансується державними соціальними фондами, іншими інституціями.

Пропонуємо саме у такому вигляді використовувати визначення соціального туризму та соціального туриста у сучасній юридичній термінології.

Список використаних джерел

1. Жарков Г. Н. Нормативно-правовое обеспечение международного туризма : учеб.-практ. пособие / Г. Н. Жарков. – Киев : Кондор, 2004. – 486 с.

2. Кляп М. П., Шандор Ф. Ф. Сучасні різновиди туризм : навч. посіб. / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор // Вища освіта ХХІ століття. – Київ : Знання, 2011. – 334 с.

3. Колотуха О. В. Соціальний туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку / О. В. Колотуха // *Культура народів Причорномор'я*. – 2009. – № 176. – С. 125–127.
4. Кураков Л. П. Экономика и право: словарь-справочник / Л. П. Кураков, В. Л. Кураков, А. Л. Кураков. – М. : Вуз и школа, 2004 – 384 с.
5. Манільська декларація по світовому туризму. – Мадрид, 1981. – С. 160.
6. Монреальська декларація генеральної Асамблеї БІТС «До гуманного та соціального бачення туризму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cett.es/totcett/files/pdf/article/ca_ES/493.pdf. – Назва з екрана.
7. Офіційний сайт Ради з питань туризму та курортів (Рада з туризму та курортів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism-ua.org/>. – Назва з екрана.
8. Офіційний сайт Federazione Italiana Turismo Sociale FITUS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fitus.it/Objects/Home1.asp>. – Назва з екрана.
9. Офіційний сайт Wloszech Organizzazione Turismo Sociale [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ancescaoltolazio.it/turismo-sociale/>. – Назва з екрана.
10. Сенін В. С. Організація міжнародного туризму : підручник / В. С. Сенін. – М. : Фінанси і статистика, 2003. – 400 с.
11. Слободян П. Соціальний туризм в Україні: чи стане він «дизайнером» суспільства та двигуном економічного розвитку / П. Слободян // *Голос України*. – 24.04.09. – С. 14.
12. Черновська М. М. Економічне зростання в умовах перехідної економіки / М. М. Чернявська // *Наукові праці Донецького національного технічного університету*. Серія: економічна. – Вип. 30 (114) – Донецьк : ДонНТУ, 2006. – С. 51–54.
13. Bystrzanowski J., T. Chudoba, E. Misak-Bremer *Propozycje zmian w systemie turystyki socjalnej w Polsce* // *Instytut Turystyki*, – Warszawa, 1980. – 20 с.
14. Chudoba T. *Teoretyczne podstawy zarzadzania turystyka* / T. Chudoba. – nisko WSE, 2000. – 339 с.
15. Hunziker W. *Grundriß Der Allgemeinen Fremdenverkehrslehre* / W. Hunziker, K. Krapf // *Schriftenreihe des Seminars für Fremdenverkehr an der Handels*. – Zurich : Polygraph, 1942. – № 1. – 392 p.

Козловський В. І., кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського університету внутрішніх справ

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Вагомим і найдавнішим пластом української термінологічної лексики є правнича термінологія. Її формування пов'язане з нормами звичаєвого права, що були зафіксовані у таких писемних пам'ятках, як «Руська правда», договори Русі з греками (907, 911, 944) та інших документах цього періоду. У цей час активно використовується лексика на позначення дій, пов'язаних із кримінальними злочинами. Зустрічаємо наступні терміни: судъ (суд, розгляд справи), голова (вбивство), головникъ (убивця), послухъ (свідок), правда (закон, збірник правил судового процесу) тощо. Незважаючи на це, у давньоруських пам'ятках є ціла низка термінів на позначення вбивства, крадіжки, майнових злочинів. Дослідники, зокрема Василькова Л., відзначають, що поняття «злочин» і «кара» в сучасному розумінні на той час ще не сформувалися [1; с. 87]. Юридична лексика активно розвивається у процесуально-юридичних документах XVII–XVIII століття. Так, дослідник Б. Стецюк, аналізуючи Статут Богдана Хмельницького та гетьманські універсали, зосереджується на дослідженні лексико-семантичної групи термінів на позначення «злочину, правопорушення». Виділяє назви злочинів і злочинних дій, що спрямовані проти життя людини: убійство, поранення, муки, гвалт, насиліє, забити, замордувати, панства збавити тощо. Злочини проти честі і гідності людини знайшли своє відображення у таких номінативах: опороченіє, утиск, кривда, клепати, лжити. Значно розвинутою була термінологія на означення злочинців. Наприклад, особи, які зазіхають на чужу власність, у документах фігурують під назвами прибуш, воровские люди, вор тощо, а ті, які вчинили державну зраду або порушили етичні норми, найменувалися як зрайца, своевольник, хулитель, непослушний. Розвивається і лексика на позначення

покарань. Виділяють загальні назви (вина, штраф, головщина, куна) та назви, що розкривають поняття «смертний вирок» і рішення суду на призначення тілесних покарань (горлом карати, кінчати життя на шибениці, четвертування, огнем казнить). Дослідники відзначають, що найбільшу частину криміналістичних термінів складають власне українські лексеми (забити, поранення, муки, насиліє, безчестя, вимагати, кривда), але виділяють і терміни похідні від праслов'янських основ (злодійство, красти, даток) та запозичені з інших мов (замордувати, турбація, штраф, шкода, карцер). Криміналістична термінологія розвивалася у межах відповідних документів. Так, у XVIII ст. використовується процесуально-юридична документація. Серед неї виділяють слідчу документацію основу якої становили «розиски», «інквізиції». У цих правових текстах містилися свідчення очевидців про ті чи інші злочинні дії, проступки. Починає формуватися й структура самих кримінально-процесуальних документів. Наприклад, розиск (інквізиція) уже має трикомпонентну структуру [2, с. 150]. Дата і казусно-мотивувальна преамбула становить початковий протокол, далі йде основна частина. Третій компонент називався есхатокол або заключний протокол і містив підписи авторів зізнання, свідків, уповноважених осіб. Особливий інтерес становлять «повинні підписки». Це своєрідна сповідь-каяття та особисте зобов'язання, що давала можливість уникнути судового процесу. Основу оповіщувальної документації, що відбивала традицію виклику до суду, становив позов (позовний лист). У 80–90-х рр. XVIII ст. поруч із позовом вживається термін повістка (оповістка). Важливим періодом у розвитку криміналістичної термінології є кінець XIX – початок та перша половина XX століть. Адже великий вплив на формування української термінології загалом мали культурно-просвітницькі організації, що функціонували у Києві, Харкові, Полтаві у 60–90-х рр. XIX ст. У 1918–1933 рр., зокрема у період УНР, активно починає розвиватися українська лексикографія, зокрема юридична. Проте, з 1934 року припиняється процес українізації та активно формується спільнота під назвою «советский народ». Таким чином, на

цьому етапі, завершилася активна фаза розвитку не лише криміналістичної, а й правової термінології загалом. Формування мови українського права тісно пов'язане з розвитком державності. Проте, як справедливо зазначають деякі науковці, «становлення й формування термінології українського права відбувалось у надзвичайно складних і несприятливих історико-політичних умовах» [3, с. 120].

Загалом за своїм складом українська криміналістична термінологія «є частиною загальнолітературної лексики і значною мірою створюється на її основі, їй властиві лексико-семантичні явища, що характеризують лексику взагалі – полісемія, омонімія, синонімія, паронімія тощо» [5, с. 60]. Українська правнича термінологія перебуває у постійному процесі свого розвитку. Разом із суспільно-побутовими та історичними явищами, зникає цілий пласт термінів, наприклад, пов'язаних із смертною карою. Як стверджують сучасні мовознавці, криміналістична термінологія, будучи динамічною системою, потребує подальшого ґрунтовного дослідження.

Список використаних джерел

1. Василькова Л. Функціонування лексики кримінального права в писемних пам'ятках Київської Русі / Л. Василькова // Українська термінологія і сучасність. – Київ, 2009. – Вип. 81. – С. 84–85.
2. Ділова документація Гетьманщини XVIII ст. : зб. документів. – Київ : Наук. думка, 1993. – 392 с.
3. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси її творення / Н. Шеремета // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. – 2013. – № 765. – С. 120–123.
4. Шеремета Н. Історичні процеси творення правничої термінології в синхронному та діахронному аспектах / Н. Шеремета // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. учасників XII Міжнар. наук. конф. (Львів, 27–29 верес. 2012 р.). – Львів, 2012. – С. 122–127.
5. Гапонова Л. Синонімія в українській криміналістичній термінології // Рідне слово в етнокультурному вимірі. – 2013. – С. 60–65.

Сукаленко Т. М., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української словесності та культури навчально-наукового інституту гуманітарних наук Університету державної фіскальної служби України

КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ У СИСТЕМІ ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стан мови права в цілому залежить від точності, ясності та зрозумілості юридичної термінології, яка бере свій початок у XIV–XV ст. А. С. Токарська та І. М. Кочан наголошують на тому, що «правничі слова і терміни фіксуються у Литовському статуті III редакції (1599), в актах литовської метрики, у документах козацьких і ратушних судів, грамотах, у дипломатичних документах, у боргових зобов'язаннях, у поруках, у записках про оренду, у повідомленнях про збір податків, у кодексах кримінального і звичаєвого права, у листуваннях державних діячів та урядників міст» [9].

Н. П. Яцишин інтенсивність розвитку юридичної термінології пов'язує з інтерпретацією і глобалізацією світового розвитку, а становлення і виділення юридичної лінгвістики з можливістю зосередити увагу на актуальних проблемах юридичної термінології [12, с. 102].

Мета розвідки – визначити поняття юридичного терміна як визначального структурного елемента юридичної термінології та розглянути його ознаки, розглянути класифікацію юридичних термінів (за походженням, семантикою, системними зв'язками, граматичною структурою, способами термінотворення).

Н. В. Артикуца, О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, О. В. Прудникова, О. А. Шумейко юридичний термін (від лат. *terminus* – межа, кордон) визначають як «слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях)» [1; 10].

А. В. Просяна під юридичним терміном розуміє «слово чи словосполучення, яке використане в законодавчому акті, є

узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точну дефініцію, відрізняється змістовою однозначністю й функціональною стійкістю» [7, с. 96].

Н. В. Артикуца акцентує увагу на тому, що «юридичний термін співвідноситься з правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій і літерній формах. Поняття, його внутрішній зміст, обсяг і структура є логіко-сисловою основою для побудови термінологічного значення у вигляді дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки і взаємозв'язки правового явища. Поняття сутність зумовлює місце і статус юридичного терміна в терміносистемі, його категорійні та класифікаційні ознаки» [1].

Юридичні терміни були неодноразово об'єктом уваги українських дослідників (Н. В. Артикуца, Н. П. Яцишин, М. І. Любченко, А. В. Просяна, І. М. Сушинська, П. Г. Давидов та ін.). Відомі і кандидатські дисертації, присвячені цій проблематиці: М. Б. Вербенець «Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування» [2], І. М. Гумовська «Англійська юридична термінологія в юридичних текстах: генезис, дериваційні та семантично-функціональні аспекти» [3], М. І. Любченко «Юридична термінологія: поняття, особливості, види» [5], А. М. Ляшук «Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов» [6] та ін.

Спільної думки учених щодо узагальнених вимог до юридичного терміна немає. Проте дослідники наголошують на тому, що юридичний термін повинен мати такі ознаки: 1) відповідність правилам і нормам певної мови; 2) систематичність; 3) дефінітивність; 4) незалежність від контексту; 5) точність; 6) короткість (стислість); 7) однозначність; 8) експресивна нейтральність; 9) милозвучність [4, с. 38].

Кожен юридичний термін, як слушно зазначає Н. В. Артикуца, характеризується за походженням, семантикою, системними зв'язками, граматичною структурою, способом термінотворення [1].

Юридичні терміни за походженням є питомими національними: *закон, уряд, держава, відповідач* або

запозиченими: *юриспруденція* (лат.), *арбітр* (лат.), *арешт* (лат.), *дебітор* (лат.), *авізо* (італ.), *вексель* (нім.). Велика кількість юридичних термінів утворена поєднанням національних та запозичених термінів і терміноелементів (*кримінально-виконавче право, експертний висновок*).

За семантикою юридичні терміни можуть бути *однозначними* (*вина* – «психічне ставлення суб'єкта права до здійснюваних ним діянь (бездіяльності) та їх наслідків, виражене у формі умислу або необережності» [8, с. 10]; *вирок* – «кріщення, винесене судом у результаті судового розгляду кримінальної справи, яке встановлює винність чи невинність підсудного, міру покарання, а також інші правові наслідки визнання винності чи невинності підсудного» [8, с. 13]; *допит* – «у кримінальному процесі слідча або судова дія, яка полягає в одержанні і закріпленні (фіксації) усних відомостей (свідчень) про істотні для цієї справи обставини» [8, с. 28]) або *багатозначними* (*система юридичних наук* – «1) загальнотеоретичні та історичні науки (теорія держави та права, історія держави та права, історія політичних та правових вчень); 2) галузеві науки (конституційне право, адміністративне право, цивільне право, кримінальне право, цивільно-процесуальне право та ін.); 3) міжгалузеві науки (прокурорський нагляд, суд і судочинство, економічне право та ін.); 4) спеціальні прикладні науки (криміналістика, судова медицина, судова психіатрія та ін.)» [8, с. 87]; *штраф* – «1) різновид неустойки, що встановлюється законом або договором за невиконання його окремих умов у визначеній грошовій сумі; 2) платіж за невиконання зобов'язань за договором; 3) вид кримінального покарання; 4) вид адміністративного стягнення [8, с. 112]).

Н. В. Артикуца зауважує, що терміни у межах терміносистеми права вступають у певні системно-сміслові зв'язки: «родо-видові (юрист – адвокат; акт – акт законодавчої влади – акт органу виконавчої влади й управління); синонімічні (правознавство – юриспруденція; кримінальний – карний; правовий – правничий – правний – юридичний); антонімічні (обвинувачення – захист; законно – незаконно; об'єктивне право – суб'єктивне право). Абсолютно тотожні за значенням терміни є

дублетами (апатриди – аполіди; позивач – позивальник – позовник)» [1].

За граматичною структурою юридичні терміни бувають прості (слово) або складені (словосполучення). Терміни-слова за лексико-граматичною належністю поділяються на іменники (статут, страйк, суддя, судочинство), прикметники (цивільний (позов, процес), судовий (нагляд, розгляд), слідчий (експеримент), правовий (акт, інститут), дієслова (порушувати, покарати, помилувати, ув'язнити), прислівники (неумисно, беззаконно, законно, умовно злочинно). Домінування іменникових форм обумовило субстантивованій характер терміносистеми права.

Термінології права притаманні такі традиційні засоби українського термінотворення як афіксація (правник), безсуфіксний (розшук), словоскладання (судоустрій), змішаний (законодавство), спеціалізація загальнозживаного слова (тіньовий ринок) [11, с. 122].

Отже, юридичні терміни зазвичай мають фіксовану дефініцію у законодавстві та правовій доктрині. Варто наголосити, що розбіжності в інтерпретації зумовлені не чітким правовим визначенням юридичних термінів. Класифікувати правничі терміни потрібно за походженням, семантикою, системними зв'язками, граматичною структурою, способами термінотворення.

Список використаних джерел

1. Артикуца Н. В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію [Електронний ресурс] / Н. В. Артикуца. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2457/artukytsa_osnovy_vchennya.pdf?sequence=1. – Назва з екрана.

2. Вербенец М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Ін-т філології Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка ; М. Б. Вербенец. – Київ, 2004. – 15 с.

3. Гумовська І. М. Англійська юридична термінологія в юридичних текстах: генезис, дериваційні та семантично-функціональні аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка ; І. М. Гумовська. – Львів, 2000. – 19 с.

4. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу (німецька мова) : підручник для студ. вищих навч. закладів / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 592 с.
5. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : монографія / М. І. Любченко. – Харків : Права людини, 2015. – 280 с.
6. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. канд. ... філол. наук : 10.02.17 / Київський нац. лінгвістичний ун-т ; А. М. Ляшук. – Київ, 2007. – 22 с.
7. Просяна А. В. Юридична термінологія в Законі України «Про вищу освіту» / А. В. Просяна // Одеський лінгвістичний вісник. – 2015. – С. 94–100.
8. Словничок юридичних термінів : навч. посіб. / Уклад. В. П. Марчук. – Київ : МАУП, 2003. – 128 с.
9. Токарська А. С. Українська мова фахового спрямування для юристів : підручник / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – Київ : Знання, 2008. – 413 с.
10. Українська мова (за правознавчим спрямуванням) : навч. посіб. / уклад.: О. А. Лисенко, В. М. Пивоваров, О. В. Прудникова, О. А. Шумейко. – Харків : Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», 2012. – 228 с.
11. Шеремета Н. Правничі термінологія української мови та процеси її творення / Н. Шеремета // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2013. – № 765. – С. 120–123.
12. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять / Н. П. Яцишин // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2(2). – С. 99–103.

Томіленко Л. М., кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України

ЮРИДИЧНІ ТЕРМІНИ-СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ТЛУМАЧНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: КІНЕЦЬ ХХ СТОЛІТТЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Як зазначають вітчизняні дослідники, досконале вивчення правничої термінології є одним з основних завдань сучасної науки. Рівень її вивчення та досконалість залежить від того, як розвиваються лінгвістичні, правничі та суміжні з ними науки. Теоретики права широкого профілю різних галузей правової науки, мовознавці (спеціалісти з термінології, лексикографії, математичної та прикладної лінгвістики) та фахівці царини обчислювальної техніки, інформаційних систем, штучного інтелекту (програмісти, математики та ін.) концентрують свої творчі здібності для опрацювання правничої термінології сьогодення [2, с. 536–537].

Оскільки «специфіка юридичної лексики полягає в тому, що нею користуються не лише вузькі групи професіоналів-правників» [1, с. 65], то цілком закономірно, що найпоширеніші одиниці зафіксовано і в загальномовних, зокрема тлумачних, словниках. У своїй розвідці розглянемо досить цікавий і вагомий складник юридичної термінології – термінологічні словосполучення. Порівняємо представлення їх у найширших академічних тлумачних лексикографічних працях минулого й нинішнього століть – Словнику української мови в 11-ти томах (далі – СУМ-11) і Словнику української мови у 20-ти томах¹ (далі – СУМ-20).

Зауважимо, що юридичну термінологію в СУМ-11 подано досить обмежено (нараховано менше сотні ремаркованих однослівних термінів і порівняно небагато словосполучень). Натомість у СУМ-20 спостерігається суттєве збільшення (приблизно вдвічі) юридичної термінологіки, зокрема й

¹ Дотепер надруковано вже сім томів словника. Восьмий том підготовлено до видання.

багатослівних одиниць. Таке зростання значною мірою залежить від інтенсивності розвитку юридичної термінології впродовж останніх десятиліть, що пов'язано з інтерпретацією і глобалізацією світового розвитку [3].

Згідно з дослідженням, терміносполучення, зафіксовані в СУМ-11, є переважно іменниковими (зрідка дієслівними) та містяться (крім поодиноких винятків) й у СУМ-20. Це здебільшого терміни, пов'язані з майновим правом і судочинством: *ввідний лист, виправдувальний вирок, вступати в зобов'язання, дарчий лист, договір міни, карний розшук, кримінальне (карне) судочинство, обвинувальний вирок, осудний стан, речові докази, презумпція невинності, судовий виконавець* тощо.

Частина термінологічних словосполучень нині зазнала певних трансформацій, пор.: *ввід у володіння* (СУМ-11) і *введення у володіння* (СУМ-20). Через обмеження у вживанні активних дієприкметників на -уч- (-юч-) змінилися, наприклад, словосполучення *зм'якуючі обставини, обтяжуючі обставини* (СУМ-11). У СУМ-20 згадані терміни уже вжито з прикметниками із суфіксом -альн-: *пом'якувальні (зм'якувальні) обставини, обтяжувальні обставини*. Деякі терміни-еквіваленти, що в СУМ-11 було подано в окремих статтях, у СУМ-20 об'єднано в одну: *вводити (ввести) у володіння та уводити (увести) в посідання* (СУМ-11) → *вводити / ввести у володіння (рідко у посідання)* (СУМ-20); *родинне право та сімейне право* (СУМ-11) → *родинне (сімейне) право* (СУМ-20) тощо.

Щодо нових (порівняно з 11-томником) термінологічних словосполучень, то СУМ-20 поповнило чимало понять із різних галузей права. Як і в СУМ-11, це здебільшого іменникові словосполучення, значно рідше – дієслівні. Суттєво змінилася, скажімо, фразеологічна частина статті «кодекс». Якщо в СУМ-11 було зафіксовано лише терміносполучення *карний кодекс, цивільний кодекс*, то в СУМ-20 уже подано й низку інших словосполучень: *земельний кодекс, кодекс законів про працю, митний кодекс, податковий, кодекс, сімейний кодекс*. У словниковій статті «особа» 11-томник не фіксує юридичних терміносполучень, натомість у СУМ-20 міститься три поширених нині поняття: *довірена особа, юридична особа,*

фізична особа. Не зафіксовано в 11-томному словнику й таких юридичних термінів-словосполучень зі словом «договір»: *акцесорний договір, цивільно-правовий договір*. Та й сама стаття «право» розширилася за рахунок поширених нині словосполучень: *авторське право, конституційне право, корпоративні права, позитивне право, цивільне процесуальне право*. З'явилася низка словосполучень зі словом «законодавство», яких не фіксує СУМ-11: *валютне законодавство, вексельне законодавство, водне законодавство, гендерне законодавство, земельне законодавство, пенсійне законодавство, соціальне законодавство, трудове законодавство*.

Чимало додано терміносполучень, пов'язаних із судовою системою та судочинством: *виконання вироку, виносити / винести вирок, позовна вимога, судова експертиза, умовно-дострокове звільнення, цивільний позов* та ін.

Варто також зауважити, що частини тлумачень юридичних термінів у СУМ-11 (зі зрозумілих причин) не обминула радянська ідеологізація. Тому в новому словнику вони зазнали переосмислення.

Наприклад:

(СУМ-11) **Народний засідатель** – виборний представник трудящих, який бере участь у розгляді справ народним судом.

(СУМ-20) **Народний засідатель**, *юр.* – особа, обрана з-поміж громадян країни для участі у здійсненні правосуддя в судах (спільно з професійним суддею).

(СУМ-11) **Умовне засудження** – за радянським кримінальним правом, рішення суду про не приведення вироку до виконання при умові, якщо засуджений протягом іспитового строку не вчинить нового злочину.

(СУМ-20) **Умовне засудження**, *юр.* – вирок суду про засудження особи до покарання, який реально не виконується, якщо засуджений протягом випробного терміну не скоїть нового умисного злочину.

Отже, юридична термінологія, зокрема терміно-словосполучення, займають помітне місце в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Оскільки всі ми є суб'єктами правовідносин і живемо в правовій демократичній державі, знати юридичні норми, володіти необхідною правовою

інформацією, оперувати основною термінолексикою та дотримуватися законів має кожен законослухняний громадянин.

Список використаних джерел

1. Тименко Л. О. Актуалізація юридичної лексики (на прикладі лексеми нотар) / Л. О. Тименко // Міждисциплінарні гуманітарні студії. – 2015. – Вип. 2. – С. 63–68. – (Серія: Правничі науки).

2. Шеремета Н. Правнича термінологія в українському законодавстві / Н. Шеремета // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 47 (2). – С. 536–543.

3. Яцишин Н. П. Юридична термінологія як спеціалізована система правових понять / Н. П. Яцишин // Термінологічний вісник. – 2013. – Вип. 2 (2). – С. 99–103.

Туровська Л. В., кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови Національної академії наук України

ЮРИДИЧНИЙ ТЕРМІН ЯК ОБ'ЄКТ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОЇ ПАРАДИГМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процеси глобалізації мають суттєвий вплив на формування соціокультурної ситуації в сучасному суспільстві і розвиток актуальних напрямів досліджень, пов'язаних із новими галузями наукової і професійної діяльності, та вивченням комунікації у спеціальній і побутовій сферах. Збільшення сфер міжнаціональних контактів, суспільні зміни, пов'язані з процесами міграції, поява змішаних шлюбів, що визначають потреби міжкультурної взаємодії в галузі права, зумовлюють динаміку соціокультурних цінностей і приводять до змін традиційних культурних стереотипів. Оскільки в термінології відштовхуються в першу чергу від поняття, то пріоритетним при термінотворенні є структурно-когнітивний аспект. З іншого боку, термін є одиницею професійного спілкування, тобто не менше значення має і лінгво-прагматичний аспект. Ці дві

характеристики терміна по-різному виявляються в теоретичній і практичній ділянках науки.

У межах когнітивно-комунікативного напряму термінознавства, який вважається одним з найперспективніших, творення термінів розглядають як когнітивний процес. У науково-пізнавальній діяльності такий процес спрямований на оброблення фахової інформації, намагання впорядкувати її відповідно до фахової та національної мовної картини світу, зберегти в пам'яті та забезпечити отримання з неї потрібного фрагменту інформації.

Досліджуючи механізм творення термінів, важливо виявити взаємодію мовної та концептуальної картини світу. Остання є об'єктивною, закріпленою в системі наукового знання. Мовна – втілена в індивідуальному досвіді, належить до суб'єктивних категорій. Такий підхід до вивчення природи людського пізнання уможлиблює встановлення тісних взаємозв'язків між цими двома картинами світу.

Особливий інтерес у зв'язку з цим викликає юридичний дискурс, представлений сукупністю текстів, створюваних для конструювання сучасного правового простору. Як феномен професійної комунікації і правової системи такий дискурс соціально значущий і концентрує досвід взаємодії членів суспільства в різних ланках життя і діяльності людини. Соціолінгвістичне вивчення такого феномену є одним із пріоритетних напрямів лінгвістичних досліджень, про що свідчать чисельні розвідки, присвячені цій проблемі (Р. Р. Ісхакова, Л. П. Крисін, В. М. Лейчик, Л. М. Василькова, В. Ю. Туранін, В. М. Атаманчук, О. І. Білоусова).

Кожна природно сформована термінологічна система розвивається еволюційно і за законами спадковості. Наукове мислення породжує поняття у формі абстракції, позбавленої всього суб'єктивного, чуттєвого у відображенні. Терміни, фіксуючи сутність, закріплюють результати пізнавальної діяльності людини, тому термінологія стає певним завершальним етапом наукового дослідження реальних об'єктів.

Питання співвіднесеності лінгвістичних характеристик юридичної термінології та її соціокультурної обумовленості не випрацювані системно ні у вітчизняному, ні в зарубіжному мовознавстві. Українською та російською термінологічними

школами накопичений чималий досвід у теоретичних дослідженнях терміна (Д. С. Лотте, О. О. Реформатський, В. Г. Гак, К. Я. Авербух, О. С. Ахманова, Т. Л. Канделакі, А. В. Суперанська, Т. Р. Кияк, Т. І. Панько, Л. О. Симоненко та ін.). В Україні сьогодні можна виокремити кілька центрів, де професійно вивчають спеціальні мови, серед яких і мова права (Київ, Львів, Дніпро, Харків, Чернівці). Напрями в дослідженні термінів і терміносистем на початку XXI ст. різноманітні: аналіз когнітивно-інформаційної природи терміна (М. М. Володіна, О. В. Баланаєва, О. В. Дьомкіна, Д. С. Касяненко), вивчення питань взаємодії термінології і фразеології (К. О. Нікуліна, І. Р. Шейнін), розгляд взаємодії термінологічної і розмовної лексики (В. О. Собяніна, Л. В. Барба), вивчення терміносистем у соціолінгвістичному аспекті (О. О. Зяблова), порівняльно-зіставний аналіз терміносистем двох і більше мов (В. Ю. Бондаренко, Н. П. Глинська, Т. І. Орел, С. П. Хижняк, І. І. Вакулик), дослідження дефініцій у термінологічних текстах (К. О. Шилова, Л. Є. Гапонова, О. Ю. Діомідова, С. Ю. Ілліч) тощо.

Надзвичайно популярними стали дослідження терміна в межах мови спеціального призначення. Щодо мови права усталилися два полярні погляди: одні вчені вважають, що мову права не можна визначити як спеціальну мову, оскільки вона близька до загальнозживаної за лексичним наповненням [Kirchhof, Daum], інші виокремлюють мову права як мову спеціального призначення, тобто як варіант мови для визначення специфічних предметів, понять, що слугує для комунікації всередині однієї професійної групи [Joisten, Neumann, Otto].

Вивчення мови права як мови спеціального призначення активно розпочалося ще в радянський період (50–80 рр. XX ст.). У працях Л. П. Галанзи, О. С. Піголкіна, В. М. Савицького право розглянуто не ізольовано, а в тісному зв'язку з його мовними особливостями. Дослідження мали як теоретичне, так і прикладне спрямування. Зауважимо, що таких робіт було небагато, а проблема мови права порушувалася спорадично. Окрім того, багато робіт виконано в межах юридичної науки та такого її розділу, як юридична техніка, тому складно говорити про рівноправне співробітництво лінгвістів і юристів у таких

пошуках. Якісно новий підхід до вивчення юридичної термінології сформувався у зв'язку зі становленням юрислінгвістики як одного з актуальних напрямів вивчення загальних принципів функціонування мови права в сучасному соціокультурному контексті.

Спілкування в межах спеціального середовища потребує доцільного використання професійної мови. Специфічні комунікативні цілі потребують щоразу нових форм використання спеціальної лексики. Основною необхідною рисою носія мови стає професіоналізм, який потребує володіння поняттєво-категорійним апаратом певної сфери діяльності і відповідної терміносистеми. А термінологія, у свою чергу, покликана забезпечити фахівця таким апаратом.

Яценко Н. О., старший науковий співробітник відділу граматики і наукової термінології Інституту української мови Національної академії наук України

ТЕРМІН І СЬОГОДЕННЯ

За час існування політичної комунікації сформувався словник політичної термінології, центральними поняттями якого є невелика кількість власне політичних понять. Переважну більшість слів, що утворюють глосарій політичних термінів, запозичено з інших сфер. Мова науки висуває до термінів, у тому числі й політологічних, певні вимоги: системність (належність терміна до певної системи, тобто до певного термінополя); однозначність (термін має лише одне наукове поняття, а поняттю повинен відповідати лише один термін); мотивованість (мовна форма терміна, яка допомагає зрозуміти поняття, що він позначає, без звертання до тлумачного термінологічного словника); точність. Політична (суспільно-політична) мова є складною та динамічною системою, оскільки перебуває в постійному русі, розвиваючись і вдосконалюючись.

Сьогодні все більший інтерес як у мовознавців, так і у фахівців викликає значна кількість нових слів з основою кібер-. Що означають такі терміни або ж яке правильне їх написання?

Як зазначено в лексикографічних джерелах, *кібер-...* – це перша частина складних слів [скорочення слова кібернетичний]. Вносить значення: стос. кібернетики, кібернетичний. *Кібернетика* [kibernētika – кормчий, керманич] – наука про загальні закономірності процесів керування та зв'язку в організованих системах (у машинах, живих організмах, суспільних формуваннях і т. ін.). *Кібернетична машина, кібернетичний центр* [2, с. 433]. На думку авторів монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі», «основа *кібер-* має, за свідченням перекладачів, ширше значення. У LINGVO'12 її подано як таку, що вказує на те, що пов'язане з комп'ютерами, інформаційними технологіями, Інтернетом. Ряд номінацій з основою *кібер-* активно поповнюваний» [1, с. 72]. З-поміж них можна виокремити, як-от: *кібератака, кібербезпека, кібервійна, кібердержава, кіберзброя, кіберпротезування соціально-політичне, кіберсвобода, кібертероризм, кіберцензура, кіберпростір.*

Кібератака – дії противника (злочинця) в комп'ютерних системах, які завдають великої матеріальної шкоди, виводять з ладу інформаційні системи і можуть шкодити окремим особам або суспільству; **Кібербезпека** – 1) різновид інформаційної безпеки, який є важливим елементом системи політичних, правових, соціальних, інформаційних відносин і зв'язків, спрямованих на захист інформаційного простору держави від ворожих вторгнень, здатних викликати паніку серед населення; 2) стан захищеності життєвоважливих інтересів особи, суспільства та держави в кіберпросторі; 3) система державних заходів, які гарантують єдність інформаційних ресурсів (електронних комп'ютерних даних або сукупності технологій), забезпечення їх недоторканості й можливості їх обміну та перетворення; **Кібервійна** – частина еволюції звичайної війни в умовах глобальних технологічних, політичних і соціальних змін, де ключову роль відіграють електронні засоби, а не військові формування чи певні види озброєння; **Кібердержава** – тип держави, яка пропонує е-громадянство, тобто можливість будь-якому землянину стати своїм е-резидентом (для доступу до низки базових послуг е-держави через ID-карту, яка дозволяє здійснювати дистанційні операції за допомогою електронного підпису). Першою кібердержавою можна назвати Естонію, яка з

01.12.2014 р. пропонує своє е-громадянство; **Кіберзброя** – 1) сукупність інформаційно-телекомунікаційних технологій, які деструктивно впливають на стани масової свідомості, політичну й економічну ситуації в локальному (окремі країни) та глобальному масштабах; множина спеціалізованих методів і засобів, які забезпечують тимчасове або безповоротне пошкодження інформаційної інфраструктури супротивника в цілому або окремих її елементів; **Кіберпротезування соціально-політичне** – створення віртуальних аналогів реальних соціальних інститутів і взаємодій; **Кіберсвобода** – можливість демонстрації власної свободи та вільного вибору форм сприйняття й реакції у кіберпросторі. Кіберсвобода – новітній феномен сучасності, який нерідко ототожнюють з кіберрівністю, цифровою свободою, Інтернет-братством і под.; **Кібертероризм** – умисна, політично вмотивована атака на інформацію, яка обробляється комп'ютером, комп'ютерну систему та мережі, що створює небезпеку для життя і здоров'я людей або настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були скоєні з метою порушення суспільної безпеки, залякування населення, провокації військового конфлікту. Основними причинами виникнення кібертероризму є здешевлення сучасних обчислювальних засобів, що робить їх загальнодоступними і значно розширює мережу потенційних кіберзагроз, а також відсутність чітких кордонів у кіберпросторі, що нівелює відмінність між зовнішніми та внутрішніми джерелами загроз кібербезпеці держави В Україні кібертероризм проявляється у зломі та використанні систем дистанційного банківського обслуговування і шахрайства в інтернеті; **Кіберцензура** (англ. Internet / cyber / censorship) – контроль чи заборона доступу, опублікування чи перегляду контенту в Інтернеті. Кіберцензура може здійснюватися урядами чи приватними організаціями за наказом уряду, регулюючими суб'єктами чи з власної ініціативи з політичних, моральних, релігійних чи бізнесових причин, для захисту авторського права та захисту від дифамації, для підтримки суспільних норм, через залякування чи страх перед масовими протестами. Р;

Кіберпростір – (англ. cyberspace) – 1) середовище, яке генерується комп'ютерними технологіями; 2) віртуальний простір, створений комп'ютерною системою; 3) подієво-предметний простір

Інтернету; 4) спосіб комунікації та передачі інформації; 5) інформаційно-комунікаційне середовище; 6) нова сфера людської активності, яка використовує нові технологічні засоби. Кіберпростір заклав нові ризики та загрози для людства: стрімке скорочення «зони приватності» індивіда, особиста інформація може стати загальнодоступною та бути виконаною проти її власника; атомізація (добровільне усамітнення) індивідуумів та ускладнення комунікації між людьми без посередництва комп'ютера; зростаюча маса «інформаційного шуму»; вірусні атаки.

З огляду на недостатнє дослідження проблеми, не дивно, що відсутність чітких доктринальних орієнтирів призводить до термінологічної неусталеності, зокрема й у правильному написанні таких термінів. Так, у чинному правописі української мови, на жаль, не визначено єдиного критерію написання складних слів разом і через дефіс. Очевидно, при написанні складних слів разом і через дефіс слід керуватися положенням, викладеним у * 29, п. 2б: «Складні прикметники, утворені з двох чи більше прикметникових основ, якщо названі цими основами прикметники не підпорядковані одне одному, пишуться через дефіс. Між компонентами цих складних прикметників, не з'єднаними в одне слово, (тобто написаних через дефіс), можна вставити сполучник і» [3, с. 43]. Отже, якщо складне слово утворене від сурядного словосполучення (між його складниками можна поставити сполучник і), то його пишемо через дефіс, якщо від підрядного – то разом. Слово сніжно-білий пишемо через дефіс, бо воно означає колір: і сніжний, і білий, а білосніжний – разом, бо воно означає колір білого снігу (утворене від підрядного словосполучення білий сніг). До речі, наявність чи відсутність сполучного голосного о або е тут не має ніякого значення. Так само – трудовень, бо трудовий день, але людинодень, бо тут враховується і кількість людей, і кількість днів. Логічно це правило має послідовно поширюватися й на написання складних слів іншомовного походження, адже маємо мікроелементи (елементи в мікроскопічній кількості), псевдокультура (несправжня культура), радіопропаганда (пропаганда засобами радіо) тощо. За цим принципом варто писати й кіберкористувач (як радіолюбитель), кібервандал (вандал у засобах Інтернету, для порівняння: автовокзал,

спортзал, чвертьфінал), кібервійна (комп'ютерне протистояння), кібератака (атака на комп'ютерні засоби через Інтернет), кіберзлочинець, кібербезпека, кіберпростір (для порівняння технопростір).

Отже, сучасний мовний процес характеризується посиленням ролі нових термінів, тлумачення, вживання і написання яких викликає певні труднощі у мовців і потребує свого вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2008. – 336 с.

2. Словник української мови / В. В. Німчук та ін. / Відп. ред. В. В. Жайворонок – Київ : Просвіта, 2012 – 1320 с.

3. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т української мови НАН України. – Київ : Наук. думка, 2008. – 288 с.

Стефанова Г. Г., ад'юнкт докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ І ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Переклад у праві відіграє роль посередника між різними правовими культурами і стає невід'ємною складовою національного та міжнародного права. Основна специфіка юридичного перекладу зумовлюється, в першу чергу, особливостями правничої мови і комунікації.

Юридичний переклад – це переклад текстів, що належать до області права і використовуються для обміну юридичною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами. Для передачі юридичної інформації мова юридичного перекладу повинна бути точною.

Залежно від типу юридичних документів, що перекладаються, юридичний переклад поділяється на переклад законів і нормативно-правових актів; переклад договорів;

переклад юридичних висновків і меморандумів; переклад нотаріальних свідоцтв; переклад установчих документів юридичних осіб; переклад довіреностей.

Переклад термінів та правничих текстів вимагає уважного ставлення до передачі змісту документа і ретельного пошуку українських відповідників юридичних термінів. Неточності у перекладі (наслідком яких є зміна значення) можуть зробити цей документ юридично невідповідним оригіналу. Невпорядкована термінологія погано позначається на якості закону, породжує різноманітні суперечки.

Юридичні документи та терміни повинні перекладати тільки професійні перекладачі. Як правило, вони мають відповідну юридичну освіту та досвід роботи з перекладом текстів у сфері права. Помилки у перекладі договору можуть спричинити матеріальний збиток і подання судового позову.

Перекладачі часто звіряються з юридичними словниками, особливо з двомовними. Проте до них слід ставитися з обережністю, бо більшість двомовних юридичних словників низької якості і використання їх у роботі може спричинити помилки в перекладі.

Властивою рисою перекладу текстів юриспруденції є юридично засвідчений переклад. Це переклад, який виконав сертифікований перекладач або він (переклад) засвідчений в нотаріальному порядку.

Таким чином, з погляду специфіки функціонування юридичної термінології, що використовується фактично в усіх сферах життя, слова та словосполучення в перекладі з англійської українською мовою мають бути правильно відтворені. Потреба у такому перекладі особливо актуальна, адже неправильно перекладений текст та термін втрачають своє значення у юридичному контексті.

Список використаних джерел

1. Клименко Л. В. Утвердження юридичного статусу англійської мови / Л. В. Клименко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – Київ : Логос, 2000. – С. 169–175.

2. Казакова Т. А. Кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові. Проблеми української термінології: Вісник національного у-ту «Львівська політехніка» / Т. А. Казакова. – 2004. – № 503. – С. 34–38.

3. Пілецький В. І. Проблеми сучасної української наукової термінології / В. І. Пілецький // Фізико-хімічна механіка матеріалів. – 2000. – № 6. – С. 121–122.

Лебедєва Н. В., ад'юнкт докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВИВЧЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ МОВИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Юридична термінологія як сукупність номінацій правових явищ і понять функціонує у мовно-правових сферах законодавства, ділової документації та правничих наук. Вона є великим і надзвичайно важливим фрагментом літературного словника будь-якої мови, насамперед з точки зору його соціально-комунікативної та інформаційної значущості.

Увага до юридичної термінології та її розбудови на власній національній основі, ступінь розробленості й упорядкування, стан і глибина її наукового вивчення – це показники рівня розвитку держави, суспільства, нації, національної свідомості і правосвідомості, національної духовної культури у різних її проявах тощо [1].

Юридична термінологія є найдавнішим пластом термінологічної лексики української мови, яка своїми коренями сягає глибокої дописемної старовини, коли право існувало у своїй первинній формі – формі звичаїв і традицій. Генезис і розвиток української юридичної термінології щільно пов'язані з витоками та історією національного права, української державності і законодавства, історією української мови і науки. Становлення і формування термінології українського права відбувалось у надзвичайно складних і несприятливих історико-політичних умовах. Але навіть в умовах бездержавності «її живили соки генеалогічного коріння» і вона, розвиваючись, змінюючись, зазнавши значного впливу з боку інших мов, не тільки зберегла своє основне питоме ядро термінологічної лексики, розширила його на власній етнічно-мовній основі шляхом мобілізації внутрішніх словотворчих ресурсів, але й

збагатила його іншомовними правовими термінами, зокрема інтернаціональними, що сприяло інтеграції української і європейської правової науки й культури [2, с. 13].

Юридична термінологія, яка функціонує у сучасній українській літературній мові, має такі особливості:

1. Переважна більшість юридичних термінів – запозичені слова, тобто інтернаціоналізми, що вживаються в багатьох мовах світу і мають одне джерело походження.

2. Юридична термінологія насичена словами, що мають особливе юридичне значення.

3. Юридичні терміни різні за структурою і можуть бути: однокомпонентними, двокомпонентними, багатоконпонентними.

4. Серед юридичних термінів А. Піголкін, автор книги «Мова закону», виділяє загальноновживані; слова, які мають в нормативному акті більш вузьке, спеціальне значення; суто юридичні; технічні [3, с. 7].

Загальноновживані терміни – це звичайні слова, які набули значного поширення, найменування предметів, якостей, ознак, дій, явищ, які використовуються в побутовій мові, художній літературі, ділових документах, законодавстві. Такі терміни прості, зрозумілі. У законодавстві вони використовуються в загальноприйнятому значенні і ніякого спеціального змісту не мають (справа, закон, правопорядок, охорона тощо). Більшість термінів, узятих з повсякденної мови, отримують в нормативному акті особливе, більш точне, спеціальне значення. Їх перевага порівняно із загальноновживаними полягає в тому, що при максимальній стислості вони найточніше визначають потрібне поняття (скарга, доказ, потерпілий, грабіж тощо). Подібних термінів у нормативних актах багато. Вони складають основу юридичної термінології, несуть основне смислове навантаження в законодавстві. Важливо, щоб спеціальне значення загальноновживаного терміну було очевидним. Таким термінам у законодавстві даються визначення. Якщо цього немає, значення терміну визначається, виходячи із загального контексту.

У нормативних актах використовується багато термінів, узятих із різних галузей науки, культури, техніки. У літературі за ними закріпилася назва технічні терміни (комп'ютер, фонограма, плівка, піротехніка, діапозитив тощо). У вищих навчальних закладах юридичні терміни вивчаються насамперед

на заняттях з фахових дисциплін (на понятійному рівні) та на заняттях з української наукової мови (на практичному рівні). Українська наукова мова є однією з обов'язкових дисциплін спеціальності «Право». Мета навчальної дисципліни є формування у аспірантів здатності опановувати технології роботи з науковим текстом, аргументовано оцінювати наукове мовлення в різних комунікативних ситуаціях щодо дотримання норм літературної мови, застосовувати мультимедійні технології у презентації наукового дослідження. Фахове ж спілкування майбутнього правника передбачає насамперед активне вживання юридичних термінів. Студенти та аспіранти виконують різні види робіт, спрямовані на засвоєння юридичних термінів: виписують їх зі словників, визначають походження, лексичне значення, сферу вживання, вчать їх правильно писати, вимовляти, впроваджувати у відповідні контексти.

Отже, розвиток української юридичної термінології тісно пов'язаний з історією національного права, законодавства, української державності і мови. Досягнення мовної досконалості й ефективності законодавства можливе за умови раціонального використання юридичної термінології.

Список використаних джерел

1. Юридична термінологія та проблеми її вивчення на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у ВНЗ [Електронний ресурс] / Л. Ф. Хохрякова // Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. – (Серія: Філологія). – 2009. – Вип. 2. – С. 393–402. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_2008_2_38. – Назва з екрана.
2. Артикуца Н. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології / Н. Артикуца // Право України. – 1998. – № 4.
3. Язык закона / под ред. А. С. Пиголкина. – М., 1990. – С. 7.

Секція 3
ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАТЬ
У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Дудко І. В., кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри української мови
Національного педагогічного університету імені
М. П. Драгоманова

ПРОНОМІНАТИВИ ЯК ВИРАЗНИКИ СЕМАНТИКИ
НЕОЗНАЧЕНОСТІ В МОВІ

Означеність – неозначеність як мовна універсалія дає змогу фіксувати різні ступені знання про об'єкт і в системі мовних засобів має своє вираження, реалізуючись в артиклевих мовах за допомогою спеціальних граматичних засобів – артиклів, а в безартиклевих – через функціонально-семантичну категорію означеності-неозначеності за допомогою лексичних, морфологічних, синтаксичних, просодичних засобів та їх поєднань.

Одним із найважливіших засобів вираження неозначеності як другого компонента бінарної опозиції «означеність–неозначеність» у слов'янських мовах і, зокрема, у сучасній українській літературній мові є розгалужена система неозначених займенників, або неозначених прономінативів.

Специфіка неозначених прономінативів як маркерів прагматичної неозначеності полягає у тому, що вони беруть участь у передачі різних її видів. Неозначеність витлумачують як відсутність точної ідентифікації предмета, особи, ознаки, кількості тощо. Ця відсутність може бути зумовлена різними чинниками, зокрема комунікативними намірами мовця: мовцеві невідомі особа, предмет, ознака тощо; для мовця вони несуттєві; мовець не впевнений, що вони йому відомі; мовець вважає непотрібним дати точну інформацію, прагне приховати її тощо [4, с. 227].

Помітний внесок у розробку питань, пов'язаних із неозначеними займенниками, у слов'янських мовах зробили такі мовознавці, як В. В. Виноградов, Ю. Л. Яворська, І. Пете, Є. М. Галкіна-Федорук, О. М. Селіверстова, Ю. Рибак, Г. Кржижкова, Л. Я. Маловицький, Й. О. Дзєндзелівський,

В. Ф. Сич, С. П. Самійленко, С. П. Бевзенко, Л. А. Булаховський, І. Г. Матвіяс, В. М. Ожоган, В. Г. Шехтер, М. Івич, Р. Ружичка, Я. С. Глушковська, Н. О. Янко-Триницька, Є. М. Сидоренко, М. О. Шелякін, Т. М. Ніколаєва, А. Трнкова, М. І. Откупщикова, М. Хаспельмат, О. В. Падучева, Ю. Б. Смирнов, С. М. Кузьміна.

В українському мовознавстві неозначеним займенникам було присвячене дисертаційне дослідження «Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській літературній мові» [2], яке лягло в основу опублікованої пізніше монографії «Займенникове вираження категорії означеності–неозначеності в українській мові» [1].

Розвиток мови, науки про мову та, власне, мовна практика показують, що коло займенникових засобів вираження семантики неозначеності значно розширилося. Аналіз відповідних мовних одиниць потребує залучення кількох підходів: функціонально-семантичного, комунікативно-прагматичного, когнітивно-ономасіологічного. Займенникові слова потребують уваги в загальнотеоретичному, типологічному, зіставному та порівняльно-історичному аспектах.

Нині недостатньо вивченою залишається низка питань: інвентаризація складу займенникових засобів вираження неозначеності, їх кваліфікація та класифікація, з'ясування диференційних семантико-функціональних ознак займенників зі значенням неозначеності та контекстуальних умов взаємовиключення їх або ж можливого рівнозначного функціонування, багатозначності згаданих прономінативів і їх функціонального призначення як виразників об'єктивно-прагматичної та суб'єктивно-прагматичної неозначеності, особливостей їхнього стилістичного вживання, явища граматикизації та прономіналізації тощо.

Неозначені прономінативи, характеризуючись загальною для всіх займенникових слів дейктичною функцією, вказують на невизначеність особи, предмета, ознаки, якості чи кількісного вияву, тобто виражають неясне, невідоме, точно не визначене загальне уявлення про особу, предмет, якість, властивість, належність, кількість, порядкове місце якогось предмета (істоти) в ряді інших тощо.

Традиційно до лексико-семантичного розряду неозначених у слов'янських мовах належать такі займенники [3, с. 38–39]:

– *українські* дехто, дещо, деякий, хтось, щось, якийсь, чийсь, хто-небудь, що-небудь, який-небудь, будь-хто, будь-що, будь-який, абиякий, бозна-хто, бозна-що, казна-хто, хтозна-що;

– *російські* некто, нечто, некоторый, некий, кто-то, что-то, какой-то, чей-то, кто-либо, кто-нибудь, кое-кто, кое-что;

– *білоруські* нехта, нешта, некаторы, нейкі, нечы, абыякі, якісьці, хтосьці, штосьці, чыйсьці, хто-небудзь, што-небудзь, чый-небудзь, абы-хто, абы-што;

– *польські* ktoś, coś, ktokolwiek, cokolwiek, kto bądź, co bądź, byle kto, byle co, ktośkolwiek, cośkolwiek, czyjś;

– *чеські* někdo, něco, nějaký, některý, něčí, kdosi, cosi, jakýsi, kterýsi, čísi, kdokoli(v), cokoli(v), kterýkoli(v), jakýkoli(v), číkoli(v), kdekdo, kdejaký, kdečí, kdecó, málokdo, máloco, málokterý, ledakdo, ledacos, ledajaký, ledakterý, ledačí, buhvíkdo, buhvíjaký, buhvíci;

– *словацькі* dakto, dačo, dačí, daktorý, niekto, niečo, niektorý, vol'akto, vol'ačo, vol'ačí, vol'aktorý, vol'aký, vol'ajaký, ktosi, čosi, ledakto, ledačo, ledajaký, kdekto, kdečo, hocikto, hocičo, málokto, máločo, všelikto, všeličo, ktokolvek, čokolvek, niečí «чийсь»;

– *верхньолужицькі* něchtó «хтось», něšto «щось», někajki «якийсь», někotru «деякий», štóžkuli, něchtóžkuli «будь-хто», něštožkuli «будь-що», něčeji «чийсь»;

– *нижньолужицькі* něcht(en), něсо, někotary, někaki, něchtenžkuli «будь-хто», něсоžkuli «будь-що», někotaryžkuli «будь-який», něсеji «чийсь»;

– *болгарські* някой, нешто, кой да е, някакъв, нечий;

– *македонські* некој, кој било, што било, кој да е, нешто, некаков, нечиј;

– *сербохорватські* нѐко (нѐтко) «хтось», нѐшто «щось», нѐкӯ «якийсь», нѐкакав «який-небудь, якийсь», кӯјӯгод «усякий», ма штѐ «хто-будь», ѐко «хто б не був», ѐшта «що б то не було; що-небудь», ѐкакав «який-небудь, який би не був», нѐчијӯ «чийсь», бѐгзнā шта «бозна-що»;

– *словенські* nékdo «хтось», nêkaj «щось», kdòrkóli «хто-небудь, будь-хто», kdòrsibódi «хто-небудь, будь-хто», kàrkóli «що-небудь, будь-що», kàrsibódi «що-небудь, будь-що», málokdo

«мало хто», *málokaj* «мало що», *néкак* «якийсь», *nekatéri* «декотрий», *néki* «якийсь», *katérikoli* «будь-який», *čígarkoli* «будь-який», *málokatéri* «мало котрий», *bógve kaj* «бозна-що».

У сучасній українській літературній мові афіксальні неозначені займенники утворюються від основи питально-відносних займенників *хто, що, який, чий, котрий* за допомогою препозитивних *аби-, будь-, де-, казна-* (розм.), *хтозна-* (розм.), *бозна-* (розм.), *чортзна-* (фам.) та постпозитивних *-небудь, -будь* (розм.), *-сь* формантів.

Крім афіксальних, неозначеність можуть виражати безафіксні займенники *хто, що, який, чий, котрий*, які є стилістично маркованими і вживаються переважно в розмовному мовленні.

Розмовне мовлення позначене також функціонуванням похідних неозначених займенників із виразним емоційно-експресивним значенням: *неабихто, неабищо, неабиякий, неабичий, неабикотрий, напівхтось, напівщось; батьказна-хто, батьказна-що, чорт(и)батьказна-що, чорт(и)батьказна-який, бісизна-що, хтось-то, якийсь-то; хто-хто, що-що, хто-не-хто; який-такий.*

У деяких контекстах до неозначених функціонально наближаються займенники інших семантичних груп, зокрема означальні *інший, кожний (кожен), усякий (всякий)* та заперечний *жодний (жоден)*.

До неозначених займенників за своїм значенням наближаються займенникові сполучення (стійкі сполуки, синтаксичні фразеологізми) типу: *невідомо хто (що, який); невідь хто (що, який); не знати хто (що, який); хто (що, який) завгодно; хто (що, який) хочеш; хто (що, який) попало; багато хто (що, який); мало хто (що, який); бог знає хто (що, який); байдуже хто (що, який); хоч (би) хто (що, який); хто б (то) не був; що б (то) не було; той чи інший* тощо. Варто наголосити, що наведені займенникові сполучення виступають еквівалентами афіксальних неозначених займенників – аналітичними номінаціями, що зазнають своєї граматикалізації.

Поповнення розряду аналізованих мовних одиниць відбувається також шляхом транспозиції (прономіналізації), тобто переходу інших частин мови до неозначених займенників.

У ролі неозначених займенників можуть вживатися прономіналізовані прикметники (*окреми́й, певни́й, відомий, даний, різни́й, други́й*), числівник *один*, зрідка іменники (*річ, справа, діло*).

Отже, є всі підстави стверджувати, що новий погляд на витлумачення категорії означеності-неозначеності в мові потребує аналізу не лише традиційних, а й нових мовних засобів вираження цієї категорії, зокрема займенників та займенникових комплексів із семантикою неозначеності.

Список використаних джерел

1. Дудко І. В. Займенникове вираження категорії означеності–неозначеності в українській мові : монографія / І. В. Дудко. – Київ : Альфа Реклама, 2011. – 232 с.

2. Дудко І. В. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській літературній мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / І. В. Дудко. – Київ, 2002. – 255 с.

3. Історична типологія слов'янських мов / НАН України Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Ч. 2. / за ред. О. Б. Ткаченка. – Київ : Довіра, 2008. – 264 с.

4. Кузьмина С. М. Семантика и стилистика неопределённых местоимений / С. М. Кузьмина // Грамматические исследования. Функционально-стилистический аспект : Суперсегментная фонетика. Морфологическая семантика / отв. ред. Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1989. – С. 158

Ляшук А. В., заступник декана
Прикарпатського факультету
(м. Івано-Франківськ) Національної
академії внутрішніх справ

МОВА ПРАВА: НЕВЕРБАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Право є базовим соціальним регулятором, що забезпечує громадський порядок і громадську безпеку за допомогою офіційно закріпленої системи правил поведінки. У суспільстві право є символом порядку, рівності, справедливості, що у всіх своїх проявах існує у мовній формі. Юридичні приписи набувають функції нормативного правового регулятора лише тому, що фіксуються в офіційних документах.

Традиційно право реалізується у вербальних знаках, однак невербальний аспект мови права представлений на символічному рівні, що становить сукупність правових символів, які склалися впродовж історії розвитку правової системи суспільства. Як зазначає К. Леві-Строс у праці «Структурна антропологія» [2], право є системою значень, втілених в символічній формі, що включає дії, слова, будь-які значимі об'єкти, все те, за допомогою чого індивіди один з одним вступають в комунікацію.

Символізм в праві неодноразово піддавався аналізу з боку представників різних наук. Проте цю проблему не можна вважати повністю дослідженою, оскільки система символів, що використовується в правовому регулюванні суспільних відносин, постійно змінюється.

У нормах права символи існують у двох формах:

- 1) у словесних символах (слова, пропозиції, текст);
- 2) у невербальній символіці (жести, дії, предмети).

На різних стадіях правового розвитку суспільства співвідношення цих символічних форм було неоднаковим. Символи були характерні для регулювання поведінки людей ще тоді, коли формувалось так зване неписане протоправо (пошук нормативних елементів у польоті птахів, положення зірок на небі, тлумачення передбачень оракулів та ін.). У найдавнішу епоху переважали невербальні символи, а слова використовувались тільки як доповнення до елементів ритуалу. Наприклад, у Стародавньому Єгипті доля обвинуваченого залежала від результатів зважування на особливих вагах, до яких попередньо зверталися з магічним заклинанням, щоб точно визначити ступінь і характер вчинку. За уявленнями древніх греків, богиня Діке, яка символізувала справедливість та право, тримала в руці меч, щоб переслідувати злочинців [1, с. 9]. Східні слов'яни також вважали, що меч охороняє порядок і відсікає в символічному поєдинку з неправдою все негідне. Удар тупим боком меча розцінювався як тяжка образа честі. Руська Правда, яка фіксувала звичаєве право, встановлювала, що коли потерпілий від такого удару відповідає на цю образу, то він вважався невинним [там само].

У сучасних умовах в ролі засобу фіксації, зберігання і передачі юридично значимої інформації активно

використовуються не тільки не-мовні знаки, а й словесні символи. У ситуації, коли необхідно швидко донести вимоги до значного числа суб'єктів, саме символічна форма служить для забезпечення стислості, уніфікованості, доступності, економності.

Отже, світ правових символів – це своєрідна додаткова інформація про правове регулювання в тому сенсі, що вона не може замінити основну, яка виражається в нормах законодавства. Їхнє призначення – привернути увагу суб'єктів, попередити їх про правові наслідки, констатувати юридичну значимість дій.

Список використаних джерел

1. Губаєва Т. В. Язык и право. Искусство владения словом в профессиональной юридической деятельности / Т. В. Губаева. – М., 2010. – 160 с.

2. Леви-Строс К. Структурная антропология / пер. с фр. В. В. Иванова. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. – 512 с.

Маковій В. П., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЩОДО ТЛУМАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПОЛОЖЕНЬ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА

З набранням чинності положень ст. 244² Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) виникла реальна можливість легалізації судового прецеденту як форми права на теренах нашої держави. Дійсно, наведена норма прямо вказує на імперативність подібного судового рішення вищої судової інстанції як для органів державної влади, так і інших судів загальної юрисдикції з певними особливостями. Такий стан справ виявився істотним фактором у з'ясуванні природи та наслідків юридичної дії низки правових норм під кутом зору саме Верховного Суду України.

В рамках даного виступу додаткову увагу було звернено на питання тлумачення змісту законодавчих приписів, що

визначають часові межі дії відповідного права, на прикладі положень ст. 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», яка визначає види служби та періоди часу, які зараховуються до вислуги років для призначення пенсії відповідній категорії осіб. Найбільш гостро та неоднозначно була сприйнята судовою практикою частина друга цієї статті, яка містить наступну логіко-лінгвістичну конструкцію: «До вислуги років поліцейським, особам офіцерського складу, особам середнього, старшого та вищого начальницького складу органів внутрішніх справ, державної пожежної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, органів і підрозділів цивільного захисту, податкової міліції чи Державної кримінально-виконавчої служби України при призначенні пенсії на умовах цього Закону додатково зараховується час їхнього навчання (незалежно від форми навчання) у цивільних вищих навчальних закладах, а також в інших навчальних закладах, після закінчення яких присвоюється офіцерське (спеціальне) звання, до вступу на військову службу, службу до органів внутрішніх справ, Національної поліції, державної пожежної охорони, органів і підрозділів цивільного захисту, податкової міліції чи Державної кримінально-виконавчої служби України або призначення на відповідну посаду в межах до п'яти років із розрахунку один рік навчання за шість місяців служби».

Глумачення наведеної норми ще з часів набрання чинності Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» мало тривалий період однозначну позицію, яка була відображена у врахуванні до вислуги років вказаним особам відповідного часу навчання, що підтверджувалось тисячами наказів колишніх УМВС України в областях, а також уповноважених суб'єктів інших зазначених вище правоохоронних органів. Подібної точки зору дотримувалась і судова практика на прикладі постанови Херсонського окружного адміністративного суду від 14 травня 2012 року у справі за адміністративним позовом Новокаховського міського відділу УМВС України в Херсонській області до Державної фінансової інспекції в Херсонській області в частині зарахування періоду навчання у

цивільному вищому навчальному закладі до вислуги років працівників органів внутрішніх справ [1], а також постанови Одеського апеляційного адміністративного суду у справі № 2а-892/12/2170 від 7 серпня 2012 року в межах апеляційного розгляду наведених спірних відносин [2].

При цьому внесення змін до частини 2 ст. 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» не мало наслідків для правової конструкції та відповідного правового механізму її дії на суспільні відносини, оскільки стосувалися лише зміни переліку осіб, до яких вона застосовується.

Разом з тим, останнім часом почала формуватися неоднозначна судова практика щодо застосування наведених нормативних приписів. Так, постановою Вищого адміністративного суду України у справі № К/33614/10 від 22 січня 2013 року вимога про зарахування періоду навчання у цивільному вищому навчальному закладі до вислуги років служби в правоохоронному органі була задоволена у повній мірі [3], в той час як ця ж судова інстанція постановою у справі № К/9991/9776/11 від 16 квітня 2014 року прийняла діаметрально протилежне рішення [4]. До того ж обґрунтування останньої позиції судова інстанція реалізувала у тлумаченні ч. 2 ст. 17 Закону саме як можливості зарахування навчання до вислуги лише за умов, коли безпосередньо після закінчення цивільного вищого навчального закладу присвоюється офіцерське (спеціальне) звання ще до вступу на службу до правоохоронного органу або призначення на відповідну посаду. Наведене стало підставою до перегляду судових рішень Верховним Судом України у відповідності з п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС України, а саме через неоднакове застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах.

Колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України розглядаючи наведене питання відповідною постановою у справі № 21-411а14 від 10 березня 2015 року сформулювала згідно ст. 244² КАС України судовий прецедент по даній категорії справ, яким нівелювала

багаторічну практику застосування змісту ч. 2 ст. 17 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [5]. А саме, найвищою судовою інстанцією встановлено, що у контексті змісту наведеної норми навчання у цивільному навчальному закладі може бути зарахованим до вислуги років проходження військової служби та служби в правоохоронних органах лише за умови, що безпосередньо після закінчення такого навчального закладу присвоюється офіцерське (спеціальне) звання. Така позиція суду ґрунтується на врахуванні синтаксичної структури речення в даній нормі, особливостях використання розділових знаків, сполучника «також» у сполученні з «а». Останнє твердження пояснюється тим, що обставини, які викладені після наведеного сполучника, мають таке саме значення, як і викладені до даного сполучника.

Відповідь на дане питання може бути знайдена як в межах юридичної, так і логіко-лінгвістичної площини. Стосовно першої, то заслуговує на увагу позиція, що віднайшла відображення у постанові Вищого адміністративного суду України у справі К/800/19709/14 від 14 січня 2016 року, якою витлумачено вказану норму через призму набуття права на присвоєння офіцерського (спеціального) звання особою, яка закінчила цивільний вищий навчальний заклад, у контексті змісту п. 32 Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 1991 року № 114. Тобто, мова йде про наявність визначеного об'єктивним правом повноваження особи щодо присвоєння відповідного звання після періоду навчання за визначених умов. З точки зору логіко-лінгвістичного вирішення даного питання необхідно погодитись з думкою Верховного Суду України щодо однорідності обставин, викладених до і після сполучника «також» у сполученні з «а», а отже ототожнення різновидів навчальних закладів («цивільних вищих навчальних закладів» та «інших навчальних закладів») за умови, що після їх закінчення може бути присвоєне офіцерське (спеціальне звання). При цьому сутність сполучника «після» у сенсі часового відношення розуміється як окреслення

невизначеного часового проміжку, де початок перебігу визначений відповідною дією чи подією, а закінчення – ні [6, с. 975]. Закінчення вказаного проміжку буде пов'язано з іншими юридичними фактами, як-то призначення на посаду по якій присвоюється відповідне офіцерське (спеціальне звання).

Наведене дає привід до подальших наукових дискусій з питань застосування окремих лінгвістичних висловів в юридичному закріпленні темпоральних величин.

Список використаних джерел

1. Постанова Херсонського окружного адміністративного суду у справі № 2а-892/12/2170 від 14 трав. 2012 р. [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24383498>. – Назва з екрана.

2. Постанова Одеського апеляційного адміністративного суду у справі № 2а-892/12/2170 від 7 серп. 2012 р. [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/review/25673296>. – Назва з екрана.

3. Постанова Вищого адміністративного суду України у справі № К/33614/10 від 22 січ. 2013 р. [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/review/29013375>. – Назва з екрана.

4. Постанова Вищого адміністративного суду України у справі № К/9991/9776/11 від 16 квіт. 2014 р. [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/review/38719121>. – Назва з екрана.

5. Постанова Верховного Суду України у справі № 21-411а14 від 10 берез. 2015 р. [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/review/43310876>. – Назва з екрана.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.

Сковронська І. Ю., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ

СТАЛІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ПРАВОВОГО ЗМІСТУ У ДВОМОВНІЙ ПРЕСІ США І КАНАДИ

У процесі переселення та еміграції українців до інших країн на першому етапі постала проблема оволодіння іноземною мовою, на другому – проблема збереження та повноцінного функціонування української мови у чужомовному середовищі.

Одним із найбільш складних етапів в оволодінні іноземним мовленням є те, що об'єктивний зміст думки позбавлений однозначного зв'язку з мовною формою вислову. Якщо тотожний зміст у рідній мові позначається одними, а в іноземній мові – іншими знаками, або ще гірше – стосується різних мовних категорій, то мовні зразки однієї мови неминуче вступають у протиріччя і конкуренцію з наново засвоюваними зразками іноземної мови [1, с. 60].

«Мова на шпальтах газет, реалізуючи те, що характерне для мови як системи в цілому, – зазначає О.Сербенська, – найбільшою мірою визначає соціальну практику народу і його окремих груп, можливо, найбільше визначає рівень духовної культури суспільства, ту моральну атмосферу, яка свідчить про його життєдіяльні сили, здатність до самозбереження, акумулює в своїх знаках його генетичну силу» [2, с. 16]. Не виключення – і сталі словосполучення правового змісту, які вживаються у двомовних періодичних виданнях української діаспори США та Канади.

Правничий текст, на відміну від наукового чи художнього, характеризується рядом специфічних ознак. Сюди слід віднести насамперед практичну спрямованість, строгий документалізм, лаконічність, чіткість, адже «для правничої реалізації правових норм необхідно знати, яке значення вкладає в те чи інше поняття законодавець, правник» [3, с. 2]. Кожен вираз на означення того чи іншого поняття у мові правників є сталим словосполученням, оскільки характеризується не оказіональним, а рекурентним ужитком і має заздалегідь відоме значення.

Нині поширеним є розуміння публічного правового мовлення, зокрема медійного, як того чи іншого виду дискурсу. Дискурсивна парадигма ґрунтується на роботах французьких структуралістів, які приділяли певну увагу риторичі, розрізняючи її лінгвокультурні модуси. Правничий дискурс включає у себе прагматичні, етичні, етнічні, соціальні, психолінгвістичні моменти. Лінгвістика та граматичні особливості дискурсу мають схожі завдання з риторикою, оскільки лінгвістичний і риторичний аналізи мови спираються на позамовні моменти.

У галузі правознавства загалом двомовний дискурс існує як в усній, так і в писемній формі. Усна форма може бути спонтанною і задалегідь підготованою. Писемна – виключно задалегідь продуманою і підготованою. Відповідно змінюється і стиль дискурсу: від розмовного до повністю формального. Однак відповідна правнича термінологія буде наявна у ньому в обох випадках.

Часто вживаними у правничому двомовному медіа-дискурсі є лексичні словосполучення на зразок: *right of negative vote* – право негативного голосу; *right of veto* – право вето; *make a decision* – приймати рішення, виносити рішення; *the final decision* – кінцеве рішення; *structural reforms* – структурні реформи; *official status* – офіційний статус; *to be the head* – бути на чолі, очолювати; *social orientation* – соціальна орієнтація; *national problem* – національна проблема; *political figure* – політична фігура; *initiative committee* – ініціативний комітет; *current reforms* – сучасні (поточні) реформи; *to occupy the place* – посідати місце; *structural changes* – структурні зміни; *electoral machine* – виборча машина; *political crisis* – політична криза; *bring into accord* – погоджуватись, діяти згоди; *turn the balance* – вирішити справу тощо [4, с. 199].

Дискурс у галузі правознавства має мовні особливості різного рівня. До лексичних особливостей належить широке вживання юридичної термінології, архаїзмів (*hereto, herein, hereby, hereof, thereof*); існування термінів-синонімів, що утворюють пари (*will – bequeath, aid – abet*), висока частотність вживання сполучника *any* [5, с. 296].

Специфіка вживання у двомовних виданнях США і Канади сталих словосполучень правового змісту визначається

тим, що в силу актуальності правові терміни загалом виходять за межі вузького вжитку і стають загальноповиваними. Мова суспільства є також безпосереднім відображенням рівня загальнонаціональної свідомості. Відомо, що мова – живий організм, який постійно змінюється. У ньому відмирає архаїчна, застаріла лексика, а натомість з'являється неологічна, що найкраще відображає реалії сучасності.

Сьогодні цілком неологічними є сектори, що окреслюють сучасну англійську картину світу, яка знаходить всебічне відображення і у правовому полі: «Комп'ютерні технології», «Світ бізнесу», «Людина і суспільство», «Масова культура», «Спосіб життя та проведення дозвілля» тощо. Рідна мова має найтісніший і щоденний зв'язок із нашим життям, із життям суспільства і нації, – зазначав Ш. Баллі. – Раптові зміни, такі, які спостерігаємо у політиці, праві і навіть моралі, невідомі для мови. Звідси випливає, що мова прекрасно може відображати колективне мислення, яке з плином часу зазнало глибоких змін» [6, с. 23].

Список використаних джерел

1. Гальперин И. Стилистика английского языка / И. Гальперин. – М., 1981. – 334с.
2. Сербенська О. Мова газети і мовотворчість журналіста в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства : автореф. дис. ... д-ра філол. наук / О. Сербенська. – Київ, 1992. – 38с.
3. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / за ред. В. Сіренко, С. Станік. – Київ, 1999. – 500 с.
4. Сковронська І. Ю. Фразеологія двомовної (українсько-англійської) преси США і Канади / І. Ю. Сковронська. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2005. – 245 с.
5. Маркелова С. П. Особливості англійського дискурсу у галузі правознавства / С. П. Маркелова // Ефективність державного управління в контексті європейської : матеріали щорічної наук.-практ. конф. / за заг. ред. А. О. Чемериса. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2004. – Ч. 2. – 332 с.
6. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М., 1961. – 394 с.

Шкуратенко О. В., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри історії держави та права Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ЕТИМОЛОГІЇ ПОНЯТТЯ «ЖАРГОН КРИМІНАЛЬНИЙ»

Одну із центральних позицій в кримінальній субкультурі займає, безперечно, її мова – «арго», або жаргон кримінальний. За своєю суттю, це явище, яке займає чільне місце і роль у середовищі злочинного світу в якійсь мірі унікальне та феноменальне. Понятійну суть жаргону кримінального (арго) не можна обмежувати, розглядаючи його лише як соціолект і жаргон злочинців, за допомогою якого члени злочинного світу ідентифікуються як виокремлена ланка, протиставляючи себе законотворчій частині суспільства.

Жаргон кримінальний – це міжнаціональна мова злочинного світу, загальноприйнята і абсорбована із цим середовищем, адже його лексико-фонетичний склад – це абсорбція слів різного походження і застосування, значення яких різняться з мовою оригіналу. Його динаміка використання надає підстави швидко розповсюджуватися та знаходити своє застосування у загальному вжитку.

Найбільш поширеною гіпотезою щодо походження кримінального жаргону, можна вважати незрозумілу іншим мову дрібних торговців «офеней», яка слугувала для налагодження тісної комунікації та уникнення розповсюдження необхідної таємної інформації. Основу досліджень жаргону кримінального складають праці таких науковців, як Ю. Александрова, В. Бикова, А. Закалюка, Д. Ліхачова, В. Махова, В. Попова, Ю. Дубягіна, а також словники жаргону кримінального. Підходи до визначення цього поняття досить варіативні.

У XV–XVI ст. у середньовічній Європі за правління Карла V з'явилися перші словники злочинного жаргону. У найпоширенішому з них «Liber Vagatorum» (1528 р.) за редакцією Мартіна Лютера зазначалося, що крадії та жебраки – це стародавні плями в історії всього світу. Ймовірно, вони існували ще до початку цивілізації, так як і їхня мова. Появу

таких словників можна пояснити активним розвитком законів, спрямованих проти бродяжництва, яке й ототожнювалося зі злочинними видами діяльності. Загальноприйнятості та чіткості термінологічного словника жаргону не існує, навпаки, – йому притаманна різноманітність, яка залежить, у першу чергу, від регіональності та кола його застосування.

В. Даль визначив жаргон кримінальний «блатною музикою», яку протягом тривалого періоду часу складали крадії, шахраї та інші.

Словник В. Ф. Трахтенберга «Блатна музика (Жаргон тюрми)» 1908 р. був складений за матеріалами, зібраними в пересильних тюрмах: Петербурзькій, Московській, Віленській, Варшавській, Київській, Одеській. Він містив «таємну мову», «жаргон тюрми» або «блатну музику» – достовірний матеріал для психологів, етнологів, юристів, лінгвістів, мовознавців. Редактор зазначеного словника Бодуен де Куртене в передмові зазначив, що арго – є одним із «говорів», який побутує в суспільстві, але, безперечно, в дещо іншому сенсі цього слова.

За твердженням Бодуена де Куртене, «блатна музика» – це продукт міжнародного спілкування, тому що носії «блатного промислу» та «блатних спеціальностей» належать до всього людства. І завдяки такій комунікативності «блатна музика» увібрала в себе не стільки запозичені з різних мов слова, скільки – своєрідні асоціації значень, що виникли в чужому середовищі, та разом із тим, хоча і в меншій мірі, й іноземну побудову слів і виразів, а також їх фонетичну оригінальність, яка б не суперечила регіональним мовним особливостям.

Складові елементи «блатної музики» в значній мірі виявляються в численних запозиченнях з німецької та польської мов, частково прослідковується єврейське коріння слів, які склали основи жаргону кримінального. Термін «блатний» перейшов з німецької через польську *Rotwelch*. Німецькою *Blatter* – крадій, *blat* – довірений, згодний на щось, польське *blat* – приховувач краденого, *blatny*, *blotny* – злочинний, тобто те саме, що і в арго – *блат* – злочин, *блатний* – член злочинного світу.

Академік Д. С. Ліхачов, проводячи дослідження мовного середовища арго, зазначав, що зв'язок, який встановлюється словом, завжди односторонній – це або сигнал, або певне спонукання, тому в основі злочинного мислення знаходиться не

відтворення і передача власних думок, а ефект, який буде справлений на оточуючих, де слово виступає як засіб. Жодне слово з кримінального жаргону не здатне розкрити будь-який новий зміст, а лише вказує на факт.

У кримінальному жаргоні виділяються декілька структурних різновидів: загальнокримінальний жаргон, яким повною мірою користуються представники усіх верств злочинного світу; спеціальні професійні злочинні жаргони, серед яких вирізняється жаргон сутенерів, повій, наркоманів, неповнолітніх, тощо; «тюремний» жаргон, який відображає специфіку середовища спільноти злочинців в місцях позбавлення волі.

Причини існування кримінального жаргону, на думку дослідника кримінальної субкультури Ю. Дубягіна, полягають, перш за все, у збоченій психології злочинців-рецидивістів, сутність якої характеризується відмінностями їх особистості.

У свою чергу, жаргон (феня) призначений для шифрування повідомлень, щоб «непосвячений» не міг зрозуміти, про що йде мова або зрозумів неправильно. Використовується для об'єктивної потреби «розпізнання своїх» та виділення їх у особливу «касту», яка протиставляє себе законослухняним громадянам. Головним завданням арго є забезпечення живучості кримінальних спільнот. Це досягається завдяки постійним змінам (динамізму), які відбуваються в жаргоні.

Жаргон блатний або «феня» знаходиться в постійному розвитку, нараховується близько 15000 слів та його словосполучень. У кримінальному жаргоні досить велика кількість синонімів, і одне поняття може позначатися сотнями різних слів. Більшість лексики, яка використовується у кримінальному середовищі, позначає засоби злочинної діяльності, способи уникнення переслідування, поведінку в суді, характер злочинної діяльності, суб'єкти та об'єкти злочинів. Слідкуючи за змінами, що відбуваються в кримінальному жаргоні, можна відслідковувати тенденції, що виникають у злочинному середовищі.

Список використаних джерел

1. Александров Ю. К. Очерки криминальной субкультуры / Ю. К. Александров. – М. : Права человека, 2001. – 152 с.

2. Быков В. Русская феня: Словарь современного интержаргона асоциальных элементов / Specimina philologiae Slavicae / В. Быков. – Мunchen : Otto Sagner, 1992. – 184 с.

3. Дубягин Ю. П. Краткий англо-русский и русско-английский словарь уголовного жаргона / Ю. П. Дубягин, Е. А. Теплицкий. – М. : Терра, 1993. – 237 с.

4. Попов В. М. Словарь воровского и арестантского языка / В. М. Попов. – Киев, 1912. – 141 с.

Кудінов В. А., кандидат фізико-математичних наук, доцент, професор кафедри інформаційних технологій та кібернетичної безпеки Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ПІД ЧАС СТВОРЕННЯ ДОКУМЕНТІВ ЮРИДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ

Сьогодні у світі спостерігається бурхливий розвиток засобів інформатизації (комп'ютерів, комп'ютерних мереж, всіляких електронних пристроїв) і, в зв'язку з цим, поява нових інформаційних технологій (далі – ІТ) обробки, передачі, одержання та збереження інформації.

Не залишається осторонь цих процесів і Україна, в якій відбувається інтенсивне впровадження сучасних інформаційних та телекомунікаційних технологій майже у всі сфери життєдіяльності суспільства [1]. Створюються та успішно використовуються різноманітні інформаційно-пошукові системи, бази та банки даних, системи електронного документообігу, тощо. Сучасні ІТ надають користувачам можливість отримати багатоцільову довідкову, аналітичну та статистичну інформацію, що сприяє виконанню ними різноманітних завдань, у тому числі, в юридичній діяльності [2].

Для фахівців-юристів своєчасне володіння актуальною, достовірною та повною інформацією є надзвичайно важливим елементом їх ефективної діяльності [3]. Тому сучасні ІТ не

тільки міцно утвердились в юриспруденції, але й сприяють появі нових галузей та інститутів права, здійснюють безпосередній вплив на правове життя суспільства. Комп'ютерні технології є незамінним ефективним засобом роботи сучасного юриста та основним способом удосконалення її організації [4]. Сучасна юридична діяльність нерозривно пов'язана з грамотною організацією інформаційних процесів, а також освоєнням і використанням сучасних ІТ. Сьогодні ефективність роботи юриста дуже часто визначає те, наскільки досконало він володіє тим чи іншим комп'ютерним програмним забезпеченням. Без зайвого перебільшення можна стверджувати, що персональний комп'ютер на теперішній час став основним робочим інструментом фахівця-юриста, за допомогою якого йому доводиться складати різні юридичні документи [5; 6].

Під час створення документів юридичного спрямування з використанням засобів обчислювальної техніки іноді виникають проблемні питання застосування державної мови.

Розглянемо основні типові ситуації, які призводять до того, що документи юридичного спрямування можуть містити текст на державній мові з помилками.

1. Машинний переклад тексту.

В юридичній діяльності іноді виникає потреба швидко отримати переклад наявного тексту з будь-якої мови на державну. Для цього часто використовують машинний переклад [7]. Машинні перекладачі текстів більш-менш задовільно складають скелет майбутнього перекладу за рахунок, як правило, дослівної обробки тексту, але при цьому з кількох можливих значень слів обирається частіше за все загальноживане. Така ситуація навряд чи зможе задовольнити фахівця-юриста.

Існує ряд типових помилок, що виникають у ході машинного перекладу. До граматичних проблем перекладу можна віднести неправильне розпізнавання типів зв'язків між членами речення, що в свою чергу порушує порядок членів речення, заміна одного члена речення на інший, комп'ютерному перекладачеві досить складно дається розпізнавання родової та відмінкової форм. До лексичних проблем, перш за все, відноситься неправильний принцип відбору словникових відповідників, повна або часткова неперекладність, неправильний переклад термінології. Тому далі цей документ

необхідно обов'язково уважно переглянути та скорегувати, враховуючи базові знання в предметній галузі, до якої належить інформація, що перекладається.

2. Програми для розпізнавання та сканування тексту.

В юридичній діяльності іноді виникає потреба отримати «електронний» текст з паперових носіїв. Передруковувати відскановані сторінки з текстом справа невдячна. Тому використовують OCR-додатки (наприклад, FineReader) – програми для перетворення зображень документів в редагований текст, який можна потім обробляти в текстових і табличних редакторах. В порівнянні з ручним передруком тексту такі програми дають істотний вигравш в швидкості роботи, до того ж роблять менше помилок. Але розпізнавання тексту не ідеально, тому користувачу необхідно буде обов'язково скорегувати два-три речення на сторінку. Це не так важко, як передруковувати весь текст документу заново.

3. Зразки документів в електронному вигляді.

В юридичній діяльності іноді виникає потреба для швидкої підготовки нового документу використовувати зразки документів в електронному вигляді. Але при цьому можливі випадки некоректної правки користувачем документу, який був взятий ним у якості зразка. Це здебільшого стосується реквізитів дат, персональних даних осіб, спеціальних звань, найменувань організацій, тощо.

4. Режим «Автозаміна» під час набору тексту.

В юридичній діяльності під час підготовки документів в текстовому редакторі досить часто використовують можливості режиму «Автозаміна». Це дуже корисно, коли необхідно швидко набрати текст документу (можливі помилки програма автоматично виправляє). Але бувають випадки некоректної роботи програми, наприклад, під час набору прізвищ осіб. Тому необхідно обов'язково після набору тексту документу його переглянути на достовірність інформації, що набрана.

5. Друк «чернетки».

В юридичній діяльності іноді трапляються випадки, коли користувач персонального комп'ютера друкує не остаточний варіант документу, а один з його варіантів «чернетки». А потім використовує його в своїй роботі.

6. Використання недостовірної інформації на Інтернет-ресурсах.

В юридичній діяльності під час підготовки документів фахівець іноді може використовувати недостовірну інформацію Інтернет-ресурсів, яка ним особисто не перевірена. Як приклад, можна навести листи до Національної академії внутрішніх справ, в яких зазначено: «Національна академія внутрішніх справ України», «Київська національна академія внутрішніх справ», «Національна академія внутрішніх справ м. Києва».

7. Перевірка на моніторі комп'ютера правильності тексту документу.

Відомо, що людина може не побачити недоліків змісту свого документу, особливо якщо він перевіряє його на моніторі комп'ютера. Тому бажано підготовлений документ роздрукувати, а потім його особисто переглянути. Ще краще, якщо його перегляне Ваш співробітник.

Таким чином, нами наведено типові ситуації, коли можуть виникати проблемні питання щодо застосування державної мови під час створення документів юридичного спрямування з використанням засобів обчислювальної техніки.

Список використаних джерел

1. Системна інформатизація законотворчої та правоохоронної діяльності / [М. Швець, С. Антоненко, В. Брижко та ін.] ; кер. авт. кол. М. Швець ; за ред. В. Дурдинця, В. Зайчука, В. Тація. – Київ : Навч. книга, 2005. – 639 с.

2. Іщенко О. М. Від арифмометра до високих технологій. До 40-ї річниці створення інформаційної служби Міністерства внутрішніх справ України. Том 1 / О. М. Іщенко, С. П. Черних, І. А. Аршинов – З. : Просвіта, 2012. – 472 с.

3. Денисова О. О. Інформаційні системи і технології в юридичній діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/817>. – Назва з екрана.

4. Інформаційно-пошукова система «Законодавство України» на веб-порталі Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.

5. Інформатика в юридичній діяльності (частина 1) : підручник / [В. А. Кудінов, В. Г. Хахановський, О. Є. Пакриш

та ін.] ; за заг. ред. В. А. Кудінова. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 256 с.

6. Інформатика в юридичній діяльності (частина 2) : підручник / [В. А. Кудінов, І. М. Мельников, О. Є. Пакриш та ін.]; за заг. ред. В. А. Кудінова. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 332 с.

7. Переводчик Google [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://translate.google.com.ua/?tl=ru>. – Назва з екрана.

Стратулат Н. В., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Системні реформи у сфері державного управління мають на меті модернізацію інституту державної служби, адже її пострадянська модель, легітимізована Законом України «Про державну службу» 1993 року, на сьогодні себе вичерпала й потребує зміни філософії діяльності основних суб'єктів державного управління – державних службовців.

Із набранням чинності Закону України «Про державну службу» суттєвих змін зазнав порядок вступу на державну службу. Так, однією із загальних вимог до осіб, які претендують на вступ на державну службу, встановлених положеннями статті 20 згаданого Закону, є вільне володіння державною мовою. Стаття 10 Конституції України наголошує, що державною мовою в Україні є українська мова.

26 квітня 2017 року Кабінет Міністрів України затвердив «Порядок атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою». У цьому нормативному акті вказується, що атестація – це оцінювання рівня вільного володіння державною мовою особами, які претендують на зайняття посади державної служби, відповідно до вимог щодо рівня мовної та комунікативної компетентностей.

Згідно з Порядком Національна академія внутрішніх справ як уповноважений вищий навчальний заклад організовує та

проводить атестацію осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою.

Процес атестації, яку проводить атестаційна комісія у складі науково-педагогічних працівників кафедри документознавства на базі Інституту післядипломної освіти НАВС, відбувається в письмовій та усній формах. Атестація в усній формі включає ділову розмову за визначеним сценарієм та повідомлення-презентацію на встановлену комісією тему. У письмовій формі – тестове завдання та письмовий переказ тексту з фахових питань.

Після проходження атестації особи, які претендують на вступ на державну службу, отримують відповідні посвідчення.

Для проведення атестації кафедрою юридичного документознавства розроблено відповідні матеріали. Усі завдання в письмовій та усній формі розроблені з урахуванням примірних тестових завдань, текстів для переказу з тем і сценаріїв для проведення атестації в усній формі, розміщених як зразок на офіційному веб-сайті Національного агентства України з питань державної служби, а також відповідно вимог щодо рівня мовної (знання мови, її норм, правил та закономірностей функціонування в різних сферах суспільної діяльності) та комунікативної (здатність особи застосовувати знання мови в різних ситуаціях спілкування) компетентностей, зазначених в названій вище Постанові Кабінету Міністрів.

Крім того, на допомогу особам, які будуть проходити атестації щодо вільного володіння державною мовою, а також усім, хто бажає покращити свою мовну і комунікативну компетентності авторським колективом кафедри (Стратулат Н. В., Проценко Г. П., Посмітна В. В.) було видано посібник.

У ньому послідовно викладено теоретичний матеріал з української мови згідно зі змістом вимог щодо вільного володіння українською мовою як державною для осіб, які претендують на державну службу, що розроблений фахівцями Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка. У посібнику також наведено всю необхідну інформацію щодо проходження атестації, подано зразки письмових завдань з використанням технологій тестування, текстів з фахових питань для

письмового переказу, сценаріїв ділової розмови, тем повідомлення-презентації.

Зміст посібника зорієнтований на формування знань про специфіку усної та писемної форм реалізації української мови (передусім офіційно-ділового стилю) з урахуванням фахової спрямованості навчання державних службовців. Приділено значну увагу формуванню відповідних умінь та навичок державних службовців, підвищенню їх мовленнєвої культури.

Отже, як зазначалося, останнім часом відбувається активний процес реалізації законодавчо закріпленого за українською мовою статусу державної, і, власне, як апарат політичної влади в суспільстві держава на сьогодні сприяє її утвердженню і розвитку. А навчальні заклади є діяльними учасниками названого процесу мови і активно залучаються до найактуальнішого мовного питання – функціонування української мови у всіх сферах життя країни як уніфікованого засобу суспільної комунікації.

Маруніч І. І., кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ;

Галій М. С., кандидат юридичних наук, доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ МОВИ ПРАВА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ

Вступ України до світового співтовариства як рівноправного партнера інших суверенних держав вимагає кардинальної реформи в усіх сферах правотворчої і правозастосовної діяльності, наукових дослідженнях та викладанні правових дисциплін. У кожній з цих сфер істотне місце посідає технологія комунікації, яка вимагає для свого вдосконалення глибокого вивчення мови права і бездоганного володіння нею юристами. Точність і ясність юридичних формулювань, їх адекватне мовне втілення, правильне й одноманітне вживання правової термінології багато в чому

визначають ефективність законодавства, сприяючи повноцінному захисту прав окремих громадян, юридичних осіб, суспільства і держави.

Мова права є професійною мовою і бездоганне володіння нею має забезпечити її безпомилкове вживання у правовій реальності. Варто також зазначити, що мова права – одна з професійних мов, що виникли на основі літературної національної мови (поряд із мовами медицини, техніки, мистецтва тощо). Вона містить у собі низку відносно самостійних видів: мову законодавства та підзаконних правових актів, мову правозастосовної практики, мову юридичної науки та юридичної освіти, мову юридичної журналістики та ін. Крім того, предметна специфіка галузей права визначає додаткові особливості кожної з цих підмов, які у свою чергу також поділяють на декілька видів – мови цивільного, кримінального, міжнародного права тощо, мови відповідних видів судочинства і т. ін.

Сьогодні феномен мови права є об'єктом вивчення низки наук: юридичних (загальна теорія держави і права, філософія права, історія держави і права, логіка права, юридична герменевтика, юридична техніка), філологічних (теорія мовної комунікації, стилістика, термінознавство, лексикографія, семасіологія, історія мови, прикладна лінгвістика, культура мови, судова риторика), а також формальної логіки, інформатики, філософії, соціології, історії, дипломатики, текстології тощо. Кожна з цих наукових галузей досліджує мову права доволі специфічно, розглядаючи феномен вербального втілення правової думки з різних позицій, у різних аспектах і площинах, за допомогою притаманних кожній науковій галузі наукових підходів і методів.

У сучасному житті по-новому розглядаються питання функціонування мови. Основними критеріями професіональності є знання свого фаху, рівень володіння професійною термінологією.

Ефективність діяльності сучасних правоохоронців, їх авторитет у суспільстві перебуває у прямій залежності від здатності їх ефективно виконувати свої професійні обов'язки, забезпечувати спокій та безпеку громадян. Значною мірою від того, наскільки високим є рівень професійної майстерності поліцейських, які постійно ведуть боротьбу зі злочинністю,

залежить зміцнення правопорядку та законності у країні. Уміння спілкуватися, контролювати емоції, направляти діалог відповідно до потреб професійної діяльності, дотримання етичних норм і вимог етикету становлять поведінкову компетенцію поліцейського, адже високий рівень мовної культури – невід’ємна риса культурної людини, адже саме поліцейські є безпосередніми представниками державної влади, з якими громадяни мають безпосереднє спілкування.

Рівень культури мовлення правоохоронців знаходиться у прямій залежності від їх загального розвитку, широти світогляду, правової культури, наявності різнобічних знань, сформованості певних моральних принципів, а тому образ поліцейського має бути сформований з урахуванням таких якостей, як освіченість, майстерність, професійний досвід, моральна зрілість, зразкова поведінка, мовна культура. У жодному випадку правоохоронці не повинні бути зверхнім, різким, зухвалим; жодним рухом, поглядом, а тим паче, словом не принижувати людську гідність громадян.

Науково-технічний прогрес, зокрема комп’ютеризація усіх галузей науки й техніки, перебудова соціально-економічної й політичної систем в Україні насичують мову сучасними поняттями, термінами, зумовлюють динаміку творення нових власне українських слів і запозичення іншомовних, здебільшого англійських. Разом із зростанням рівня фахових знань представників різних професій підвищуються й вимоги до їхньої мови.

Отже, мова права є цілісною знаковою (вербальною) системою, котра покликана адекватно відображати правову дійсність сучасного суспільства. Вона призначена для фіксації, збереження і передавання юридично значущих результатів інтелектуальної (правоутворювальної) діяльності. Мова права повинна, з одного боку, бути єдиною, щоб забезпечити єдність в межах правової системи. З іншого боку, мова права має застосовуватися для різних цілей, тобто у різних сферах юридичної діяльності. Вдосконалюючись культурно і духовно, правоохоронці, зрештою, відчують потребу культурного спілкування, що можливо лише за умов досконалого володіння мовою й мовною культурою. «Мова, труд, культура – це все форми символічного буття людини. Відповідно до установки на

мислення як сутності людського буття мова підлягає логічному аналізу, який прояснює її зміст. Мова виступає засобом мислення». Мова має індивідуально-суспільну форму, саме завдяки якій суб'єкти в процесі комунікації розуміють одне одного, а тому володіння мовою, граматично правильною, чіткою – показник професійної та загальної культури. Це вимагає від кожного правоохоронця дбайливого ставлення до мови, найефективнішого використання її необмежених можливостей висловлювання, та є необхідною умовою для профілактичної та роз'яснювальної роботи з різними категоріями населення.

Конончук Т. І., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології та суспільних наук Академії адвокатури України

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВОВОЇ ЛЕКСИКИ В АВТБІОГРАФІЧНОМУ ТЕКСТІ (ЗА ПОВІСТЮ «ТРИ ВИРОКИ» ЙОСИПА БОНДАРЕНКА)

Повість «Три вироки» Й. Бондаренка під кутом зору функціонування в ній правової лексики не розглядалася. Отже, актуальність такого аналізу очевидна, тим більше, що твір належить до числа нещодавно надрукованих (Луцьк, 2017). Відзначимо, що в корпусі лексичної системи твору значну роль виконують слова загальноживаної лексики нейтрального забарвлення. Дана повість автобіографічна, її автор поставив перед собою мету донести інформацію про пережите, передати здобутий досвід рідним, нащадкам, широкому колу читачів. Автор повісті-спогаду пише твір від першої особи. Він доктор богослов'я, організатор багатьох гуманітарних проєктів, який після багатьох років поневірянь по радянських тюрмах емігрував до США, а народився 1936 р. в с. Капітанівка Кіровоградської області.

У житті головного персонажа так сталося, що він упродовж усього свого перебування в радянській країні був переслідуваний за погляди як людина віруюча. Відтак саме конфлікт із органами влади склав основу авторської розповіді, в

яку активно введено лексику права, терміни й поняття на позначення органів затримання, ув'язнення, заслання. Такі терміни знаходимо ще в першому реченні повісті: «Теплим червневим днем із повісткою в руках іду багатолюдною знаменитою Дерibasівською до обласної прокуратури» (с. 11). Тут вжито слова *повістка* й *прокуратура*.

Ключовий термін твору («*вирок*») винесено в назву повісті – «Три вирокі». Загальноживані слова, які актуалізують документальний принцип, знаходимо в підзаголовку повісті: «*Історія незламної правди*». Власне, правда – це та головна лінія життя, якої триматиметься персонаж, а правова лексика виявлятиме систему примусу й тиску на людську мораль, свідомість, зрештою на життя. Це важливий текст для автора, для тих, хто його стимулював до праці над твором, це також важлива повість для широкого загалу, оскільки документально влучно розкриває час, оповідає про мало відоме з недавнього минулого.

У слові «Від автора» Й. Бондаренко говорить, що його діти, дружина, американський астронавт і друг Чарльз Дюк стимулювали його писати спогади, і що «останнім поштовхом сісти за роботу став лист (...) сусіда по камері». Акцентуємо увагу на специфічному слові з правової лексики – *камері*. Воно часто вживане, оскільки велику частину життя автору довелося перебувати в різних тюремних камерах.

Спогади вибудовано за трьома розділами. В окремих назвах підрозділів зафіксовано правову лексику, яка повідомляє про головну подію. Наприклад: «Виклик до прокуратури», «Виключення з інституту», «Перед арештом», «Перший термін: одеська в'язниця», «Тюрма. Другий термін 1966–1969 рр.», «Нелегальне становище», «Під слідством» та ін.

Автор за віру в Бога був виключений з четвертого курсу інституту, хоч добре навчався, але йому було наказано обрати або Бога, або інститут. Хлопець обрав Бога. Отже, відбував ув'язнення за свої погляди і проповідь Євангелія. Природно, що текст рясно наповнений цитатами з Біблії, які автор пригадує по пам'яті, бо коли перебував в ув'язненні, йому заборонялося мати при собі Святе Письмо. Наприклад, перебуваючи в карцері під час першого ув'язнення, він згадує на с. 85 рядок із

Давидових псалмів: “Коли б не Закон Твій, розрада моя, то я був би загинув в недолі своїй” (виділення автора – Т.К.).

Правова лексика, що характеризує перебування автора під арештом, набуває стилістичної гостроти в контексті морально-етичних координат Святого Письма. Залучаються такі терміни, як *суд*, *свідчення*, *підставні свідки*, *отже*, *лжесвідки*; подається авторський коментар: «Яка невдячна і ганебна справа випала їм (лжесвідкам – Т.К.). Шкода таких, бо огидний в Господніх очах «свідок брехливий, що брехні роздмухує...» (виділення автора – Т.К.), згадує автор із Приповістки Соломона 6:19 на с. 99 повісті. Автор показує поведінку віруючих у суді, застосовуючи також мову права: «Показання ж віруючих були небагатослівними, адже всі вони знали біблійну засторогу про те, що не можна *ходити пліткарем серед народу свого*» (с. 99). Тут автор поведінку віруючих мотивує словами з Біблії, виділяючи їх у тексті курсивом. Тобто акцентує увагу на біблійному тексті як на кодексі моральної поведінки людини.

Й. Бондаренко вводить такі правові терміни й поняття, як *показання*, *концтабір*, згадує пережите батьками, що засвідчує порушення *права на життя*, як-от на с. 21: «Людей кидали до в'язниці або й страчували навіть за те, що збирали на полях мерзлу картоплю чи залишені колоски, аби не померти з голоду. (...) Що й казати, багато буревіїв пронеслося у житті моїх батьків, і чи не найстрашніший – голод 1933 року. У селі люди пухли і вмирали від голоду цілими сім'ями».

Дотримуючись принципу документалізму та вдаючись до відповідної лексики, автор подає детальні описи тюрем, судів, які чинилися над ним, карцерів, камер, співкамерників, з якими йому доводилось бути в камерах і серед яких були й заарештовані для лжесвідчень проти нього; детальні описи, що дозволялося і чого не дозволялося в'язням, чи надавалася їм медична допомога, як їх катували, в тому чисті й голодом, та ін. Поняття на означення побуту в'язнів складають великий масив правової мови. Серед них є такі слова й словосполучення, як *невихід на роботу* («Увечері за невихід на роботу мене закрили в карцер на п'ять діб», с. 131); *ув'язнені* («Втішив себе тоді тільки думкою про бідних ондатр, на яких полювали ув'язнені, з'їдаючи їх у сирому вигляді. Голод змушував людей їсти сире м'ясо, а шкурки з їхнім цінним хутром розрізали на устілки для чобіт,

хоча й діставалися вони не всім», с. 126.); *нари* («Місця на нарах не вистачало. Спали на підлозі», с. 171). Чи слова *справа, слідчий, інкримінувати*. Як-от: «Потім *моя справа* була передана іншому *слідчому*. В основному мені *інкримінували* евангелізаційні зібрання» (с. 170).

Отже, як бачимо в автобіографічному тексті, що стосується правової проблематики, важливу композиційну й сюжетотвірну функцію виконують слова з правової лексики. Вони містять усебічну характеристику часу, персонажа, його місцеперебування, характеризують владу та її ставлення до в'язнів сумління. Такий напрям дослідження, на нашу думку, має перспективу в творах спорідненої тематики.

Посмітна В. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри правових дисциплін Національної академії Національної гвардії України

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ПРАВООХОРОННОЇ СФЕРИ В ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНІЙ АГРЕСІЇ

Сьогодні, в умовах свободи слова, важливо усвідомлювати небезпеку використання комунікативних стратегій і можливостей ЗМІ для застосування інформаційної агресії – відкритої чи прихованої – проти країни, окремої особи чи певної структури. Особливо небезпечним для всього суспільства може стати застосування арсеналу комунікативних можливостей мас-медіа проти сил охорони правопорядку. Тому правоохоронним структурам необхідно бути готовими до протидії нападкам ЗМІ – вітчизняних чи іноземних, – що діють упереджено в гонитві за сенсаціями або орієнтовані на продукування негативних інформаційних повідомлень.

Значну роль у такій протидії відіграють галузеві ЗМІ. На основі аналізу текстів періодичних видань правоохоронної сфери визначимо їх основні комунікативні стратегії в протидії інформаційній агресії.

Основною метою діяльності правоохоронних видань у сучасній Україні є формування громадської думки про

правоохоронні структури як такі, які здатні захистити спокій громадян, з гідністю виконують свій обов'язок, мають спільні з усім народом прагнення та протидіють спільній небезпеці.

Стратегія формування позитивного іміджу захисника правопорядку є провідною в українських правоохоронних виданнях. Тривалий час у пострадянській Україні більшістю українських ЗМІ створювався образ правоохоронця, який не відповідав національним уявленням про правозахисника, що в результаті спричинило деструктивний вплив на соціум, сформувало не тільки негативне сприйняття правоохоронця, а й невпевненість, страх перед майбутнім. Негативним наслідком такого впливу стало те, що сьогодні доводиться заново відтворювати героїчний образ захисника правопорядку, тепер уже всупереч інформаційному впливу мас-медіа країни-агресора, у яких український поліцейський зображається як непрофесійний, не здатний захистити, безпринципний і навіть небезпечний.

Визначимо основні комунікативні тактики та ходи, що сприяють реалізації стратегії формування позитивного образу правозахисника:

– тактика моделювання образу захисника правопорядку (розповіді про конкретних осіб, які стали втіленням основних рис захисника – патріотизму, підпорядкованості закону та обов'язку; асоціативний ряд з історичними героями, фольклорними та художніми персонажами; демонстрування стійкості та витривалості правозахисників, уміння долати труднощі; розповіді про героїчні вчинки поліцейських, повідомлення про їх особисте життя);

– тактика демонстрування професіоналізму сучасного поліцейського (пояснення ролі професіоналізму захисника правопорядку для безпеки суспільства; підтвердження професіоналізму сучасного правоохоронця, демонстрування усвідомлення ним важливості вдосконалювати професійні якості; узагальнення; пояснення перспектив підвищення професійного рівня);

– тактика зближення читача і правоохоронця з опорою на базову категорію «свій/чужий» (розповіді про долі звичайних поліцейських, про їх дружбу, взаємовиручку; створення образу «свого хлопця»; представлення спільних із читачем інтересів,

думок, почуттів; апелювання до загальнолюдських цінностей, до моральних якостей читача).

Стратегія формування позитивного іміджу правоохоронних структур, позитивної оцінки їх діяльності пов'язана з комунікативною функцією ЗМІ (встановлення соціального та міжкультурного контакту) [2, с. 645], з функцією формування картини світу.

Комунікативні тактики, що застосовуються в реалізуванні стратегії:

– тактика демонстрування професіоналізму правоохоронних структур (регулярні повідомлення про затримання правопорушників, наведення фактів, що засвідчують успіхи, перемоги у змаганнях чи навчаннях; апелювання до авторитету – цитування висловлень керівництва держави, представників іноземних формувань про достатній рівень професіоналізму наших поліцейських; представлення різних видів службової діяльності; демонстрування нових засобів протидії зловмисникам);

– тактика окреслення напрямів розвитку правоохоронних структур (орієнтування на основні напрями майбутніх змін; посилення на керівні документи, посилення на авторитети; вказівки на необхідність орієнтування на правоохоронний досвід країн Заходу);

– тактика демонстрування готовності розвиватися, підвищувати рівень професіоналізму відповідно до потреб часу (представлення фактів, що засвідчують розуміння правоохоронними структурами нагальних потреб суспільства та здатність адекватно реагувати на них; наведення доказів розроблення правоохоронними структурами шляхів підвищення рівня професіоналізму відповідно до сучасних потреб; визначення конкретних проблем та демонстрування здатності виявляти нові шляхи їх вирішення);

– тактика коригування картини світу з опорою на категорію *свій/чужий* (протиставлення, створення опозиції *ми/вони*; узагальнення, об'єднання з читачем; апелювання до моральних якостей читача; апелювання до почуттів; залучення до співпраці; перетворення «чужих» на «своїх», пояснення важливості співпраці із зарубіжними колегами; підкреслення спільності прагнень, умов, проблем; запитання – відповідь:

після формулювання проблеми автори часто ставлять запитання, яке коригує напрям думки читача та підкреслює спільність проблем і планів);

– тактика контролю за розумінням дій керівництва держави та правоохоронних структур (апелювання до розуму, на дискурсивному рівні це виявляється в логічному ланцюжку: позначення проблеми – пропонування шляхів вирішення – передбачувані результати; демонстрування спільних прагнень керівництва і народу; акцентування на важливій ролі поліції для суспільства; наведення «правильних» емоційних реакцій; пояснення дій керівництва; заклики до спільного пошуку відповідей на важливі запитання; посилення впливу за допомогою прямої мови та протиставлення *було/буде, раніше/тепер*; підтвердження оцінок фактами, цифровими даними; обґрунтування необхідності здійснюваних реформ потребами безпеки та вимогами часу);

– тактика застереження від скоєння правопорушень (інформування про те, що злочини не залишаються безкарними; формування негативної оцінки дій правопорушників; формування негативного образу правопорушника; демонстрування впевненості у законслухняності читача).

Стратегія формування позитивного емоційного налаштування, думки про неминучість покращення ситуації у правоохоронних структурах і в країні. Розглянемо тактики, що застосовуються в реалізуванні стратегії:

– тактика емоційного налаштування (посилення позитиву – урочисті висловлювання, заклики, піднесений стиль; демонстрування прикладів позитивного налаштування; позитивне прогнозування; обіцянки подальшого покращення; висловлювання впевненості в тому, що погрози та труднощі нас не лякають, ми вміємо їх долати);

– тактика переконання в правильності дій керівництва (визнання проблеми та представлення способу її вирішення або вказівка на те, що вона вже вирішується; наведення прикладів; окреслення позитивних перспектив реформування правоохоронних структур).

Наведені комунікативні тактики та ходи застосовуються в поєднанні, що сприяє ефективності мовного впливу.

Аналіз комунікативних стратегій правоохоронних видань дозволяє стверджувати, що всі стратегії протидії інформаційній агресії спрямовані на конструктивні цілі, мають загальнонаціональні орієнтири – як когнітивні, так і прагматичні. Виходячи з принципу розмежування комунікативних стратегій на кооперативні і некооперативні (останні ґрунтуються на пріоритеті інтересів суб'єкта над інтересами адресата впливу) [1, с. 70], можемо стверджувати, що для протидії та запобігання інформаційній агресії в галузевих періодичних виданнях правоохоронної сфери застосовуються кооперативні стратегії, оскільки в них усі види мовного впливу орієнтовані на інтереси українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : ЛКИ, 2008. – 288 с.
2. Харченко О. В. Соціолінгвістичні та психолінгвістичні особливості мови тележурналістики / О. В. Харченко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – Київ, 2004. – № 10. – С. 643–652.

Дульський О. О., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ

УКРАЇНЬСКА МОВА В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Любіть українську мову...

Дозвольте подякувати організаторам конференції, насамперед Ректору академії Володимиру Васильовичу, за надану можливість взяти в ній участь.

На наше переконання стан і роль української мови в юриспруденції не відповідає вимогам сьогодення.

Є нагальна потреба в нормуванні та забезпеченні панування української мови, насамперед термінів¹ в усіх галузях права, а не тільки в юриспруденції.

Мова права є базисом (підґрунтям) та надзвичайно важливим засобом втілення в життя державної політики, у соціальній, економічній сферах та державного управління. Від функціонального рівня вітчизняного мовлення залежить ефективність реалізації його норм та юридичних термінів² (інструментарію) у правоохоронній, правозастосовній та правозахистній діяльності в нашій державі. При цьому слід відзначити, що у нас проводиться певна робота з питань енциклопедизації мови права. Так, у період 1998–2004 рр. Інститутом Держави і права ім. Корецького видано «Юридичну енциклопедію» в 6-и томах. Особливо слід відмітити з позитивного боку роботу Національної академії правових наук України та Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого, зусиллями яких видано «Велику українську юридичну енциклопедію» (20 томів).

Буде справедливою також позитивна оцінка такого видання як «Словарь української мови» 1907–1909 рр. Б. Грінченка (4 томи). У 2010 році це видання переукладено і є цінною лексикографічною пам'яткою.

Однак на сьогодні відповідно до змін у суспільстві та державницькій мовній ідеології [1] в країні здійснюються відповідні дії, щодо визнання україномовної політики важливою складовою національної безпеки України та підвищення ролі державної мови [2] в регулюванні суспільних

¹ **Термін** – це слово, словосполучення, яке називає предмети, явища, дії, різні поняття з якої-небудь галузі і дають їм точне визначення. Терміни становлять основу наукової мови. **Слово** – найменша самостійна і вільно відтворювана в мовленні відокремлено оформлена значеннева одиниця мови. **Поняття** – це логічна категорія, означає розуміння певного явища на основі узагальнення його суттєвих ознак.

² Слово (або словосполучення), яке використовується в законодавстві України, юридичній доктрині та правозастосовній практиці, однозначно виражає поняття (категорію), незалежне від контексту, взаємопов'язане з іншими юридичними термінами. Юридична термінологія є складовою термінологічної лексики української мови.

відносин, у тому числі у сферах правоохоронної, правозастосовної, правозахистної діяльності та судочинства.

Виконання цих завдань можливе лише за умов розробки сучасної термінологічної лексики української мови. Цю копітку роботу потрібно обов'язково здійснювати з урахуванням результатів попередніх цільових синтаксисських досліджень та підвищення рівня як загальномовної підготовки, так і мови права (у писемній, так і в усній формах), практичного оволодіння основами офіційно-ділового, розмовного стилів української мови так і формування професійної україномовної комунікативної і мислетворчої діяльності.

У першу чергу необхідно принципово змінити підходи до розробки слівників, насамперед це рішуча відмова від «калькування» російської термінології¹ та формального їх запозичення з міжнародної практики, насамперед англійської мови. При цьому і дотепер не приділяється належної уваги:

– дотриманню таких важливих ознак термінів як наявність дефініції (визначення), точності змісту (поняття); відсутність синонімів; стислість і т.д.

– забезпеченню терміносистемності та логіки взаємозв'язків термінів на понятійному, лексико-семантичному, словотворчому і граматичному рівнях.

По-друге. Врешті-решт ми повинні спрямувати зусилля на осучаснення понятійного апарату– українських юридичних термінів, а саме розробці «Українсько-російських» та «Українсько-англійських» термінологічних словників². На жаль у нас, як у «молодшого брата», все навпаки: на перших місцях– російська та англійська мова. Так, і дотепер ми користуємося. «Словником української мови», виданим у період 1970–1980 рр. «Наукова думка». Інститут мовознавства АН УРСР (11 томів), «Російсько-українським словник юридичних термінів», «Юриком», виданий у 1994 році.

Як офіцер та вчений, що прослужив у системі МВС України понад 50 років, вважаю за необхідне привернути Вашу

¹ Сукупність термінів, тобто слів або словосполучень, що висловлюють специфічні поняття з певної галузі науки, техніки чи мистецтва.

² Словник, що містить спеціальну лексику, яка використовується в чітко окреслених галузях права.

увагу до комплексного вирішення проблеми стану і ролі української мови в правовій системі, основним призначенням якої є забезпечення захисту конституційних прав і свобод громадян, їх інтересів і держави від протиправних посягань, насамперед від кримінальних та корупційних правопорушень.

Із урахуванням масштабів та негативних тенденцій розвитку корупції та злочинності в Україні, насамперед у сфері державного управління та економіки, вважаю за необхідне привернути увагу до вкрай важливої проблеми української мови у сфері оперативно-розшукової діяльності, яка, як свідчить міжнародний та вітчизняний досвід, є основною рушійною силою в системі протидії корупції і злочинності, насамперед їх організованим формам.

Перш за все має місце суперечливість назви закону [3] та викладеним у ньому поняттям сутності відповідної оперативно-розшукової діяльності (стаття 2). Відсутній логічний взаємозв'язок, відповідність визначених завдань цієї діяльності відповідним міжнародним нормам (стаття 1). Алогічним є запровадження терміна «строк ведення оперативно-розшукової справи» (як у сфері діловодства) замість більш професійного «строк проведення оперативного розроблення» (стаття 9¹ як процесу). Прикро, що в нас замість удосконалення оперативно-розшукового законодавства 39 разів вносились зміни і доповнення до цього базового Закону. Найбільш руйнівного впливу спричинили законодавчі нововведення 18 січня 2001 року (до речі, на Водохрещі) [5]. Унаслідок цього завдання ОРД було звужено лише до пошуку й фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України. Це фактично унеможливило ефективну боротьбу з організованими формами корупції та іншими порушеннями законодавства.

За 15 років чинності цього Закону так і не визначено цілі закону та відповідної діяльності!

Не кращий стан і в правовій системі протидії корупції. Вкрай негативно вплинуло на результативність боротьби з корупцією спричинило прийняття Закону України № 198-VIII від 12.02.2015}яким вилучено частину 5 у статтях 368 – 3, 4 та

369¹. Внаслідок цього заінтересованого “нововведення” зруйновано систему захисту осіб, стосовно яких вчиняються завуальовані, а нерідко і відверті заходи що спрямовані на вимагання «неправомірної вигоди» (по суті хабара).

Суттєво знижує ефективність антикорупційній практиці:

– введення складного нового поняття «корупції», під яким розуміють «використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи **пов’язаних з ними можливостей** з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи **прийняття обіцянки/пропозиції** такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно **обіцянка/пропозиція** чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам **з метою схилити цю особу** до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи **пов’язаних з ними можливостей**».

– неврахування в Законі України «Про запобігання корупції» [4] в повному обсязі запроваджених «Кримінальною конвенцією про боротьбу з корупцією» та «Конвенцією Організації Об’єднаних Націй проти корупції» [5] загально визнаних «Заходів, які необхідно вжити на національному рівні» [3] та термінів: «державна посадова особа»; «Одержання хабара»; «...боротьба з корупцією...» «відмивання доходів, отриманих від злочинів, пов’язаних із корупцією...». На наш погляд є незрозумілою відмова від загально визнаного світового поняття «Хабарник» та введення у вітчизняне кримінальне законодавство поняття «Підкупник».

Ми пропонуємо більш наближене до норм Конвенції та світової антикорупційної практики поняття корупції: «виконання державною посадовою особою яких-небудь дій або

¹ Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368³, 368⁴, 369, 369² цього Кодексу, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду

бездіяльність у сфері її посадових повноважень за винагороду або без, у будь-якій формі в інтересах особи, яка надає таку винагороду, або в інтересах інших осіб, як з порушенням посадових інструкцій, так і без такого».

Проведений аналіз зазначених вище Законів дає підстави зробити висновок про те, що до їх розробки та обговорення у Верховній Раді недостатньо залучалися фахівці з питань лінгвістики (мовознавства), філології, юриспруденції (правознавство, суспільствознавство), систем володіння професійно-мовними навичками, граматичної будови словосполучень та речень, у тому числі словесних визначень державних і правових понять, за допомогою яких виражається зміст нормативно-правових і т.д. При їх підготовці було запозичено багато відповідних міжнародних правових норм перекладених формально за допомогою загально-освітніх словників, енциклопедій та інтернетсервісів. Це призвело до невідповідності багатьох норм вітчизняним реаліям сьогодення, плутанини їх змістовної сутності та серйозних складнощів, а в деяких випадках неможливості їх застосування на практиці. Як наслідок, в Україні в правоохоронній, правозастосовній, правозахистній діяльності та судочинства не повністю реалізуються основоположні принципи верховенства права, невідворотності покарання та справедливості.

Пропозиції:

1. Організувати в усіх Департаментах та самостійних службах Національної поліції України та ГУ НП у областях заняття в системі службової підготовки з вивчення основ лінгвістики (мовознавства) [7], історії розвитку, стану та перспектив підвищення ролі української мови в регулюванні суспільних відносин, у тому числі в сферах правоохоронної, правозастосовної, правозахистної діяльності та судочинства.

2. Передбачити в системі підвищення кваліфікації вивчення граматики української мови, мовлення та комунікативної деонтики (модальність¹ обов'язковості, повинності, правильності).

1. Модальність є істотною ознакою речення. Вона виражена інтонацією, морфологічними, лексико-граматичними та іншими засобами відношення змісту висловлювання до дійсності і мовця до змісту висловлювання.

3. На базі НАВС створити міжвідомчий авторський колектив для розробки загальних та галузевих юридичних термінологічних словників, насамперед у галузях кримінального, кримінально-процесуального права та оперативно-розшукової діяльності

Їх реалізація буде сприяти:

– оволодінню знаннями про стан та розвиток української літературної мови, її орфографічні, граматичні, лексичні та синтаксичні норми та правила складання та оформлення документів, особливо текстів правової сфери.

– умінню використовувати ці знання відповідно до комунікативної мети та умов спілкування та писемного мовлення, влучно висловлювати думки для успішного розв'язання проблем і завдань у професійній діяльності, насамперед оперативно-розшуковій, правоохоронній, правозастосовній, правозахисній діяльності та судочинстві.

Список використаних джерел

1. Про освіту : Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 38–39. – Ст. 380.

2. Про засади державної мовної політики : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 23. – Ст. 218.

3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

4. Про запобігання корупції : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 49. – Ст. 2056.

5. Про ратифікацію Кримінальної конвенцією про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.10.2006 р. № 252-V (252-16). – 2006. – № 50. – Ст. 497.

6. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Закон України від 18.10.2006 р. № 251-V (251-16). – 2006. – № 50. – Ст. 496.

7. Проценко Г. П. Правнича лінгвістика : навч. посіб. / Г. П. Проценко та ін. ; за заг. ред. С. М. Гусарова. – Київ : А. В. Паливода, 2010. – 312 с.

Мороз Л. І., доктор психологічних наук,
професор, провідний науковий
співробітник Одеського державного
університету внутрішніх справ;

Яковенко С. І., доктор психологічних
наук, професор, перший проректор
Київського інституту сучасної
психології та психотерапії

ТРУДНОЩІ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЗА УЧАСТІ МАЛОЛІТНІХ ЧЕРЕЗ ОБМЕЖЕНІСТЬ ЇХ СЛОВНИКОВОГО ЗАПАСУ

З практики розслідування злочинів відомо чимало прикладів, коли діти віком 3–5 років повідомляли на допиті дані, що сприяли встановленню об'єктивної істини у справі. Разом з цим дітей рекомендується допитувати лише у разі крайньої потреби, так як допит може негативно вплинути на їхню психіку [1; 3; 6], отже консультація з дитячим психологом не буде зайвою.

Під час допиту дітей дошкільного віку необхідно використовувати цілеспрямовані психолого-педагогічні прийоми, що ґрунтуються на знаннях індивідуально-психологічних особливостей, основних показниках фізичного, психічного й інтелектуального розвитку, а також вміннях знаходити ефективні методи та алгоритми проведення допиту з урахуванням обмеженості словникового запасу дитини, створювати комфортні для дитини умови спілкування [2; 4].

Особливості допиту неповнолітніх розглядались у працях таких науковців, як: І. В. Басиста, Р. С. Белкін, Л. В. Васильєв, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалова, М. М. Коченов, Є. М. Левшиць, Т. П. Матюшкова, Л. І. Мороз, Н. Р. Осипова, С. С. Ординський, С. О. Пришляк, І. В. Романовська, Л. М. Ростомова, В. Ю. Шепитько, О. М. Цільмак, С. І. Яковенко та ін.

У ст. 168 «Допит неповнолітнього свідка» Кримінального процесуального кодексу (КПК) України передбачено, що допит неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років проводиться у присутності педагога, а при необхідності – лікаря, батьків чи інших законних представників неповнолітнього. Свідкові, який не досяг шістнадцятирічного віку, роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду, але

про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та за завідомо неправдиві показання його не попереджають. В КПК України не зазначається, з якого віку можна проводитися допит дитини, що стала свідком або жертвою злочину, і яка інколи є єдиним носієм інформації про злочин. Думка дитини має бути врахована й при розгляді її майбутнього у випадку розлучення батьків [5].

Методика допиту дошкільника відрізняється від методики допиту дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку, що зумовлено особливостями фізичного, психічного, психофізичного, інтелектуального розвитку дітей різних вікових груп.

Проведення допиту малолітніх вимагає врахування їх загальновікових та індивідуальних особливостей, зокрема, стану здоров'я, рівня розвитку дитини (який часто залежить від сімейних обставин) та виховного впливу батьків. Необхідно правильно обрати місце допиту дошкільника (удома, у дитячому закладі, у «зеленій кімнаті»), тобто там, де дитина відчуватиме себе в безпеці, й не там, де вона зазнала шкоди; дізнатися про індивідуально-типологічні особливості малюка, його «сильні та слабкі місця»; схильність до фантазування; захоплення; улюблені ласощі тощо, що матиме значення для встановлення контакту; знати соціальне оточення та родинні стосунки дитини; дати можливість дитині звикнути до себе та встановити довірливі стосунки з нею, для цього необхідно попередньо зустрітися (три-шість разів); налаштувати дитину на розмову (дитина будь-якого віку повинна йти на допит, усвідомлюючи, чому і для чого вона тут); попередити про те, що під час допиту буде проводитися відеозйомка.

Корисно звернутися до фахівців (вихователя, психолога), які мають досвід роботи з дітьми відповідної вікової категорії, щоб краще підготуватися до проведення допиту. Доцільно підготувати перелік питань та проконсультуватися з компетентним фахівцем – чи будуть ці питання зрозумілими для дитини з урахуванням її актуального словникового запасу; варто підготувати наочний матеріал (іграшки, макети, фотографії, малюнки тощо), тому що дитині іноді легше показати, ніж сказати.

Підготовка наочного матеріалу має свої певні особливості. Так, у підборі іграшок, ляльок для дітей дворічного віку можна використовувати безстатеві ляльки. Однак уже трьохрічна

дитина розрізняє вік людей (немовля, дівчина, хлопець, тьотя, дядя, дід, бабка), усвідомлює власну стать. Тому при її допиті слід застосовувати ляльок жіночої та чоловічої статі, іграшки різновікових категорій (жінка, чоловік, дідусь, бабуся, немовля, малюк, юнак, вагітна жінка тощо). При цьому перед демонстрацією іграшок слід з'ясувати, чи розуміє дитина вікові та статеві відмінності пропонувананих ляльок.

Словниковий запас старшого дошкільника сягає 3500–4000 слів, деякі діти вмінють читати прості тексти, писати букви, навіть нескладні слова; вони здатні досить зв'язано викладати власні думки, встановлювати причинно-наслідкові та інші зв'язки.

Допит дошкільника поділяють [5] на такі етапи:

1. *Довільна попередня бесіда.* Слідчий може ставити дитині такі запитання: Як тебе звати? У тебе є брат чи сестра? Як звати твою маму? З ким ти гуляєш? На цьому етапі відбувається адаптація дитини до слідчого і навпаки.

2. *Встановлення психологічного контакту.* Слідчий заохочує дитину розповісти про себе та рідних, підкріплює впевненість малюка у собі. Він аналізує вербальні та невербальні засоби спілкування дитини та визначає найбільш прийнятні прийоми допиту. Якщо у процесі допиту виникне потреба торкнутися гендерних питань, слідчий повинен продемонструвати дитині іграшки з вторинними статевими ознаками та з'ясувати, чи розуміє дитина відмінності.

3. *Активізація пам'яті.* Чим молодшою є дитина, тим скоріше вона забуває те, що вона бачила. Для кращого пригадування може попросити дитину намалювати те, що вона спостерігала. Важлива не якість малюнка, а процес малювання, що активізує пам'ять.

4. *Основна частина допиту.* У цій частині допиту дошкільнику послідовно ставляться запитання, які спрямовують його активність. Залежно від змісту допиту, у ньому в різних поєднаннях використовуються такі прийоми, як запитання, пояснення, показ наочного матеріалу. Дитині роз'яснюється його обов'язок говорити тільки правду.

5. *Уточнення показань дитини.* Для уточнення показань слід використовувати наочний матеріал: картину, іграшку, модель, предмет у натурі. Наочний матеріал викликає зацікавленість, мовну активність. Висловлювання дитини у

таких випадках безпосередньо спираються на відчуття і сприймання. Слідчий зіставляє отриману від дитини інформацію з наявною у нього і у запитально-відповідній формі намагається усунути суперечності, неточності, неясності і т. п.

б. *Складання протоколу*. Слідчий переглядає відеозапис та записує в протокол отриману під час допиту інформацію (при цьому зберігаються лексичні особливості мови неповнолітнього). Його підписує замість дитини її законний представник, який має закріплені законом відповідні права.

Уява дітей малокерована свідомістю, вона повністю залежить від обмеженого життєвого досвіду. Діти, використають тільки те, що їм відомо, тому їхня уява в цілому бідніша, ніж у дорослих.

Під час допиту не слід допускати неприродні інтонації, зменшувальну форму слів. Діти чутливі до фальші й не мають поваги до людей, що занадто відверто намагаються сподобатися їм.

Список використаних джерел

1. Будзинська А. Як опитувати дитину: Порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих : пер. з польск. [Електронний ресурс] / Аліція Будзинська. – Режим доступу: <http://www.ccf.org.ua/irc/all/view/221>. – Назва з екрана.

2. «Зелені кімнати»: психологічні особливості організації роботи з дітьми / Н. П. Бочкор, О. М. Цільмак, О. В. Швед та ін. – Київ : Агентство «Україна», 2012. – 112 с.

3. Коченов М. М., Осипова Н. Р. Психологія допиту малолітніх свідків [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dnu.dp.ua/metodi/fpsih/>. – Назва з екрана.

4. Ростомова Л. М., Яковенко С. І. Культура мовлення, мислення і поведінки неповнолітніх делінквентів // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Серія Психологія, Педагогіка, Соціальна робота. – 2012. – № 6. – С. 48–52.

5. Ростомова Л. М., Яковенко С. І. Урахування інтересів дітей при розлученні батьків // Наука і освіта. – 2016. – № 9. – С. 210–214.

6. Цільмак О. М., Яковенко С. І. Методика проведення допиту дошкільника // Наука і освіта. – 2011. – № 3. – С. 95–99.

Усачова К. С., кандидат філологічних наук,
доцент кафедри юридичного документознавства
Національної академії внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИЙОМІВ КОРПУСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В ДОСЛІДЖЕННІ ЮРИДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Термінологія сучасної української мови належить водночас до найбільш активно досліджуваних у науково-теоретичних роботах та найбільш проблемних у сфері практичного функціонування. Складність питань у дослідженнях та функціонуванні термінології зумовлена її унікальним становищем на межі лінгвістики та певної конкретної галузі науки та техніки. Таким чином, окрім суто мовних проблем (надмірні запозичення, наявність синонімів та багатозначних термінів тощо), розвиток певної терміносистеми може гальмуватися проблемами тієї науки, поняття якої вона називає.

Розбіжності між теоретичним концептом та практичним слововживанням можуть стати проблемою як для лінгвіста-дослідника термінології, так і для науковця, який досліджує теоретичні та практичні проблеми певної наукової галузі. Адже точно та коректно сформульований з погляду науки, термін може виявитися незручним у використанні та породжувати численні професіоналізми, чи заміщатися загальнозживаними відповідниками. З іншого боку, більш зручні та загальнозрозумілі терміни можуть із часом набувати конотацій, що впливають на правильне розуміння терміна мовцями (ситуація, важлива під час опанування певного фаху).

Комп'ютеризація сучасного суспільства та науки утворює нові можливості дослідження практичного функціонування фахової лексики у мовленні різних верств населення та текстах різних стилів та жанрів. До таких, зокрема, належать прийоми корпусної лінгвістики.

Метою даної розвідки є розгляд перспектив використання прийомів корпусної лінгвістики у дослідженнях практичного вживання юридичної лексики у текстах різних сфер.

Корпусна лінгвістика належить до відносно нових галузей мовознавства. Відповідно, існують проблеми як зі створенням загальноприйнятих визначень базових понять галузі

(«лінгвістичний корпус текстів»), так і з фундаментальним завданням створення національного корпусу української мови.

У найбільш загальному значенні, корпусна лінгвістика займається вивченням принципів побудови та обробки даних корпусів текстів із використанням комп'ютерних технологій. До характерних ознак, що дозволяють виокремити корпус текстів (на відміну від звичайних збірок текстів у електронній формі) належать: відібраність, репрезентативність, збалансованість, машиночитаність, стандартність [1, с. 56–58]. Подібні корпуси (або національний корпус певної мови) надають безпосередні та об'єктивні дані про реалізацію мовної системи (у синхронії та діахронії) і, таким чином, виникає можливість використовувати їх для оновлення чи створення словників та граматики.

Традиційні напрямки використання прийомів корпусної лінгвістики: лексикографія, навчання іноземній мові, переклад (автоматизований). Проте корпуси можуть використовуватися також у соціології та соціолінгвістиці, літературознавстві, історичних дослідженнях тощо. У правовій сфері прийоми корпусної лінгвістики активно використовують у сфері криміналістичної лінгвістики.

Одним із найбільш доступних для загального використання нині є корпус українських художніх, публіцистичних, наукових та законодавчих текстів, сформований у лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (<http://www.mova.info>). Корпус дає можливість отримати інформацію двох типів: контексти вживання шуканих одиниць (конкорданси), кількісні характеристики вживання мовних одиниць у певному тексті. Проте використання даного корпусу має певні обмеження (як з боку гнучкості використання, так і з боку доступності різних типів даних).

Наприклад, аналіз функціонування синонімічної пари *самогубство/суїцид* у підкорпусі законодавчих текстів демонструє, що лексема *суїцид* відсутня у слововжитку взагалі, тоді як лексема *самогубство* використовується обмежено, як частина терміносполуки *доведення до самогубства*. Аналіз підкорпусу наукових текстів загалом засвідчує подібну тенденцію – лексема *самогубство* вживається суттєво частіше та ширше за контекстом, ніж лексема *суїцид*. Проте значно відрізняється специфіка слововживання синонімічної пари у

підкорпусі публіцистичних текстів. Обидві лексеми вживаються з однаковою частотністю, проте конкорданси лексеми *суїцид* належать до більш офіційного стилю викладу із виразними психологічними (психіатричними) асоціативними зв'язками, тоді як конкорданси лексеми *самогубство* засвідчують більш розмовно-розповідний характер. Недостатня репрезентованість фахових текстів та обмеженість можливостей розробленої програми не дають змогу поглибити аналіз у даному випадку.

Варто зазначити, що окрім випадків, коли корпус є ключовим фокусом дослідження, використання прийомів корпусної лінгвістики може бути корисним допоміжним прийомом. Проте таке використання потребує двох ключових факторів: навичок зі створення корпусу текстів (корпус, навіть у мікробаріанті, має відповідати всім вищезгаданим ознакам) та обробки отриманих даних, а також комп'ютерної програми, що використовується для аналізу даних корпусу (конкордансер чи комп'ютерний менеджер, напр.: WordSmith, AntConc).

Прикладом може слугувати аналіз викликаного екстралінгвістичними чинниками спроби адаптації лексики кримінально-виконавчої галузі права під новий вектор розвитку сфери виконання покарань (зміна властивого радянській системі акценту на покаранні на властивий європейській моделі акцент на ресоціалізації).

Задля такого аналізу було створено корпус на основі текстів трьох тематичних категорій: офіційні документи зазначеної галузі; наукові статті з пенітенціарної проблематики у фахових збірниках; тексти новин на сайті ДПтСУ. Даний підбір давав змогу проаналізувати офіційний дискурс відповідної галузі у межах певного часового зрізу.

Створення простого списку слів, вживаних в усіх текстах продемонструвало умовний баланс між частотою вживання лексики, що демонструє акцент на системі покарань (напр., «покарання», «виконання», «влада») та лексики, що демонструє акцент на особистості та виправленні засудженого (напр., «засуджений», «виправлення»).

Ситуація помітно змінилася, коли було проаналізовано дані слова як лексеми, використовуючи конкорданси. Використання лексем «виконувати», «карати», «влада», «кримінальний» майже рівномірне за частотою вживання в усіх типах текстів. Тоді як лексема «виправити» використовується

виключно у наукових текстах, лексема «засуджений» має найбільшу частоту вживання у наукових текстах та значно меншу – у текстах новин.

Слова, найбільш тісно асоційовані з новим вектором розвитку сфери виконання покарань – «ресоціалізація» та «пенітенціарний» – засвідчили мінімальну частоту вживання в усіх текстах. Лексема «ресоціалізація» вживалася виключно у наукових текстах. Лексеми «соціальний» та «суспільний» також мали мінімальну частоту вживання, переважно у наукових текстах, а також у текстах новин.

Наведений аналіз специфіки функціонування лексики у текстах пенітенціарної (кримінально-виконавчої) тематики виявив тенденції до переважання (певної консервації) слововжитку, пов'язаного з орієнтацією на систему та покарання, тоді як слова, пов'язані з орієнтацією на людину та виправлення функціонують майже виключно у наукових текстах, де вживаються поряд із більш традиційною для галузі лексикою.

Метою аналізу було охарактеризувати специфіку проблемного явища, тоді як глибокий науковий аналіз специфіки слововживання у зазначеній сфері потребував би створення динамічного корпусу із залученням ширшого кола текстів, а також наявності референтного корпусу сучасної української мови права. Проте навіть обмежене застосування прийомів дозволяє висвітлити окремі специфічні риси слововжитку та терміновжитку у фаховій сфері.

Для якісного дослідження особливостей функціонування юридичної лексики у текстах різних стилів, тематики, структури та призначення, корпус має слугувати моделлю мовної системи, а це потребує значної підготовчої роботи. З іншого боку, один раз створений корпус мови права може надалі використовуватися для різноманітних досліджень.

Список використаних джерел

1. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови : монографія / О. Демська-Кульчицька. – Київ : Ін-т укр. мови НАН України, 2005. – 218 с.

Бондаренко В. А., кандидат юридичних наук, доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ;
Кузьо Л. І., кандидат психологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ

МОВА ТА ПРАВО В КОНТЕКСТІ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Будь-яка сфера професійної діяльності має вербальне забезпечення; її комунікативні потреби обслуговуються відповідною підсистемою національної мови, яка охоплює лексико-фразеологічний фонд, що складається з монологічних і складених термінів, терміноподібних стійких найменувань і професіоналізмів, а також комплекс структурно-семантичних моделей на рівні словосполучень та висловлювань. Крім системно-мовних засобів, існує низка мовних способів лінгвістичного забезпечення професійної галузі, які обумовлюють нормативно- і функціонально-стилістичні, дискурсивні, жанрові, етикетні і композиційні особливості здійснення мовної діяльності в межах заданої тематики. Юридична галузь не є винятком. Вивченню специфіки юридичної мови, співвідношенню інтернаціонального та національного компонентів її лексикону, культурно-історичних витоків, позамовних обставин і умов формування та розвитку, її власне мовних особливостей присвячено праці вітчизняних і зарубіжних дослідників [1–9].

У межах юридичної лінгвістики концентруються зусилля вчених, що займаються аналізом і комплексним описом мови права та юридичного дискурсу в соціальному, культурному та психологічному контексті, у тісному зв'язку з екстралінгвістичною сферою функціонування мови права. До сфери компетенції юридичної лінгвістики входять такі проблем: визначення статусу юридичної мови в колі терміносистем; функціональне призначення юридичної мови; опис специфіки юридичного мовного мислення; встановлення

структурно-семантичних особливостей текстів юридичної документації; характеристика міжмовної еквівалентності і способів перекладу юридичної термінології; аналіз юридичного дискурсу; вивчення професійної мовної юридичної особи; дослідження використання юридичної термінології в інших видах дискурсу; опис системи культурних концептів юридичного дискурсу; зіставлення структурно-функціональних властивостей юридичних термінів і професійних жаргонізмів.

На основі теоретичних висновків, які отримують у межах цієї лінгвістичної дисципліни, можлива розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення та подальшого розвитку юридичної мови, а також підвищення ефективності вербальної комунікації на даній ділянці професійно спрямованого і культурного простору, а саме юридичного. Юридична лінгвістика покликана з'ясувати, які сторони і риси природної мови найбільшою мірою задіюються у згаданому просторі, які його межі найбільш яскраво висвічуються, по-перше, в сфері законотворчості, по-друге, у сфері нагляду за дотриманням законів, по-третє, у сфері забезпечення громадянських прав і свобод, по-четверте, у сфері практики судочинства, по-п'яте, в інших (неюридичних) сферах. Це повинно сприяти вирішенню не тільки юридичних завдань (в прикладному плані), але і власне лінгвістичних проблем.

Матеріалом для мовознавчих досліджень є когнітивна, правова і комунікативна діяльність, яка полягає у формуванні правових положень, судово-лінгвістичній експертизі, тлумаченні текстів цивільного та кримінального кодексів, вирішенні юридичних казусів, встановленні авторського права. Крім того, у сферу дослідження юридичної лінгвістики має увійти функціонування елементів юридичного дискурсу в просторах політичної, економічної, публіцистичної, художньої та побутової комунікації. Дослідження у зазначених напрямках дають можливість врегулювати низку питань, що знаходяться в межах права і мови: проблеми національно-мовної політики; законодавчий захист «екології» мови; правові питання, пов'язані з функціонуванням етнічних мов; проблеми статусу літературної мови; охорона прав громадян на лінгвістичну свободу; юридичні аспекти вибору мови навчання в освітній сфері.

Отже, юридична лінгвістика може бути розділена на теоретичну (з переважанням власне лінгвістичної проблематики, у межах якої мова права виступає матеріалом дослідження) і прикладну (з переважанням правової проблематики, орієнтованої на оперування юридичною мовою і вплив на неї в екстралінгвістичних – соціальних і культурних – цілях). Зауважимо, що в межах чинного законодавства постійно виникають різноманітні розбіжності і конфлікти між громадянами, що зумовлені соціальними та психологічними причинами. Згадані конфлікти відбуваються головним чином у вербальній формі з використанням природної мови як знаряддя маніпулювання індивідуальною і масовою свідомістю (застосуванням казуїстичних прийомів і демагогічних методів). Крім того, мовні маніпуляції здійснюються в неконфліктних сферах: в ідеологічній пропаганді, політичній агітації і піарі, комерційній рекламі. Ґрунт для них закладений частково в самій структурі мови і зумовлений семантичною розмитістю і амбівалентністю багатьох її одиниць; полісемії та омонімії, які створюють можливість гри слів; ідіоматичністю, що призводить до невідповідності між значенням знаку та його внутрішньою формою; контекстуальною залежністю мовних значень слів, що призводить до «плинності» значень.

Отже, сфера юридичної лінгвістики охоплює широке коло проблем, що стосуються системи мови, мовленнєвої діяльності, тексту, дискурсу. У межах юридичної лінгвістики можливі термінознавчий, соціолінгвістичний, дискурсивний, лінгвокультурологічний і інші підходи. Кожен з них висвітлює певну межу відносин між юриспруденцією і мовознавством. Так, з позиції термінознавчого підходу вивчається специфіка лексичних значень юридичних термінів, характер зв'язку між екстралінгвістичними реаліями відповідної предметної області та їх мовними десигнаторами, що належать до лексико-фразеологічного фонду юридичної мови. Із соціолінгвістичних позицій досліджується комплекс проблем, пов'язаних з мовною політикою в її правовому аспекті, з юридичними проблемами статусу етнічних мов, а також державних мов і літературної мови. Із позицій лінгвокультурології аналізуються юридично орієнтовані культурні концепти (такі як «закон»,

«справедливість», «милосердя») у взаємодії їх логічних і «наївних» трактувань.

Непрофесійна правова свідомість схильна приписувати юридичним термінам конотації, властиві їх загальноновживаним (нетермінологічним) прототипам. Крім того, багато побутових слів і зворотів, що вживаються в юридичному дискурсі, впливають на прийняття правових рішень своїми конотаціями. Так, найменування расових, етнічних, соціальних та конфесійних груп населення (Negro, black / dark / coloured / yellow person, Slav, Pole, Russian, Asian, Arab, Moslem, Jew, Communist) мають в колективній мовній свідомості негативні емоційно-оціночні конотації, які здатні вплинути на винесення присяжними юридичних рішень під час судового розгляду, що продиктовано загостренням ксенофобії в умовах активізації тероризму, але суперечить демократичним принципам соціальної рівноправності і презумпції невинуватості.

Вивченню цих лінгвокультурних проблем також приділяється увага в рамках юридичної лінгвістики.

Юрист є носієм цілком визначеної соціальної ролі, що припускає наявність широкого кола прав і обов'язків. У людини, яка володіє технікою професійного спілкування, контроль за цим процесом здійснюється «природно», керівництво спілкуванням не викликає зовнішньої напруженості. Складність контролю за процесом професійного спілкування пов'язана і з його іншими характеристиками. Ці характеристики є загальними для всіх професіоналів, що працюють у сфері юридичної діяльності: нормативна регламентація, часові обмеження, владний характер професійних повноважень, рольовий характер спілкування, підвищена стресогенність.

Отже, за родом своєї діяльності юрист повинен не просто контролювати процес спілкування, а ще й аналізувати його, враховуючи виділені специфічні характеристики професійного спілкування у сфері юридичної діяльності. Це припускає прораховування цілей співрозмовника, його психологічних ролей, виходячи з чого, юрист визначає тактику і керує процесом спілкування.

Список використаних джерел

1. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / А. М. Ляшук ; Київський нац. лінгвіст. ун-т. – Київ, 2007. – 22 с.
2. Макшанцева Е. А. Специфика оценочного компонента в структуре значения юридического термина : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Саратов, 2001. – 23 с.
3. Михайловская И. Б. Права человека в массовом сознании / И. Б. Михайловская. – М. : Юрист, 1995. – 53 с.
4. Морщакова Т. В. Семантические характеристики терминов уголовного закона : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Т. В. Морщакова. – М., 1992. – 17 с.
5. Радомський І. П. Професійне спілкування в юридичній діяльності / І. П. Радомський // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – Київ : ІВЦ Політехніка, 2006. – № 2 (17). – С. 130–134.
6. Сушинська І. М. Юридична термінологія як один із складників формування мовленнєвої культури студентів правознавців / І. М. Сушинська, П. Г. Давидов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/articles/Kultnar/knar/knp82t2>. – Назва з екрана.
7. Хижняк С. П. Юридическая терминология : формирование и состав / С. П. Хижняк. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1997. – 134 с.
8. Юрислингвистика-10 : Лингвоконфликтология и юриспруденция : межвузовский сборник научных трудов / под ред. Н. Д. Голева и Т. В. Чернышовой. – Кемерово; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2010. – 452 с.
9. Bhatia V. K. Simplification v. Easification : The Case of Legal Texts // Applied Linguistics 4/1, 1983. – P. 42–54.

Козачук К. О., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології та суспільних наук Академії адвокатури України

ПРОБЛЕМА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ НЕПРАВДИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ЮРИДИЧНОМУ СПІЛКУВАННІ

Мотиви, що спонукають людину до фальсифікацій у поведінці, є різними. Вони можуть як усвідомлюватися, так і не усвідомлюватися; бути корисливими і некорисливими (т. зв. «свята брехня»); морально виправданими або морально засуджуваними. Неправдивість, нещирість – характерна особливість саме людської поведінки. Відомо, що люди схильні вірити в те, у що їм хотілося б вірити; вони схильні приймати неправду за «чисту монету», коли вона відповідає їх потаємним бажанням чи побоюванням, підвищує їх самооцінку тощо. Психологічна неоднорідність брехні викликає певні труднощі у її викритті. У кримінальному праві визначення обману формулюється відповідно до загальнозживаного значення цього слова, а саме: 1) неправдиві слова, вчинки, дії і т. ін.; невідповідність істині, те, чого немає насправді, брехня; 2) хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим зображенням її органами чуття, омана [1, с. 642].

Інколи обставини складаються так, що версія щодо правдивості-неправдивості людини висувається на основі спостережень за її мовною поведінкою. У межах когнітивно-дискурсивного підходу неправда розглядається як когнітивно-комунікативне утворення, що формується у соціальній взаємодії суб'єктів, здійснюваній за посередництвом природної мови [3, с. 295–296]. Відтак, значення суб'єкта мовлення зростає: він стає ключовою особою, що й визначає усі лінгвістичні прояви неправди.

Виділяють три основні мовні стилі неправдивої комунікації: 1) стиль, для якого властиві неясність і багатослів'я (велика кількість семантичних модифікаторів, узагальнюючих слів, стереотипних фраз, повторів, довгих і складних фраз, які містять мало інформації); 2) стриманий та еліптичний стиль (відмовчування, переважання коротких фраз без підмета,

обмежений лексичний набір, велика кількість довгих пауз); 3) стиль, характерними ознаками якого є деперсоналізованість і невизначеність (обмежена кількість згадувань власної особи, посилення на третю особу, безособові та деперсоналізовані конструкції) [4, с. 117–118].

Неочікувана зміна обставин або неочікуване запитання може звести нанівець навіть добре відпрацьовану неправдиву версію. Наслідком може стати неузгодженість, суперечливість того, про що людина говорить; невідповідність того, на чому вона наполягає, іншим доконтарним фактам. Занадто «гладка» розповідь, що раз за разом повторюється в практично незмінному вигляді, також може вказувати на те, що має місце неправда. Правдива людина, зазвичай, під час повторних переказів щось додає (уточнює), щось випускає, щось описує трохи інакше (втім, досвідчені обманщики про це знають) [2, с. 139].

Говорити неправду у певному розумінні важче, ніж говорити правду. Той, хто обманує, має оцінити можливість викриття обману та його наслідки; він мусить відповідати на запитання так, щоб відповіді узгоджувались одна з одною; він повинен передбачити ті запитання, які ще не поставлені, але можуть виникнути. Не всі люди кмітливі настільки, щоб відразу зорієнтуватися; не всі можуть вчасно передбачити необхідність говоріння неправди і підготуватися до неї належним чином; не у всіх настільки гарна пам'ять, щоб запам'ятати всі задані запитання і всі відповіді на них. Втім, утруднення в мисленні можуть бути пов'язані не з неправдивістю людини, а з якимись іншими обставинами. Тому «діагноз» про те, що у спілкуванні має місце обман, може бути поставлений лише в результаті перевірки та відкидання всіх інших гіпотез.

Можливими ознаками неправдивості у мовній поведінці вважають:

- непрямі відповіді на прямі запитання (особливу увагу слід звернути на випадки, коли говоріння правди не потребує пригадування, обдумування тощо);

- обмовки як неумисне говоріння правди (різновид самовикриття);

- багатослівність, ухильність відповідей;

- відносно довгі паузи, що передують відповідям на прямі запитання;

– мовні помилки у вигляді повторення окремих вигуків, слів чи частин слів;

– порушення синтаксичної конструкції речень;

– збільшення порівняно зі звичною кількістю «слів-паразитів»;

– зміни висоти голосу. Підвищення висоти голосу в процесі спілкування може свідчити про обман (внаслідок зростання страху викриття), але може бути й ознакою хвилювання чи гніву;

– зміни у силі голосу та темпі мовлення. Є підстави вважати, що сила голосу зростає, а темп говоріння прискорюється при переживанні страху або гніву, а зворотні зміни відбуваються при переживанні сорому, вини чи печалі.

Варто пам'ятати, що відсутність ознак омани не є доказом правдивості, і навпаки. Адже існують люди зі своєрідним експресивним стилем, які можуть бути зазвичай багатослівними й уникати прямих відповідей на будь-які запитання, робити багато коротких або довгих пауз між словами, часто припускатися мовних помилок (обмовок) і використовувати мало ілюстративних жестів чи бідний інтонаційний малюнок фрази.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.

2. Малкова Т. Неправдивість та засоби її діагностики // Психологія слідчої діяльності : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / за заг. ред. Л. І. Казміренко. – Київ : Правова єдність, 2009. – С. 130–156.

3. Терещенко Л. Мовна особистість брехуна: на перехресті когніції та комунікації / Л. Терещенко // Стили неправдивого мовлення. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – Вип. 16. – Острог, 2010. – С. 295–303. – (Серія «Філологічна»).

4. Терещенко Л. Стили неправдивого мовлення / Л. Терещенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Вип. 48. – Острог, 2014. – С. 117–118.

Коруля І. В., кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри управління та
роботи з персоналом Національної академії
внутрішніх справ

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ГОЛОВНА ПЕРЕДУМОВА КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО З ГРОМАДЯНАМИ

Проблема культури спілкування поліцейського невід'ємно пов'язана з проблемою толерантності, оскільки реальні контакти між людьми, у процесі яких вони безпосередньо сприймають одна одну, створюють середовище для об'єктивного виявлення особливостей їхньої поведінки, рис характеру та емоційно-вольової сфери. Саме в таких контактах розкривається справжня значущість однієї людини для іншої, виявляються їхні симпатії та антипатії. Толерантність поліцейського у процесі спілкування означає також сприйняття, визнання та взаємодію у різноманітних формах на засадах співробітництва і партнерства. А саме, під час взаємодії з громадянами поліцейський повинен проявляти співпрацю, узгодження, співпереживання, тактовність.

Зазначимо, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями; співпрацює та взаємодіє з населенням на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб, забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від їх політичних переконань та партійної належності [1].

Таким чином, до основних складових толерантного спілкування поліцейського з громадянами можна віднести: терпіння, довіру, вміння опанувати себе, вміння не засуджувати інших, терпимість, здібність до співпереживання, вміння слухати, вміння розуміти особистісні властивості та емоційний стан співрозмовника, а також вміння управляти власним емоційним станом.

Розглянуті складові толерантного спілкування поліцейського з громадянами є досить важливими моментами повноцінного розвитку, основою діалогу, відкритості, а, отже, і толерантності сучасного українського суспільства, національної культури, культури іншого.

Поліцейський повинен проявляти повагу до гідності інших осіб, дотримуватись високої культури спілкування, бути ввічливим та доброзичливим і запобігати виникненню конфліктів у стосунках з громадянами [2]. Адже толерантна людина вирізняється особливими навичками спілкування, вона впевнена в собі, розділяє думку інших і вміло визнає свої недоліки і помилки.

Сьогодні толерантність розуміється як повага прав іншої людини за умови, що вона також поважає ваші права, визнає рівність, відмову від домінування та насилля, визнає прав інших на свої думки та погляди [4, с. 314].

Зазначимо, що толерантність, перш за все, має на меті прийняття інших такими, якими вони є, і взаємодію з ними на основі згоди.

Саме тому толерантність – це перш за все культурне спілкування з оточенням, допомога близьким і чужим людям, гарячий відгук на чужий біль, вміння правильно підтримати людину і в радості, і в горі, здатність поважати, шанувати і передавати з покоління в покоління звичаї, традиції і навички нашого народу.

Досить важливо зазначити, що прояву толерантного відношення поліцейського до громадян можуть заважати такі фактори: 1) порушення прав людини з боку інших людей або держави; 2) нанесення людині фізичної або моральної шкоди; 3) маніпуляція думками, настроєм, поведінкою людини.

Разом з тим важливо звернути увагу на те, що на формування толерантності поліцейського впливають соціальні умови, а саме: високий рівень добробуту суспільства, всіх верств населення – це по-перше; по-друге, наявність почуття власної гідності, що дозволяє з повагою відноситись до культури і особистісних проявів інших людей; по-третє, відкритість суспільства та можливість міжкультурних контактів.

Таким чином, толерантність – це вшанування чужих почуттів, поглядів, вірувань, звичаїв, які б вони не були, хоч і такими, що суперечать нашим.

Толерантність в діяльності поліцейського – це вихованість, це стриманість, це рівність, це культура добрих манер і вчинків. Поліцейський повинен ставитися до громадян у душі братерства.

Безперечно, поліцейському слід пам'ятати, що кожна людина – це особистість, індивідуальність, неповторність, до кожної людини потрібно знайти свій підхід і бути толерантним в кожній ситуації, яка б не трапилася в нашому житті.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII.
2. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських : наказ МВС України від 9 лист. 2016 р. № 1179.
3. Социальная психология : учебник для вузов. Стандарт третьего поколения. – СПб. : Питер, 2017. – 400 с.

Захаренко Л. М., кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

ПРАВИЛА ЕФЕКТИВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ІЗ ДІТЬМИ РІЗНОГО ВІКУ

У своїй професійній діяльності поліцейські спілкуються з різними категоріями осіб та досить часто здійснюють професійне спілкування у проблемних ситуаціях. Відповідно до результатів анонімного опитування поліцейських, проведеного співробітникам наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення Національної академії внутрішніх справ у лютому 2017 року, проблемне професійне спілкування поліцейських досить часто виникає з неповнолітніми, тобто з особами, яким не виповнилося 18 років [1].

Вищезазначене зумовлює необхідність удосконалення навичок професійного спілкування поліцейських з даною категорією осіб, що потребує формулювання правил професійного спілкування поліцейських з дітьми різного віку.

Правила професійного спілкування поліцейських з дітьми різного віку:

1. Для ефективного спілкування з дітьми різного віку потрібно забезпечити задоволення їх базових потреб: потреби у безпеці; потреби у безумовній любові; потреби у визнанні; потреби у пізнанні та набутті навичок; потреби бути собою; потреби бути дитиною [2, с. 301–310]. Для цього потрібно створити дитині відчуття безпеки та захищеності, добре ставитися до неї, відзначати її здібності; бути прикладом для наслідування; сприймати дитину такою, якою вона є.

2. Пам'ятайте, що дитина – більш емоційний та менш контрольований співрозмовник, ніж дорослий, а тому під час спілкування з дітьми різного віку враховуйте їх вікові особливості розвитку.

Немовлята (*від народження до 1 року*) потребують безпосереднього емоційного спілкування з дорослими, позитивний характер якого (переважання емоцій радості, задоволення) є тонусом для їх психічного здоров'я та стимулом для пізнання світу.

Під час спілкування з дітьми 1–3 років (*раннє дитинство*) слід зважати на їх малий словниковий запас: у 1,5 років – від 30–40 до 100 слів, що рідко використовуються; у 2 роки – приблизно 300 слів, у 3 роки – від 500 до 1500 слів. Вони не здатні що-небудь вигадати, обманути, можуть мимовільно пригадати те, що побачили чи почули раніше. На 3 році життя дитина стає здатною виконувати предметні дії за інструкцією дорослого; з цікавістю слухає будь-які розмови дорослих, прагнучи зрозуміти, про що вони говорять; активно слухає казки, оповідання, вірші. Будуючи спілкування з 3-річними дітьми зважайте на їх підвищену образливість і чутливість до визнання їх досягнень, емоційні спалахи з приводу дрібниць, перебільшення власних успіхів. Організуйте спілкування у вигляді малювання та казок, використовуйте схвалення та слова-оцінки.

Під час спілкування з дітьми дошкільного віку (*3–6 років*) можна отримати яскраву уяву і можуть широко вірити у деякі речі, які насправді не відбувались, забувати неважливі факти або плутатись у свідченнях. Розмовляють простими або складними реченнями, слабко орієнтуються у часі, просторі, числах, не розуміють абстракцій. Вірять інформації від

дорослих, реагують на похвалу, можуть бути сором'язливими з незнайомими людьми. Спілкування організовується у вигляді малювання, казок, інших «м'яких» методик. Якщо не вдалось розговорити дитину дошкільного віку, то спробуйте говорити про цікаві для неї теми («Ти любиш мультфільми?»; «Який твій улюблений мультфільм?»; «Яка твоя улюблена іграшка?»).

Під час спілкування з дітьми молодшого шкільного віку (6–10 років) необхідно враховувати, що вони мають цілком достатній словниковий запас для висловлювань, можуть описувати подоробиці, пояснювати хід подій. Пам'ятають факти впродовж довгого періоду часу, розуміють категорії «добре» та «погано», мають власну думку. Їх мислення та оцінки контрастні, крайні (добре-погане, свої-чужі, правильно-неправильно). З 9–10 років починають вільно виражати свої емоції, швидко говорити, можуть брехати для захисту себе від негативних наслідків. До дорослого відносяться з довірою і відкритістю. Для них дуже важливим є особистий приклад дорослих, громадське оцінювання їхніх вчинків, знань і особистих якостей.

Під час спілкування з дітьми підліткового віку (10–15 років) врахуйте, що підлітки здатні мислити критично, можуть висловлювати незгоду із діями дорослих, потребують фактів та аргументації. Їм властива увага до зовнішності, одягу, манер. Збереження статусу у власній соціальній групі для них є важливим. Необхідно пам'ятати, що у підлітків можливі різкі зміни емоційних станів, у тому числі через гормональні зміни у зв'язку із статевим дозріванням, запальність, дратівливість, конфліктність з дорослими (батьками, вчителями, представниками влади). Потрібно бути чесними, відвертими, прислуховуватись до їхньої думки та поважати як особистостей, обережно використовувати зауваження, повчальний тон чи наказ (замість наказу «Припини палити!» зауважити: «Паління шкодить твоєму здоров'ю» тощо). Використовуючи пропозицію, прохання, домовленості можна отримати певну довіру підлітка.

Під час спілкування з дітьми юнацького віку (15–18 років) слід опиратися на їх морально-вольові якості. Юнаки (юнки) у спілкуванні вибіркові, усвідомлюють цінність власної особистості, своєї неповторності, прагнуть бути з дорослими на рівних як з друзями чи порадиниками. У цьому віці

зростає увага до особистісних, внутрішніх, власне психологічних якостей людини, на основі чого робиться висновок про неї. Врахуйте, що небажання чи невміння дорослих визнавати автономію юнаків (юнок) часто призводить до конфліктів.

3. Впродовж спілкування контролюйте свої емоції та уникайте проявів негативного емоційного впливу на психіку дитини, адже це може ускладнити спілкування та призвести до виникнення негативних установок щодо поліцейських.

4. Підтримуйте доброзичливий, товариський стиль розмови, демонструйте своє позитивне ставлення (через привітний погляд, посмішку, прямі слова типу «радий тебе бачити», «як добре, що ми знайшли тебе» тощо).

5. Навчіть слухати і чути дитину, щоб зрозуміти причини її поганої поведінки. Поставте себе на місце дитини через заглиблення у її внутрішній світ, уявіть, як би Ви поводитися на її місці.

6. Під час розмови уважно підбирайте слова, адже Ваше слово має величезний вплив на дитину. Використовуйте інформування, пояснення, переконання, будьте зразком для наслідування (це стосується Вашого зовнішнього вигляду, певних зовнішніх рис, манер, вчинків, слів тощо).

7. Визнавайте успіхи дитини (осуд менш інформативний, ніж схвалення) та використовуйте позитивне підкріплення (похвалу, заохочення, схвалення, власний приклад), що сприяє формуванню позитивних звичок поведінки та подоланню наявних негативних звичок.

8. Поважайте дитину як особистість, а тому будьте завжди ввічливими, поступливими, чистосердечними та уникайте брехні. Якщо не вдалось розговорити дитину – спілкуйтесь на цікаві для неї теми.

9. Запропонуйте дитині свою допомогу у подоланні наявних проблем, вирішити які вона ще не в змозі.

Список використаних джерел

1. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) / В. П. Кутішенко. – 2-ге вид. : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.

2. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. видання // Н. Ю. Максимова. – Київ : Либідь, 2011. – 520 с.

3. Проблемні ситуації професійного спілкування : погляд поліцейських / О. А. Галустьян, Л. М. Захаренко, Т. І. Юрченко-Шеховцова // Розвиток науки і техніки : проблеми та перспективи : зб-к тез Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2017 в Україні (Київ, 24 трав. 2017). – Київ : Державний наук.-дослідн. ін-т МВС України, 2017. – С. 229–223.

Федишин О. М., старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Невід’ємною складовою професійної підготовки спеціалістів різного профілю є вивчення іноземної мови, яка є важливою частиною сучасного ритму життя. Вивчення іноземної мови – крок важливий, тобто потребує значних зусиль. Це також запорука майбутньої вдалої кар’єри студентів. Для досягнення високого рівня іноземної мови викладачеві важливо знати новітні методи викладання, спеціальні навчальні техніки та прийоми, щоб оптимально підібрати той чи інший метод відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів тощо. Раціональне та вмотивоване використання методів навчання на заняттях іноземної мови вимагає креативного підходу з боку викладача, адже «педагогіка є наукою і мистецтвом одночасно, тому і підхід до вибору методів навчання має ґрунтуватися на творчості педагога» [2, с. 159–160].

Метою даної розвідки є огляд сучасних тенденцій розвитку методів викладання іноземних мов.

Під час відбору сучасних методів навчання необхідно врахувати критерії, відповідно до яких використані методи повинні:

– створювати атмосферу, в якій студент відчуває себе вільно і комфортно, стимулювати його інтереси, розвивати бажання практичного вживання іноземної мови;

– заохочувати студента загалом, зачіпаючи його емоції, почуття, тощо;

- стимулювати його мовні, когнітивні та творчі здібності;
- активізувати студента, роблячи його головною персоною в навчальному процесі, яка активно взаємодіє з іншими учасниками цього процесу;
- створювати ситуації, в яких викладач не є центральною фігурою, тобто, студент повинен усвідомити, що вивчення іноземної мови пов'язано з його особистістю та інтересами, а не з прийомами і засобами навчання, що використані викладачем;
- навчити студента працювати над мовою самостійно на рівні його фізичних, інтелектуальних та емоційних можливостей – одночасно забезпечити диференціацію та індивідуалізацію навчального процесу;
- передбачити різні типи роботи в аудиторії: індивідуальну, групову, колективну, стимулюючи активність студентів, їх самостійність, творчість.

Реалізація методу навчання здійснюється через використання ряду прийомів навчання, різноманітних підходів та робочих технік. «Прийоми навчання – сукупність конкретних навчальних ситуацій, що сприяють досягненню проміжної (допоміжної) мети конкретного методу» [1, с. 320].

Метою навчання іноземної мови у вищій школі на сучасному етапі є оволодіння студентами комунікативними компетенціями, що дозволяють реалізувати їхні знання, уміння, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань у реальних життєвих ситуаціях. Іноземна мова виступає як засіб комунікації, спілкування із представниками інших націй, отже в освіті, з метою формування полімовної грамотності студентів, продовжує розвиватися культурологічний або інтеркультурний підхід у навчанні в рамках концепції «діалог культур».

У сучасному ВНЗ не має бути місця для таких процесів, як бездумне завчання текстів іноземною мовою, що не має практичної цінності для майбутньої життєдіяльності студентів. Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного аутентичного навчального матеріалу до свідомого використання іноземної мови в подальшому житті та роботі. Адже гарне знання іноземних мов є зараз і продовжуватиме залишатися надалі однією з провідних вимог роботодавців. Якісна мовна підготовка студентів не можлива без використання сучасних освітніх технологій.

Сучасні технології в освіті – це професійно-орієнтоване навчання іноземної мови, проектна робота в навчанні, застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій, робота з навчальними комп'ютерними програмами з іноземних мов (система мультимедіа), дистанційні технології у навчанні іноземних мов, використання інтернет-ресурсів, навчання іноземної мови у комп'ютерному середовищі (форуми, блоги, електронна пошта) [2, с. 251].

На даному етапі розвитку методичної науки основним методом навчання іноземних мов є комунікативний метод. У процесі навчання за комунікативним методом студенти набувають комунікативної компетенції – здатності користуватись мовою залежно від конкретної ситуації. Вони навчаються комунікації у процесі самої комунікації. Відповідно усі вправи та завдання повинні бути комунікативно виправданими дефіцитом інформації, вибором та реакцією (*information gap, choice, feedback*). Найважливішою характеристикою комунікативного підходу є використання автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови. Мовленнєва взаємодія студентів інколи, хоч і далеко не завжди, відбувається за співучастю викладача у найрізноманітніших формах: парах, тріадах, невеликих групах, з усією групою. Із самого початку студенти оволодівають усіма чотирма видами мовленнєвої діяльності на понадфразовому і текстовому рівнях при обмеженому використанні рідної мови. Об'єктом оцінки є не тільки правильність, але й швидкість усного мовлення та читання.

Для досягнення комунікативної компетенції – комунікативних вмінь, сформованих на основі мовних знань, навичок і вмінь – викладач іноземної мови використовує новітні методи навчання, що поєднують комунікативні та пізнавальні цілі. Інноваційні методи навчання іноземних мов, які базуються на гуманістичному підході, спрямовані на розвиток і самовдосконалення особистості, на розкриття її резервних можливостей і творчого потенціалу, створюють передумови для ефективного поліпшення навчального процесу у вищих навчальних закладах. Основними принципами сучасних методів є: рух від цілого до окремого, орієнтація занять на студента (*learner-centered lessons*), цілеспрямованість та змістовність

занять, їх спрямованість на досягнення соціальної взаємодії за наявності віри у викладача в успіх своїх студентів, інтеграція мови та засвоєння її за допомогою знань з інших галузей наук [1, с. 109]. Переваги методу: студенти вдосконалюють навички усного мовлення, долається страх перед помилками. Недоліки методу: не надається належної уваги якості мови, комунікативна компетенція досить швидко досягає своїх меж.

Інтерактивний метод надає можливість вирішити комунікативно-пізнавальні завдання засобами іншомовного спілкування. Категорію «інтерактивне навчання» можна визначити як: а) взаємодію вчителя і студента у процесі спілкування; б) навчання з метою вирішення лінгвістичних і комунікативних завдань. Інтерактивна діяльність включає організацію і розвиток діалогічного мовлення, спрямованих на взаєморозуміння, взаємодію, вирішення проблем, важливих для кожного із учасників навчального процесу.

У процесі спілкування студенти навчаються:

- вирішувати складні завдання на основі аналізу обставин і відповідної інформації;
- висловлювати альтернативні думки;
- приймати виважені рішення;
- спілкування з різними людьми;
- брати участь у дискусіях.

Сучасна комунікативна методика пропонує широке впровадження у навчальний процес активних нестандартних методів і форм роботи для кращого свідомого засвоєння матеріалу. У практиці виявили досить високу ефективність таких форм роботи, як індивідуальна, парна, групова і робота в команді.

Найбільш відомі форми парної і групової роботи:

- внутрішні (зовнішні) кола;
- мозковий штурм;
- читання зигзагом;
- обмін думками;
- парні інтерв'ю та інші [3, с. 453].

Таким чином, ефективність комунікативно спрямованого навчання іноземних мов у вищій школі залежатиме від бажання і здатності викладачів скористатися позитивним досвідом вітчизняних та іноземних учених і практиків щодо гуманістичного підходу у навчанні, розуміння необхідності

відмовитися від авторитарних і схоластичних методів. Методи навчання іноземних мов, які ґрунтуються на гуманістичному підході, допомагають розкрити творчий потенціал студентів і сприяють розвитку та самовдосконаленню навчально-комунікативного процесу, формуванню майбутніх свідомих патріотів своєї країни, толерантних громадян світу.

Список використаних джерел

1. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. – Київ : Академвидав, 2007. – 616 с.
2. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. – Київ : Знання-Прес, 2008. – 447 с.
3. Крючков Г. Болонський процес як гармонізація Європейської системи вищої освіти // Іноземні мови в навчальних закладах. – Педагогічна преса, 2004. – 700 с.

Ознамець Г. О., викладач кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ ДОКУМЕНТІВ

Для юридичного мовлення дуже важливим є точний і правильний добір потрібного слова (терміна) у певному контексті.

Недоліком юридичного документа є вживання в ньому полісемії, синонімії й омонімії.

У межах юриспруденції термін не повинен мати синонімів, які необхідні для додаткової експресії, не може бути багатозначним, оскільки точне висловлювання має величезне значення. Хоча інколи вживання синонімів дозволяє уникнути повторів у тексті юридичного документа (напр., *підозрюваний має право, підозрюваний вправі*). Використання синонімів повинно бути продуманим, виваженим, обережним, щоб їх наявність не викривила зміст юридичного документа. Досить важливим є вміння вибрати з ряду близькозначних слів найточніше, найвідповідніше і змістом, і забарвленням. Однак це складне завдання. Тому надто часто синоніми вживаються неправильно. Наприклад, *правильний – вірний (правильна відповідь – вірний друг*.

Якщо ж одне й те саме слово вживається у різних термінологічних системах, то ці слова виступають як омоніми. Омоніми – це слова однакові за написанням, але мають різне значення. Напр., *корінь* (математичний термін), *корінь* (філологічний), *корінь* (ботанічний), *корінь* (стоматологічний). Правило щодо однозначності термінів має універсальний характер і повинно поширюватись на мову юридичних документів.

Полісемія в мові документів – явище небажане. Значення багатозначних слів у контексті легко визначити, а в термінованому правовому мовленні це ускладнюється через однорідність контексту, використання стандартизованих конструкцій. Кожне правове поняття повинно співвідноситися тільки з одним правовим терміном, а кожен термін – лише з одним поняттям.

Під час складання ділової документації певні труднощі викликають пароніми (спільнокореневі слова, схожі за вимовою і будовою, але різні за значенням). Незначна різниця у написанні та вимові ускладнює їх засвоєння, призводить до неправильного вживання слів. Наприклад, *задача* (переважно математичного характеру, розв'язується за допомогою обчислень за визначеною умовою) *завдання* (те, що визначено або заплановано для виконання).

Як бачимо, змішування паронімів у документах призводить до перекручування інформації, до мовленнєвих помилок, порушень норм літературної мови.

Порушують ефективність документа, його чіткість, однозначність та стислість плеоназми (близькі за змістом слова, які є логічно зайвими): *травматичне ушкодження (травма і є ушкодженням)*. Повторення одних і тих же слів породжує бідність мовлення, робить вислів неблагозвучним, ускладнює сприйняття тексту, бо привертає до себе увагу – йдеться про тавтологію (поєднання спільнокореневих слів): *адресувати на адресу. У сім'ї був тяжкий сімейний стан*. Проте в окремих випадках у текстах законів тавтологія є виправданою. Так: *Обвинувальний висновок у справі Марченка О. Л., обвинуваченого в ...*

Використання іншомовної лексики породжує багато ускладнень і при підготовці, і при застосуванні юридичних

документів. Уникнути вживання іншомовної термінології у документах неможливо, але необхідно виробити певний порядок їх використання та дотримуватися його. По можливості, краще не застосовувати в текстах документів іншомовних слів, які мають відповідники в українській мові (напр.: *адекватний – відповідний, рівний; компенсація – відшкодування тощо*). Але це не означає, що слід замість іншомовних слів, які є загальноновживаними та більш зрозумілими, вживати власне українські слова (напр., укр. *задум – іншом. проект; укр. життєпис – іншом. біографія* тощо). Використовувати іншомовні слова доцільно і тоді, коли вони отримали міжнародне визнання (напр.: *бланк, кредит, диспозиція, делікт, патент, кодифікація, інструкція тощо*). Проте бажано в юридичних документах не зловживати іншомовною термінологією [1].

Недолік – вживання русизмів (суржик). Занадто часто можна почути та прочитати такі слова: *участковий поліцейський (дільничний), виписка з протоколу (витяг), приймати участь (брати), являється (є)*.

Слід дотримуватися правила максимального обмеження вживання *професійної лексики*. Професіоналізми в юридичних документах, якщо без них не можна обійтися, необхідно супроводжувати легальною дефініцією. *Канцеляризми* – це складні, громіздкі слова та фрази. За формою вони відповідають нормам літературної мови, що утруднює боротьбу з ними: *У справі підвищення кваліфікації на сьогоднішній день ми маємо... Вирішили акцентувати увагу на впровадженні нових форм організації праці...*

Загальним принципом викладу текстів документів є відсутність у них *жаргонної й іншої просторічної лексики*. Проте слід зазначити, що навіть в Кримінальному кодексі України вживаються жаргонізми, а саме: «*відмивання грошових коштів*» як синонім до терміна «*легалізація*» (ст. 209, 209¹) та «*сходка*» як синонім до слова «*зустріч*» (ст. 255).

Зрозумілість юридичного документа не може бути порушена вживанням слів *місцевого діалект*. Мова документів повинна прагнути до уніфікації та забезпечувати узгодженість системи законодавства України.

У тексті документа небажано використовувати *слова в їх переносному значенні: епітети, метафори, метонімію*. Проте у правотворчості допускається вживання метафор і метонімії як різновиду полісемії, які є переносним використанням номінативного значення слова, наприклад: *ділові папери, підозрюваний дає підписку* (дія) – *підписка про невиїзд долучена до справи* (результат дії) (метонімія); *закон вимагає суворості покарання, парк* (місце стоянки, ремонту й обслуговування транспортних засобів), *робоче місце, комп'ютерна революція, законодавча процедура, м'яке покарання, межа доказування* (метафора).

Недоліком вважається і вживання архаїзмів, тобто застарілих слів (*працівник міліції, кримінальна справа, пропонується*) [2].

Крім загальноновживаної лексики, діловий стиль загалом послуговується термінами, функція яких не лише називати предмет чи поняття, а й давати їм точне визначення.

Своєрідним елементом мови права є аббревіатури. Необхідно відмовлятися від надмірного вживання аббревіатур, а також скорочень, утворених з двох і більше.

Отже, варто особливу увагу звертати на добір слів за властивим їм значенням, відповідно до мети, завдань, ситуації мовленнєвої діяльності.

Список використаних джерел

1. Проценко Г. П. Правнича лінгвістика : навч. посіб. / Г. П. Проценко та ін. ; за заг. ред. С. М. Гусарова. – Київ : Паливода А. В., 2010. – 312 с.

2. Клименченко С. Д. Дотримання лексичних мовних норм як запорука точності змісту юридичного тексту / С. Д. Клименченко // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XXII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 лист. 2016 р.). – 2016. – С. 110.

Хижевська В. В., викладач української мови та літератури, англійської мови Кіровоградського комерційного технікуму

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ПРОБЛЕМА ЮРИСЛІНГВІСТИКИ

Наукові розвідки [4–7; 10], проведені нами в контексті даного дослідження, засвідчують, що термін «лінгвістична експертиза» сьогодні використовується в декількох значеннях. З одного боку, лінгвістична експертиза обмежується сферою права. З іншого, цей термін позначає мовознавчий аналіз тексту, результати якого оформлені у вигляді консультативного висновку й затребувані будь-де за межами лінгвістики.

Відповідно до [2, с. 35], завданням лінгвістичної експертизи є оцінка тих чи інших фактів мовлення в контексті наявної в суспільстві системи мовних норм і приписів з опорою на отримані теоретичною лінгвістикою знання про структуру й функціонування мови.

На думку Черненко Г. [9], залежно від сфери застосування, виділяють такі функціональні типи лінгвістичної експертизи: 1) юридична, зокрема а) правова (експертиза законодавчих документів) та б) судова (експертиза текстів, що фігурують як доказова база під час судових процесів); 2) лінгвокультурологічна, що містить: а) власне лінгвокультурологічну експертизу (аналіз текстів як феноменів культури: визначення їхнього авторства, часу написання тощо), б) лінгвосоціальну (визначається характер впливу текстів на суспільні цінності); 3) лінгвокомерційну (аналіз ефективності рекламних текстів, товарних інструкцій тощо). Дослідниця говорить також про те, що з названих типів нині лише судова експертиза досліджена з достатньою повнотою.

Аналіз питання юридичної експертизи [1; 3; 7] дозволяє зробити висновок про те, що сучасна практика проведення лінгвістичної експертизи є здебільшого стихійною, індивідуально-суб'єктивною. При тлумаченні спірних фрагментів такого тексту в суді лінгвістична аргументація в основному обмежується посиланнями на тлумачні словники української мови або на здоровий глузд. Однак зі зростанням суспільного замовлення на проведення таких досліджень стає відчутною потреба у виробленні спеціальних методів, які б

відповідали предметові аналізу й спиралися на комплекс лінгвістичних і правових норм. Нагальною суспільною потребою й актуальним завданням юрислінгвістики вважаємо вироблення загальних принципів лінгвістичної експертизи й, зокрема, розроблення конкретної методики для вирішення тих чи інших експертних питань, які б дозволяли ефективно поєднувати лінгвістичну й правову оцінку фактів мовлення, забезпечували б відтворюваність отримуваних результатів і давали б можливість їх верифікації.

Слід зауважити, що перші дослідження мови права на матеріалі української мови почалися ще в минулому столітті, але спочатку мова законодавства досліджувалася тільки з позицій її особливого функціонального стилю, спеціально призначеного для викладу і подальшого застосування правових норм.

Нагальною суспільною потребою й актуальним завданням юрислінгвістики вважаємо вироблення загальних принципів лінгвістичної експертизи й, зокрема, розроблення конкретної методики для вирішення тих чи інших експертних питань, які б дозволяли ефективно поєднувати лінгвістичну й правову оцінку фактів мовлення, забезпечували б відтворюваність отримуваних результатів і давали б можливість їх верифікації.

Слід зауважити, що перші дослідження мови права на матеріалі української мови почалися ще в минулому столітті, але спочатку мова законодавства досліджувалася тільки з позицій її особливого функціонального стилю, спеціально призначеного для викладу і подальшого застосування правових норм. У межах теорії функціонального стилю були розроблені загальні правила щодо створення нормативного правового тексту, а саме правила про порядок слів у нормативному висловлюванні, про синтаксичну глибину речення, про кількість означень після означуваного слова, про синтаксичну структуру речення правової норми тощо. Ці правила сьогодні носять вже не тільки рекомендаційний характер, скільки є підґрунтям для лінгвістичної експертизи нормативних актів. Останнім часом виникає потреба розширити теоретичні основи лінгвістичної експертизи законопроектів, застосувавши не тільки логічні і нормативно-стильові критерії оцінки тексту, а й положення загального мовознавства про референції (співвіднесеності мовного знака з немовною дійсністю), а також використовувати дані

психолінгвістики та теорії комунікації про закономірності смислового сприйняття текстів. Пояснюємо це тим, що до кола проблем юрислінгвістики входить і проблема процесу інтерпретації тексту закону. У зв'язку з цим слід розрізняти юридичну та законодавчу техніки. На думку дослідників [3], юридична техніка лежить в основі мистецтва прочитання тексту закону. Натомість, законодавча техніка – це техніка письма закону.

Лінгвістичний моніторинг сучасного українського законодавства показує низку недоліків і помилок у чинних нормативно-правових актах та законопроектах. Серед них: термінологічна невпорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімія і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; «семантична дифузність» та неоднозначність правової норми; амфіболія, або двозначність тексту; алогізми; мовленнєва недостатність; невмотивована тавтологічність; лексична надлишковість; зміщення смислових меж; стильова невідповідність; невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; порушення родовидових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; не виправдане калькування; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм; значна кількість росіянізмів тощо. Під особливою увагою – законодавча термінологія та законодавчі дефініції термінів, адже від логічності й узгодженості термінологічного апарату, однозначних і вичерпних визначень основних термінів і понять, що вживаються в нормативно-правовому акті, значною мірою залежить як його якість, так і ефективність застосування вміщених у ньому правових норм.

Вважаємо, що в сучасних умовах розвитку України як демократичної та правової держави, інтенсифікації законодавчого процесу, наближенні його до європейських стандартів, постає проблема вдосконалення національного законодавства, забезпечення високої якості та ефективності правових приписів, відповідності текстових параметрів законодавчих та інших нормативно-правових актів України низці закріплених у міжнародній практиці вимог і стандартів. Тут у пригоді має стати саме правова лінгвістична експертиза, яка спиратиметься на досвід інших країн. Бачимо вирішення проблеми в розробленні методичних рекомендацій щодо

мовностилістичного оформлення проектів нормативно-правових актів, правил побудови законодавчих дефініцій, практичних порад щодо дотримання загальних вимог до тексту закону та національних і міжнародних термінологічних стандартів, створенні певного алгоритму дій нормопроектувальника для розв'язання термінологічних проблем. Такі напрацювання разом з іншими теоретичними і прикладними дослідженнями в галузі законодавчої лінгвістики, лексикографічними та практичними посібниками для вітчизняних законодавців створюють необхідну науково-методологічну і довідкову базу для розроблення й впровадження в Україні лінгвістичної експертизи законопроектів.

Список використаних джерел

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза : статус і методологічні презумпції / Л. В. Ажнюк // Мовознавство. – 2012. – № 3. – С. 47–64.
2. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста / А. Н. Баранов. – М. : Флинта, 2007. – 592 с.
3. Баранов В. М. Риторика и право / В. М. Баранов, А. С. Александров, Н. Д. Голев // Юрислингвистика-3 : Проблемы юрислингвистической экспертизы. – Ирбис. Сервер электронных публикаций ММЦ АГУ.
4. Богословська М. О. Судова лінгвістична експертиза : процесуальні та кримінальні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. О. Богословська. – Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. – 19 с.
5. Вул С. М. Автороведческая и лингвистическая экспертизы письменной речи / С. М. Вул // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. – Х. : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 161–166.
6. Горошко Е. И. Судебная лингвистика : становление теоретической парадигмы / Е. И. Горошко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. – Х. : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 156–161.
7. Прадід Ю. Ф. Проблеми лінгвістичної експертизи усного і письмового мовлення в дослідженнях українських учених / Ю. Ф. Прадід // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. – Харків : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 166–171.

8. Черненко Г. А. Прогнозування мовного конфлікту як соціолінгвістичне завдання / Г. А. Черненко // Мовознавство. – 2011. – № 2. – С. 47–56.

9. Черненко Г. А. Сфери застосування лінгвістичної експертизи / Г. А. Черненко // Studio linguistic. – 2012. – Вип. 6 (1). – С. 220–223.

10. Широков В. А. Наукові засади лінгвістичної експертизи політичних та правових документів. Постановка проблеми / В. А. Широков, О. О. Сидоренко // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 18–31.

Яслик В. І., викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Прикарпатського факультету (м. Івано-Франківськ) Національної академії внутрішніх справ

ЕВДЕНЦІЙНІ ЗАСОБИ В МОВІ ПРАВА

Однією з комунікативних потреб кожної мови є вираження джерела інформації. У граматиці вказівку на джерело інформації називають евіденцією. В одних мовах евіденція представлена системою морфологічних форм та має статус обов'язкової граматичної категорії [1; 4], в інших мовах для вираження евіденції використовуються лексичні засоби, які на синтаксичному рівні представлені модальними дієсловами, прислівниками, частками [2; 3; 5]. В українській мові семантичний обсяг евіденції – вказівка на джерело інформації, вираження семантики за допомогою лексичних та синтаксичних засобів, можливість додаткових суб'єктивних епістемічних смислів зумовлюють детермінацію евіденції як комунікативно зумовленої функціональної семантики.

Зацікавлення викликає дослідження засобів вираження евіденції у мові права як підсистемі літературної мови. Евіденційні особливості мови права зумовлені суттю права загалом та виявлені в юридичній сфері застосування. Інформативний характер мови права, її визначеність, об'єктивність, логічність визначають набір евіденційних засобів, серед яких основними є вторинні предикативні конструкції із

вказівкою на джерело інформації. За морфологічною природою на основі матеріалу виокремлюємо вторинні предикати з репортативною семантикою, виражені дієсловами, субстантивами, дієприслівниками, дієприкметниками та предикативами, які на синтаксичному рівні представлені системою вставних і відокремлених конструкцій. Наприклад: *Незвані гості показали посвідчення податкової поліції і, як запевняють очевидці, поводитися дуже грубо, «погрожували зламати руки, пальці всім, хто відкриє рот»* (Інтернет-ресурс); *Керуючись статтею 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», статтею 37 Закону України «Про автомобільний транспорт», виконавчий комітет Кіровоградської міської ради вирішив [...]* (Інтернет-ресурс); *Із дотриманням підпункту 1 для одягу та інших виробів, що були у використанні та які класифікуються за кодом УКТЗЕД 6309 00 00 00, Україна скасує ввізне мито відповідно до умов, встановлених у Додатку I-B до цієї Угоди* (Угода про асоціацію).

Однією з найчастотніших структур евіденційних засобів, як засвідчує матеріал, є модель «**Згідно з (із, зі) + О. в.**». Іменникові форми зі складеним прийменником *згідно з* надають мовленню офіційності, шаблонності, доказовості. Вони підсилюють правдивість інформації, вказуючи на її достовірність, оскільки зазвичай вводять інформацію з покликанням на авторитетне джерело: *Згідно зі статтею 7 Закону України «Про освіту», мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова*. Особливість таких вставних компонентів у тому, що вони можуть вводити авторитетну інформацію з покликанням на конкретну особу, а також друковані засоби (закони, теорії, інструкції, вчення тощо), з яких взято інформацію. Зауважмо, що форми «*згідно + ім. Р. в.*», «*згідно + ім. Д. в.*», утворені під впливом російської мови, є порушенням граматичної норми сучасної української літературної мови: *Згідно Закону України «Про публічні закупівлі»* (далі – Закон), *те, що закуповується в системі, називається «предмет закупівлі» - товари, роботи чи послуги, що закуповуються у межах єдиної процедури закупівлі, щодо яких учасникам дозволяється подавати тендерні пропозиції або пропозиції на переговорах (у разі застосування переговорної*

процедури закупівлі) (Інтернет-ресурс). Не менш численними є форми «**Відповідно до + ім. Р. в.**» та «**За + ім. О. в.**». Якщо перша форма є синонімічною (не абсолютно) до «Згідно з + О. в.» та має книжний характер, то модель «**За + ім. О. в.**» властива зазвичай усній формі вияву мови права, пор.: *Аналогічний термін – конфіденційна інформація (відповідно до Закону України «Про інформацію» від 12.10.1992 р.) – це відомості, які перебувають у володінні, користуванні або розпорядженні окремих фізичних чи юридичних осіб і розпорядженні ними умов за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов* (С. Войтко); *За Законом про іпотеку, виселяти людину не можна – у найскладніших випадках доводиться не виселяти, а переселяти* (Л. Дейнеко).

Позиція вторинних предикативних евіденційних засобів в основному реченні не впливає на евіденційну силу, оскільки пре-, інтер- та постпозиція вставного компонента щодо інформативної частини не є фіксованою. Характер смислових відношень не залежить від позиції евіденційного засобу, він визначений інтенцією мовця: наголосити на змісті інформативної частини (тоді евіденційний засіб зазвичай займає постпозицію) чи наголосити на конкретному авторстві повідомлених слів (препозиція). Однак зауважимо, що, зазвичай, у текстах правничого змісту евіденційний засіб стоїть на початку речення, що зумовлено покликанням на нормативно-правові акти з метою аргументації інформації.

Отже, вибір евіденційних засобів залежить від форми вияву мови права: усної чи писемної, а також зумовлений особливостями функціонування дипломатичного, законодавчого чи адміністративно-канцелярського підстилів офіційно-ділового стилю. Перспективність дослідження полягає у вивченні особливостей функціонування евіденційних засобів мови права у кожному підстилі зокрема.

Список використаних джерел

1. Aikhenvald 2004 – Aikhenvald A. Evidentiality. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 452 p.
2. Chafe, Nichols 1986 – Chafe W., Nichols J. Evidentiality: the linguistic coding of epistemology. Norwood, NJ : Ablex, 1986. – 346 p.

3. Diewald, Smirnova 2010 – Diewald G., Smirnova E. The Linguistic Realization of Evidentiality in European Languages. Berlin: Mouton de Gruyter. – 2010.

4. Jacobson 1984 – Jacobson R. Russian and Slavic Grammar: Studies 1931 – 1981. Berlin – New York – Amsterdam : Mouton Publishers, 1984. – 160 s.

5. Palmer 1986 – Palmer F. R. Mood and Modality. Cambridge: Cambridge University Press. – 1986.

Остапенко А. В., ад'юнкт докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ

УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвиток правової держави є однією з найважливіших проблем. У зв'язку з цим на сьогодні постає проблема вивчення юридичної термінології, її правильного вживання під час професійної діяльності та умов її раціонального використання. Термінологія права широко використовується не тільки в професійному середовищі, але і в інших сферах мовної комунікації.

Майбутні фахівці оволодівають фаховою термінологією протягом усіх років навчання у вищому навчальному закладі, але важливо, щоб ця робота набула системного і цілеспрямованого характеру з перших років навчання і тривала протягом усієї трудової діяльності.

Розвиток української юридичної термінології тісно пов'язаний з історією національного права, законодавства, української державності й української мови. Українська юридична термінологія своїми коренями сягає глибокої дописемної старовини – доби звичаєвого права. Найдавніші зразки юридичної термінології дохристиянської Русі X ст. містять Правда Руська, Договори руських із греками 907, 911, 944 рр. [1].

Проблемою мови законодавства в різні часи займалися багато вчених, зокрема: А. С. Піголкін, Ю. О. Тихомиров,

Д. В. Чухвичев, К. К. Панько, О. А. Ушаков та інші. І. Огієнко, розмірковуючи над проблемами української наукової термінології, вдало зауважив: «Термінологія не постає відразу, а звичайно витворюється самим народом упродовж віків духовного життя, потребує традицій для свого усталення».

Юридична термінологія – спеціальний об'єкт вивчення юриспруденції, мовознавства, лексикографії. У процесі розвитку юридична термінологія збагачується новими термінами і поняттями, які постійно поглиблюють та вдосконалюють її поняттєвий апарат. Кожному періоду розвитку юриспруденції відповідає певна система понять, які відповідають певному етапу розвитку державно-правових явищ. Юридична термінологія реалізує такі функції: нормативна, комунікативна, гносеологічна, естетична, культуросна.

Юридичний термін (від лат. terminus – межа, кордон) – слово або словосполучення, що виражає поняття з правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) в юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях) [2].

Кожен юридичний термін характеризується за походженням, семантикою, системними зв'язками, граматичною структурою, способом термінотворення [3].

Сучасне термінознавство визначає специфічні ознаки терміна, які в сукупності відрізняють його від загальноживаних слів: системність, точність, прагнення до однозначності, відносна незалежність від контексту, наявність дефініції, функційна усталеність, конвенціональність, офіційність, стандартизованість, лаконічність, суворота нормативності, стилістична нейтральність, відсутність експресивності, коректність. Їх важливо враховувати для формування уявлення про нормативні і ненормативні термінотворення в юридичному мовленні.

Традиційними способами українського термінотворення є такі: афіксація (заволодіння, правник, підсудність), безсуфіксний (розшук), словоскладання (судоустрій), змішаний (законодавство), спеціалізація загальноживаного слова (перенос значення на основі метонімії або метафори): сторона, відмивання брудних грошей, тіньовий ринок, легенда (опер.-розш.). Серед юридичних термінів і номенклатурних назв усе більшого поширення набувають скорочені форми –

абревіатури. Тенденцію до лаконічності термінології реалізують також терміни, утворені шляхом субстантивзації (прикметник–іменник): затриманий, оперуповноважений, підсудний, потерпілий, слідчий [4].

Сучасну українську юридичну термінологію формують нормативно-правові акти, які створювались у різні часи та використовувались різними політико-економічними устроями, ґрунтувались на різних методологічних засадах, мали різну мету.

Отже, мова і право мають фундаментальне значення для буття людини. Вимоги мовної досконалості закону, максимальної точності та логічності у викладі правових приписів, однозначності тлумачення й розуміння правових норм, суворості нормативності та стилістичної довершеності зумовлюють надзвичайну повагу всього суспільства до мови законодавства, яка завжди має бути еталоном, бездоганим зразком, має встановлювати норми найбільш доречного і правильного використання мовних засобів як на рівні нормативних документів, так і на рівні правозастосування.

Список використаних джерел

1. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://studgurtok.ucoz.ua/load/kursovi_roboti/juridichna_terminologija_ponjatt.
2. Артикуца Н. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць КНЕУ. – Київ, 2005. – Вип. – 6. – С. 35–42.
3. Скакун О. Ф. Актуальні питання термінології законодавства / О. Ф. Скакун // Методологічні проблеми правової науки : матеріали міжн. наук. конф. – Харків : Право, 2003. – С. 102–105.
4. Квитко И. С. Терминоведческие проблемы редактирования : монография / И. С. Квитко, В. М. Лейчик, Г. Г. Кабанцев. – Львов : Высшая школа, 1986. – С. 150.

Мельник А. А., аспірант кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОВА ЗАКОНУ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Мова відіграє значну роль у сучасному суспільстві. У правовій сфері вона є засобом виразу нормативних приписів. Держава за допомогою нормативних актів сприяє поширенню визнання й закріплення конкретної національної мови як державної. В Україні на всій її території державною мовою є українська. У ст. 10 Конституції України зазначено, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави.

Українська мова є засобом закріплення державних рішень, прийняття різноманітних документів, забезпечення взаємодії держави, суспільства та особи.

Правові акти України суттєво впливають на визначення змісту термінологічних виразів та правил їх закріплення. Удосконалення законодавства, правової системи держави вимагає активізації діяльності держави з питань мови нормативно-правових актів.

Мова права має складний характер. В цьому аспекті Б. Спасов у роботі «Закон та його тлумачення» зазначав, що юридична мова як комплексне поняття охоплює декілька видів мови права: а) мову закону; б) наукову юридичну мову; в) судову мову; г) мову публіциста-правознавця; д) мову адвоката [1, с. 47].

Мова закону – це один із елементів мови права. Як різновид мови права, мова закону характеризується рядом особливостей. По-перше, найбільш суттєвим для розуміння мови нормативного правового акта є перед усім те, що вона володіє усіма особливостями офіційно-ділового стилю словесного викладення. По-друге, однією з основних особливостей мови закону є її офіційний, документальний характер. Мова закону – це мова офіційного документу, який має державно-владний характер, в якому відображається воля

суспільства, який має офіційно-обов'язкову форму. У правовому документі мовна форма є нормативною і формально закріпленою. Вона не може бути самостійно змінена, тобто не допускаються заміна слів, зміна порядку слів, речень і частин тексту. По-третє, для мови закону характерні лексичні, синтаксичні та композиційні особливості. В результаті викладення змісту нормативних правових актів використовуються як загальні мовні засоби, так і ті, що вироблені в юридичній сфері або виключно в сфері нормотворчої діяльності. По-четверте, особливою є функціональна характеристика мови закону, в якій розкривається думка суб'єкта нормотворчої діяльності, засобами мови він не лише сповіщає адресата про мету, що ним переслідується, а й схиляє його до певної поведінки, впливаючи таким чином на його волю. Однією з найважливіших є комунікативна функція мови закону. Завдання комунікації полягає у впливі на волю та свідомість людей, щоб створити спонукальні мотиви вести себе правомірно, у відповідності з вимогами правових приписів, використовуючи можливості і виконуючи юридичні обов'язки. По-п'яте, мова закону характеризується формалізацією, уніфікацією засобів вираження, орієнтована на ясність та однозначність [2, с. 192].

Отже, наявність специфічних функцій, особливих засобів вираження та текстуального закріплення змісту нормативних правових актів дає підстави виокремити мову закону як самостійний різновид мови права, як особливий стиль мовлення. Сутність нормотворчої стилістики в кінцевому рахунку зводиться до вивчення техніки володіння словом для виразу правових понять і категорій, до вміння суб'єктів нормотворчості використовувати мовні засоби для закріплення певного правового змісту у формі тексту нормативного правового акта.

У нормативно-правових актах має використовуватись офіційно-діловий стиль української мови, який має деякі відмінності у зрівнянні з літературним стилем чи навіть офіційно-діловим стилем мови судочинства, дипломатії чи службової переписки. Офіційність тексту нормативно-правового акту вимагає, аби його текст був точним, зрозумілим, стислим, логічним, емоційно нейтральним, стилістично однорідним та таким, що не несе на собі відбитку

авторського стилю чи авторського відношення до предмету правового регулювання [3, с. 44–50].

Мова закону, за визначенням С.В. Бобровник, це спосіб зовнішнього вираження правових приписів у законі, вона є важливим елементом юридичної техніки та засобом ефективності закону, інших нормативних актів. Вона виконує дві основні функції: а) відтворюючу – забезпечує письмове оформлення волі законодавця; б) комунікативну – сприяє обізнаності відповідних суб'єктів щодо їх поведінки у зв'язку з прийняттям і чинністю закону. Теорією і практикою вироблені стрижневі вимоги (критерії) щодо мови закону. Відповідно до них мова закону має бути: офіційною і документальною; максимально точною, простою і зрозумілою; економною і раціональною щодо використання мовних і стилістичних засобів; емоційно нейтральною [4, с. 745].

Юристи покликані знати особливості української мови, мови законів, мовленнєві засоби державно-правових нормативних актів, спеціальну юридичну термінологію, можливості й межі застосування науково-технічних понять, які вживаються в правових актах, знати й використовувати правила української мови, її стилістику, лексику.

Список використаних джерел

1. Спасов Б. П. Закон и его толкование / Б. П. Спасов. – М. : Юрид. лит, 1986. – 247 с.
2. Язык закона / под ред. А. С. Пиголкина. – М. : Юрид. лит, 1990. – 192 с.
3. Артикуца Н. В. Культура правотворчості і мова / Н. В. Артикуца // Наук. зап. НаУКМА. – 2008. – Т. 77. – С. 44–50. – Серія «Юридичні науки».
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) [та ін.]. – Київ : Укр. енцикл., 1998. – Т. 3 : К-М. – 2004.

Моргун В. В., ад'юнкт докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ України

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

Розглянемо одну з актуальних проблем взаємодії української мови і права – переклад юридичних текстів. Підвищений інтерес до проблем теорії і практики юридичного перекладу пов'язаний з розвитком міжнародних відносин, збільшенням обсягу правового регулювання, розширенням термінологічного апарату права. Специфіка перекладу правових документів обумовлена наявністю в мові усталених термінів і виразів, що вживаються у вузькій сфері.

Згідно з визначенням М. М. Глушко, термін – це слово або словосполучення для вираження понять і позначення предметів, що характеризується наявністю у нього суворої і точної дефініції, чіткими семантичними рамками – і тому однозначне в межах відповідної класифікаційної системи [1].

Юридичний термін – це слово або словосполучення, що вживається в умовах функціонування юридичного підстилю офіційно-ділового стилю мови, що виражає ключове поняття правової норми, обмежене чіткими семантичними рамками, можливостями сполучуваності.

Фахівці відзначають, що найбільші труднощі викликає «переклад не власне юридичних термінів, зафіксованих у системі мови в тлумачних і перекладних словниках і довідниках, а одиниць лексико-семантичної системи мови» [2], значення яких у конкретних правових документах визначається лінгвокультурним контекстом. Таким чином, особливу складність являє собою переклад текстів, що відносяться до регіонального і національного права.

Залежність значення слова від контексту, в якому воно використовується, стає причиною численних помилок перекладу з іноземної мови, у зв'язку з чим виникає питання про якість перекладу.

Відзначимо, що сьогодні з'являється велика кількість досліджень, в яких і юридичний текст, і процес його перекладу на іноземну мову розглядаються саме з позицій герменевтики. Це пов'язано з тим, що «переклад є не тільки транспонування тексту в іншу систему мовних знаків, а й в іншу культуру, він не

зводиться до перекодування, а являє собою також і пояснення, тлумачення, інтерпретацію» [3]. Таким чином, розуміння і інтерпретація тексту – важливі складові у багатосторонньому процесі перекладу.

Правові акти, які відносяться до юридичного стилю, найзамкнутішого з усіх стилів сучасної мови – офіційно-ділового – вимагають максимально точного вибору слова при перекладі. У зв'язку з цим ще одна проблема, що виникає при перекладі правових документів, полягає в тому, що професійний перекладач, не маючи юридичної освіти, не завжди в змозі здійснити правильне тлумачення тексту, а отже, підібрати найдоцільнішу за змістом термінологічну відповідність.

Як вказує Т. П. Некрасова, до факторів, що ускладнюють юридичний переклад, також відносяться «термінологічні колізії, в рамках яких «стикаються» терміни офіційних українських (перекладних) текстів міжнародних договорів і термінологія сучасного українського права» [4]. Прикладом подібної колізії може слугувати термін «територіальна громада». В офіційній українській (перекладній) версії «European Outline Convention on Transfrontier Cooperation between Territorial Communities or Authorities» («Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями») використовується термінологічне словосполучення «Territorial Communities», перекладене як «територіальні общини», хоча законодавство України передбачає в даному випадку використання терміну «територіальна громада» [5]. При перекладі юридичних термінів необхідна обізнаність перекладача в юридичній термінології.

Таким чином, процес перекладу обов'язково включає перетворення тексту, в основі якого лежать розуміння та інтерпретація, здійснювані перекладачем. При цьому юридичний переклад є більшою мірою актом міжкультурної комунікації, ніж актом міжмовної комунікації, оскільки в перекладацький контакт вступають різні правові системи і правові культури, розбіжності між якими зумовлюють багато проблем юридичного перекладу.

Список використаних джерел

1. Глушко М. М. Функциональный стиль общественного языка и методы его исследования / М. М. Глушко. – М. : Изд-во МГУ, 1974. – 120 с.

2. Подстрахова А. В. Перевод юридического текста: проблемы лингвистической и межкультурной коммуникации [Электронный ресурс] / А. В. Подстрахова. – Режим доступа: http://www.vfnglu.wladimir.ru/Rus/NetMag/v4/v4_ar13.htm.

3. Соколов Ф. А. Перевод как эстетическая интерпретация текста / Ф. А. Соколов // Эстетика и этика в изменяющемся мире : сб. ст. – СПб. : Астерион, 2009. – С. 268–273.

4. Некрасова Т. П. Особенности перевода юридической терминологии на английский язык : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Т. П. Некрасова. – М., 2013.

5. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями 1980 р. // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 9. – Ст. 585.

Білевич Н. О., ад'юнкт докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ

МИСТЕЦТВО ВОЛОДІННЯ СЛОВОМ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Мова – це професійна зброя юриста. Високий рейтинг багатьох юристів визначається тим враженням, яке залишають їх виступи, бездоганним володінням літературною мовою, умінням точно, ясно, правильно і логічно висловлювати думку.

Оскільки мова – головний інструмент професійного юриста, мовна культура край необхідна майбутнім юристам. Для них знання норм і правил ораторського мовлення так само обов'язково, як і знання спеціальних юридичних дисциплін. Крім того, розвиток мовної культури допомагає молодій людині вирішувати в майбутньому безліч життєвих ситуацій.

Ознаками культурної мови вважається точність і ясність думки, її логічна стрункість, багатство словника, правильні (відповідають літературним нормам) артикуляція і інтонування, різноманітність граматичних конструкцій, художня виразність, чистота, тобто відсутність ненормативної лексики. Нормативність – основний критерій культури мовлення.

У різні часи висувалися різні вимоги до судової промови. Наприклад, у ХІХ-му – на початку ХХ-го століття юристи в своїх виступах уникали мовних юридичних стандартів,

прагнули наблизити свою промову до літератури, розмовляючи з присяжними майже художньою, «письменницькою» мовою, в результаті чого їх виступи нагадували концерти, на які із задоволенням ходила широка публіка, перетворюючи зал судових засідань на подобу театру. З середини ХХ-го століття, навпаки, з юридичної мови стали вилучати прикрашення і власне красномовство. Вважалося, що «всякі надмірності можуть тільки зашкодити справі». З'явився стійкий вираз: «говорити мовою закону», тобто стандартно, використовуючи мовні кліше. Наразі красномовство повертається в судові зали, майстерність судового оратора стає знову затребуване.

Кажуть: людину зустрічають за одягом. Оратора ж оцінюють за якістю мови. З перших слів можна розташувати до себе аудиторію або, навпаки, налаштувати її проти себе. В процесі мовлення, особливо в її вступній частині, формується уявлення про оратора – імідж особистості. Тобто образ, який вимальовує в своїй уяві глядач, слухач, на слухове і зорове сприйняття якого впливає все: міміка, жести, одяг, але головне, звичайно, сама промова виступаючого. Від того, наскільки відповідає його образ очікуванням аудиторії, залежить довіра чи недовіра, позитивне або негативне ставлення, що проявляється у формі схвальної або осудної думки щодо цієї особистості і, як наслідок, до того, що він стверджує. Тому досвідчений оратор ретельно добирає, створює і свідомо підтримує власний імідж відповідно до місця, події, часу, а головне – до характеру і емоційного стану тієї аудиторії, перед якою йому доведеться виступати.

Але образ може виникнути і незалежно від бажання людини. Часом ми і самі не усвідомлюємо до кінця, що своїми словами, діями, поведінкою, одягом, манерою, стилем спілкування, зовнішнім виглядом – від зачіски до стану взуття – розповідаємо оточуючим, на якому щаблі суспільної драбини ми стоїмо і якою професією володіємо, яке коло наших інтересів, захоплень, важкий або легкий у нас характер, заздрісні ми або безкорисливі і т. д. Все це відкладається в сприйнятті людей, які нас оточують, формує в їх очах наш імідж. Щось подібне відбувається і в процесі виступу оратора, який повинен ретельно підбирати і використовувати вербальні та невербальні засоби спілкування.

До вербальних засобів спілкування відноситься мова, супутні мові паузи, темп мови, ритм, якості голосу (сила, тембр,

тональність та ін.). До невербальних засобів, які використовуються для формування позитивного іміджу особистості, коригування або зміни свого образу, – зріст, статура та інші фізичні особливості, вираз очей, напрям погляду, міміка, пантоміміка (поза, постава, положення голови, жести), одяг, її стиль (манера одягатися), зачіска, косметика і т. д. Процес формування, коригування або зміни свого образу в очах інших людей з метою формування позитивного іміджу є самопрезентація.

Соціальна психологія виділяє два головних процеси впливу на сприйняття людини. Вони протікають одночасно (паралельно), але включають різні прийоми і засоби переконання.

Як відомо, людський мозок складається з двох півкуль. Основною сферою спеціалізації лівої півкулі є логічне мислення, правої – емоційне. Прямий спосіб переконання впливає на ліву півкулю головного мозку. Оратор, вибудовуючи свою промову за законами формальної логіки, адресує свою систему аргументів до лівої півкулі слухача, яка займається систематичною обробкою, критичним аналізом і оцінкою отриманих відомостей. Основною ж сферою спеціалізації правої півкулі є інтуїція. Ця півкуля спеціалізується на обробці інформації, яка виражається не словами, а символами і образами. Непрямий спосіб переконання впливає на тих, у кого більше розвинена права півкуля.

Прямий спосіб, або власне переконання, називають ще центральним або безпосереднім засобом переконання. Це система доказів (аргументів), побудованих в логічній послідовності, система доказів, заснована на фактах. Непрямий спосіб переконання – це вплив на емоційну сферу слухачів.

Для того, щоб завоювати аудиторію, судовий оратор в процесі переконання повинен вирішити три взаємопов'язані завдання, на які звертав увагу ще Цицерон:

- довести правоту того, що захищає;
- заручитися підтримкою слухачів;
- направити їх думки в потрібний йому бік.

Отже, основне завдання судового оратора – довести правильність і справедливість своєї позиції за допомогою першого і другого засобів переконання одночасно.

Якості переконливої промови: ясність, точність, логічність, доречність, чистота, правильність, лаконічність,

виразність, самобутність, багатство, емоційність, експресивність, індивідуальність.

На ясність, як головне достоїнство промови, вказував ще Аристотель. Про «надзвичайну, виключну» ясність в суді писав Пороховщиків: «... Не так говоріть, щоб міг зрозуміти, а так, щоб не міг не зрозуміти вас суддя». Багатство мови – це максимальне використання різноманітних засобів мови, які необхідні для ефективної передачі інформації. Самобутність – це відсутність штампів, тобто вживання у мові виразів з «тьмяною» семантикою. Штампи люди використовують не задумуючись, за звичкою, позбавляючи тим самим свою промову індивідуальності. Лаконічність мови досягається точним вираженням думок, наявністю чітких формулювань, відсутністю зайвих слів, що не несуть інформації, відсутністю багатослів'я і зайвих, недоречних думок. Точність – ця якість відноситься до добору слів. Іноді досить одного точного слова, щоб дати оцінку ситуації, характеристику людині або його вчинку. Логічність в риториці поділяється на предметну і понятійну. Предметна логічність пов'язує мовні одиниці з реальними предметами і явищами, тобто судження вибудовуються відповідно до реальних подій життя: ось, дивіться, спочатку було те-то, потім то-то, в результаті сталося це і т. д. Логічність понятійна відображає логічний рух думки в смислових зв'язках елементів мови. Доречна мова характеризується відповідністю мовних засобів і змісту (тобто слова повинні точно передавати той чи інший зміст), відповідністю мовних засобів обставинам і самому оратору. Мова може бути сухою, логічною, раціональною, а може бути, навпаки, емоційною, експресивною. Емоційність – вираження почуттів, переживань, суб'єктивного ставлення до предмета мовлення; експресивність – виразність, дієвість. Образність мови – це здатність слова створювати наочно-чуттєві образи (картини) предметів і явищ навколишнього світу.

Лінгвістичні особливості ораторської промови притаманні кожному її різновиду, оскільки в основі будь-якої промови лежить мова як універсальний засіб спілкування людей. Промова – функція мови, тому багатство промови, тобто максимальне використання закладених у мові засобів виразності при дотриманні мовних норм і правил – відмінна риса будь-якої культурної і, тим більше, ораторської промови.

Перед оратором стоїть завдання, особливо важливе на початку виступу: знайти контакт з аудиторією. У цьому йому допоможе використання особових займенників, і, перш за все, – займенників першої та другої особи, які називають комунікативними: я, ми, ти, ви. «Ми» найчастіше характеризується як «ми спільне» у значенні «я і ви», тобто Ми з вами. Це об'єднує оратора з аудиторією, створює атмосферу однакості і однодумності. Ступінь контактності підсилюють так звані «конкретизатори»: ми з вами, ми разом, ми все слухали, ми всі разом з вами і т. д.

Тим же завданням об'єднання з аудиторією слугують дієслівні форми, вступні конструкції, що містять звертання до слухачів: як ви розумієте, як ви здогадуєтесь, як бачите, як ви знаєте, як ми знаємо, як ви переконалися.

Контактність промови створюють також спонукальні речення: вирішуйте, погодьтеся, подумайте, відзначте, запам'ятайте.

Засобом встановлення контакту з аудиторією і залучення уваги до інформації служить єдність питання та відповіді. Воно створює ситуацію безпосереднього спілкування зі слухачами і додає повідомленню невимушеного, розмовного характеру. «Що таке любов? Чи тільки тваринна пристрасть? Ні, звичайно: любов – це почуття, яке підносить людину...» і т. п.

Фігури прикрашання: тропи, порівняння, уособлення, алегорія, епітет, гіпербола, метафора, анафора і т. д. Тропи – слова і вирази, вжиті не в звичайному, прямому значенні, а в переносному сенсі. В основі тропа лежить зіставлення явищ, подібних за будь-якими ознаками або якимось чином пов'язаних, що співвідносяться між собою. Наприклад:

– анафора – повторення початкових частин, що стоять поруч, самостійних речень. Анафора не тільки емоційно забарвлює промову, а й надає їй переконливості, аргументує те чи інше явище;

– метафора – найпоширеніший вид тропа. Українська мова метафорична в своїй основі. Ми постійно використовуємо в своїй повсякденній мові метафори (сталеві нерви, поле діяльності, залізний характер, теплі відносини, гострий зір);

– епітети прикрашають промову, дозволяють яскравіше виділити властивості і якості предметів або явищ;

– гіпербола (перебільшення) підсилює виразність мови.

Ці та інші види тропів роблять промову оратора образною та посилюють її вплив на емоційну сферу сприйняття.

Кожен виступ судового оратора залежить від обставин конкретної справи. Оратор має визначити, що він повинен оскаржувати в першу чергу: наявність складу злочину? Його правову кваліфікацію? Обґрунтувати недоведеність злочину? Від особливості судового розслідування залежить і розстановка акцентів. Якщо немає сумнівів щодо винності підсудного, акцент переноситься на причини злочину; потрібно шукати пом'якшувальні обставини, у всіх подробицях розглядати особистість підсудного, його минуле, навколишнє середовище і т. д.

У цілому ж усі структурні частини розташовуються у суворій логічній послідовності (аналіз – кваліфікація злочину – думка про міру покарання) і підпорядковані одній меті: прийняти справедливе рішення.

Існує чотири основних способи підготовки до публічного виступу:

- експромт (виступ без підготовки);
- план-конспект виступу із коротким описом основних ідей;
- повний текст виступу, який потім повністю зачитується;
- відтворення тексту напам'ять.

Можлива комбінація цих способів в одному виступі.

З точки зору композиції надзвичайно важлива перша частина виступу, оскільки перше враження – як позитивне, так і негативне – може мати вирішальне значення. Найпереконливіші докази, залізна логіка, вишукане красномовство можуть не спрацювати через те, що з перших слів оратор не зможе завоювати аудиторію. Якщо перше враження від зустрічі з публікою буде зіпсовано, виправляти помилку доведеться з величезним напруженням в умовах цейтноту, оскільки час виступу обмежений. У разі суперчки, судової полеміки особистість оратора – одна з вирішальних умов перемоги, оскільки в свідомості слухача відомості, які повідомляє оратор, і його особистість нероздільні.

Зовнішність оратора повинна викликати позитивні емоції, не виходячи за межі норми. Зайва привабливість, екстравагантність відволікає від суті виступу, знижує рівень довіри. Манера мовлення повинна бути енергійною, напруженою і демонстративно впевненою, пози – відкритими. Ні в якому разі не можна

схрещувати руки на грудях (поза закритості), схрещувати ноги і т.д. Жести і міміка повинні бути природними, доречними, виразними, що підкреслюють значущість висловлювання, не відволікаючи при цьому уваги слухачів.

У сучасних умовах особливо важливо пам'ятати, що професійна юридична спільнота належить до так званої символічної еліти, яка володіє практично необмеженими можливостями духовного управління суспільством. У публічній діяльності щодо захисту права юристи постійно використовують усне і письмове слово, причому в ситуаціях, які завжди привертають підвищену увагу. Тим самим відкриваються перспективи формувати не тільки суспільну та індивідуальну правосвідомість, а й світогляд загалом, упливати на систему знань, поглядів, переконань і цінностей. Слабкий розвиток професійно необхідних мовних навичок, невміння юриста абстрактно мислити і адекватно виражати думки завжди може обернутися – і нерідко обертається – утиском прав і законних інтересів громадян.

У будь-якій сфері юрисдикції це призводить до вкрай небажаних, негативних наслідків, які негативно впливають як на долю окремої людини, так і на правосвідомість і правову культуру суспільства в цілому.

Хотілось би висловити сподівання, що усвідомлення важливості опанування мистецтвом володіння словом, спонукатиме юристів поглибити уявлення про своєрідність юридичної матерії, виробити і розвинути професійні навички використання слова в правовій сфері, що сприятиме поліпшенню лінгвістичної якості не тільки їх промов, а й нормотворчих і правозастосовних актів.

Список використаних джерел

1. Александров Д. Н. Риторика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Д. Н. Александров. – 3-е видання. – М., 2004.
2. Барщевський М. Ю. Адвокатська етика / М. Ю. Барщевський. – М., 2002.
3. Бойко А. Язык Фемиды: О формировании речевой культуры будущего юриста / А. Бойко // Высшее образование в России. – 1999. – № 5. – С. 34–36.
4. Хазагеров Г. Г. Риторичний словник / Г. Г. Хазагеров. – М., 2009.

Чабан Н. А., здобувач кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ЮРИСТА

Спілкування – це обмін інформацією, передача інформації від однієї людини до іншої. Адже життя людини – це спілкування [1, с. 13]. Мова – це унікальне явище, засіб спілкування людей, вкрай важливий для життя. Вона визначає національний характер, інтелектуальні і естетичні інтереси, ділові якості, загальний розвиток особистості. Тож знати рідну мову – ознака культури й освіченості, священний обов'язок людини, а грамотно висловлюватися фаховою мовою – норма професійного спілкування.

Мова становить фундамент професіоналізму майбутніх юристів. Вона є базою здобуття фаху у вищому навчальному закладі і основним засобом подальшої професійної діяльності. У науковій літературі поряд із поняттям «професійне спілкування» [2, с. 9] часто використовується поняття «ділове спілкування» [3, с. 65], які вживаються як синоніми. Крім того, у психологічній літературі виділяють два типи спілкування – неформальне і формальне. Перше суб'єктивне, нерегламентоване, його мета й характер багато в чому визначаються особистими стосунками людей (мати – дитина, чоловік – дружина). Формальне обумовлене соціальними функціями людини, регламентоване за формою та за змістом (керівник – підлеглий). Ділове спілкування належить до формального типу, здійснюється відповідно певних правил і спрямоване на встановлення контактів і підтримку зв'язків між зацікавленими у спільній діяльності суб'єктами.

Юристи мають спілкуватися відповідно фаховому рівню і бути красномовними ораторами, бо слово адвоката, прокурора, судді – є словом закону. Тому воно має бути зрозумілим, а значить – грамотним, правильним і влучним. Красномовство юриста також має бути високоморальним та здатним до переконання – в цьому його сила. Стиль підбирається не на свій розсуд, а згідно з вимогами справи і часу. Він є простим та, водночас, таким, що дозволить володарювати над аудиторією.

Умінню виступати публічно потрібно наполегливо учитися, оволодівати і відшліфовувати прийоми ораторського мистецтва, добре вивчати мову, збагачувати професійну лексику.

Звісно, мова юриста – специфічна. Вона вирізняється вживанням словосполучень дієслівного типу, дієприслівникових і дієприкметникових зворотів, прямої мови, повторами професійної лексики. В юридичних текстах переважають складні поширені речення.

Водночас досвідчений оратор завжди надає перевагу коротким реченням під час виступу. Кожна нова думка вимагає нового речення і є переконливішою за довгі висловлювання.

Готуючи виступ, основну думку треба завжди висловлювати головним реченням, а не підрядним. При підготовці тексту виступу бажано обмежити вживання іншомовних слів, якщо є українські відповідники та, по можливості, не вживати маловідомої термінології. Такий виступ не сприймається слухачами, втомлює, свідчить про низький рівень того, хто виступає. Тому юрист-професіонал має правильно добирати слова, дотримуватися їх точного визначення і вживання, особливо коли йдеться про вживання термінів. Юрист завжди ретельно стежить за словом мовленим і писаним, тому важливим фактором також є дотримання морфологічних норм.

Оскільки мовна діяльність у професії юриста має велике значення, важливо, щоб вона була бездоганною і підкорялась правилу: це – професійна достеменність і мовна норма (нормативність). Ці два важливі компоненти взаємозв'язані, бо лише правдиве відображення і грамотне написання конкретних фактів створюють істинний документ, яким користуються і усно і на папері.

Мовну діяльність юриста можна також класифікувати як усну, письмову, внутрішню і зовнішню, діалогічну і монологічну, буденну і професійну, підготовлену і непідготовлену. Усне мовлення є основним інструментом спілкування, за допомогою якого здійснюється комунікативна і управлінська діяльність. Для усного мовлення важливо, щоб співрозмовники чули і бачили один одного. Письмова мова характеризується відсутністю співрозмовника і незалежністю від реальної обстановки. Юрист при підготовці різних документів (довідок, звітів, протоколів і т. п.) використовує

певні мовні засоби для вираження результатів свого мислення. Письмова мова повинна бути граматично правильно сформульована. Для ділових паперів письмова мова повинна бути обумовлена точними поняттями і відповідною термінологією. Юрист повинен добре володіти різними стилями державної мови. Внутрішня мова допомагає відтворенню у свідомості людей різних образів, що виражаються в поведінці людини. Працівник юридичної праці повинен обов'язково навчитися керувати своєю внутрішньою мовою. Зовнішня мова – може бути усною або письмовою. Різновидом усного мовлення є діалог. Семантика його залежить від того, як сприймається сказане співрозмовником. Одне і те ж слово, фраза можуть вимовлятися по-різному і означати наказ, прохання, дружнє зауваження, осуд, догану тощо.

У виступах перед аудиторією, читанні вголос, усному звіті юрист використовує також монологічне мовлення. Цей вид мовленнєвої діяльності отримав у юридичній практиці великого поширення.

Професійна діяльність юриста завжди вимагає попередньої роботи над змістом і формою майбутньої мовної комунікації. Але поряд цим потрібно передбачати імпровізацію, яка є одним із складних процесів творчого використання досвіду і без якої неможлива професійна дискусія.

Отже, якість правової професії вимагає глибокої професійної підготовки, бездоганного знання професійної мови, особливостей національної мови та вміння застосовувати мовні засоби на практиці.

Список використаних джерел

1. Корж А. В. Українська мова професійного спрямування : навч. посіб. / А. В. Корж. – Київ : Правова єдність, 2009. – 296 с.

2. Горбунова Н. В. Технология развития и саморазвития культуры профессионально-делового общения студентов в процессе обучения в вузе (общепедагогический аспект) : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. В. Горбунова. – Саратов, 1999. – 20 с.

3. Власов Л. В. Деловое общение / Л. В. Власов, В. К. Сементовская. – Ленинград : Лениздат, 1980. – 265 с.

Чемерис Д. Д., ад'юнкт докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ

УСУНЕННЯ ПОРУШЕНЬ МОВНИХ ВИМОГ У НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ РОЗШУКОВУ РОБОТУ ПОЛІЦІЇ

У роботі Національної поліції України для забезпечення ділового спілкування та документообігу використовуються різні термінологічні системи. Терміни застосовуються переважно із законів, підзаконних нормативно-правових актів та відомчих наказів, що регулюють відповідні правовідносини. На думку автора, деякі терміни потребують більш чіткого тлумачення на законодавчому рівні, тому що неоднозначне їх вживання в лексиці призводить не тільки до мовних помилок, а й до спотворення змісту.

Як стверджує С. Я. Ярема, масиви вітчизняної термінології базуються на таких видах лексики: загальнонародній, а часто й на вузькодialeктичній лексиці, утвореній до 1933 року, та на уніфікованій з російською термінологією зі взятими з неї словами і кальками, утвореними після 1933 року. Саме перший масив і становить те необхідне джерело, з якого потрібно черпати інформацію, але критично, тому що деякі слова можуть звучати незвично в наш час [4, с. 6]. Тому, зважаючи на реалії сьогодення, найрозумніше було б змінювати терміни тоді, коли існує краще і більш зручне загальноприйнятне слово, яке б задовольняло мовні вимоги. Це, насамперед, узгодженість зі світовою практикою, гармонійне входження в термінологічну систему, точність, відповідність позначеному поняттю, повнота тощо [2, с. 28].

Наприклад, у деяких нормативно-правових актах, що регулюють розшукову роботу поліції, вживаються такі словосполучення: «безвісно зникла особа», «безвісти зникла особа», «безвісти пропавша особа», «зникла людина» тощо. Це потребує чіткого законодавчого визначення зазначеного поняття одним терміном, що унеможливить допущення мовних помилок і неоднозначне тлумачення в юридичній практиці.

Так, у статті 43 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 і пункті 1 статті 6 Закону України «Про оперативну діяльність» від 18.02.1992 № 2135-XII, вживається термін

«безвісно відсутня особа». Задля чіткого визначення цих понять, пропонуємо звернутися до тлумачних словників. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови, слово *безвісний*, (-а, е), означає нікому не віданий, не знаний. Лексична одиниця *безвісно* є прислівником до *безвісний*. *Безвісти*, – це прислівник, що означає невідомо де, невідомо куди, безслідно [1, с. 40].

А в Новому тлумачному словнику української мови визначення представлені із прикладами вживання понять в українській літературі – єдиній формі української наукової мови. Отже, слово *безвісний*, (-а, е), означає нікому не віданий, не знаний: *І піде між людьми розладдя, ворожнечі. Чи варт вона, безвісна Пріська з своєю безвісною нуждою тії спірки?* (Панас Мирний). Слово *безвісти*, тлумачиться як невідомо де. *Збігли сарни прудконогі, олень безвісти пропав* (Яків Щоголів). *Каменотеси поховалися на льохах, по горищах, деякі позабігали безвісти* (Степан Васильченко) [4, с. 76].

Продовжуючи аналіз нормативно-правових актів, слід звернути увагу на поняття, ужите в пункті 7, статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-19, а саме: «особи, що пропали безвісти». Слова «пропали безвісти», як говорять, «живцем узяті» із російської мови.

Також не можна залишити без уваги Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії органів виконавчої влади у їх розшуку». В усіх пунктах зазначеного закону застосовується словосполучення «розшук зниклих людей», що не узгоджується з термінами, уживаними в раніше прийнятих законах, та порушує мовну вимогу щодо однозначності.

Чи не подібне прослідковується у відомчих наказах та інших організаційно-розпорядчих документах Національної поліції України. Наприклад, у пункті 9.4.2 Наказу МВС України № 700 від 14.08.2012, яким затверджена «Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами і підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень», вжито термінологічні сполуки «безвісне зникнення дитини» та «безвісне зникнення дорослої особи». А в частині 2 пункту 6 Наказу МВС України № 650 від 28.07.2017 «Інструкція з

організації діяльності дільничних інспекторів поліції», зазначено словосполучення «особи, які пропали без вісти».

Тому щодо розглянутої вище категорії розшукуваних осіб, пропонуємо законодавчо закріпити термін «безвісно зникла особа», що забезпечить термінологічну уніфікованість зазначеної лексики.

Враховуючи викладене, як юридичні терміни, варто використовувати українізовані слова чи словосполучення, які або запозичені (емігрували) в українську мову давно, або є складовою національної лексики.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.

2. Кияк Т. Р. Прагматичні аспекти стандартизації української термінології / Т. Р. Кияк // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 35–38.

3. Новий тлумачний словник української мови. Том 1 / Укладачі: В. Яременко, О. Сліпушко. – Київ : Аконт, 2003. – 925 с.

4. Ярема С. На теми української наукової мови. – Львів : Українське товариство з механіки руйнування матеріалів. Львівське крайове товариство «Рідна школа», Наукове товариство ім. Шевченка, 2002. – 44 с.

Овсейчик С. В., кандидат філологічних наук, асистент кафедри стилістики та мовної комунікації Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УЖИВАННЯ ПОНЯТТЯ «КЕЙС» У ЮРИДИЧНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Поглиблення й розширення юридичних знань, розвиток нових юридичних напрямів, підгалузей супроводжується введенням нових або переосмисленням вже наявних у мові слів та словосполучень, як власне українського, так й іншомовного походження.

Сучасний фахівець потребує ефективної комунікації тут і тепер, а, зважаючи на те, що першість на арені міжнародного спілкування все ще залишається за англійською мовою, то саме англіцизми у фаховій мові набувають нових значень і форм.

Нас зацікавила лексема *кейс*, що за відносно короткий час набула значного поширення не лише в усному спілкуванні юристів, а й зафіксована у численних фахових текстах.

У загальному значенні поняття *кейс* позначає випадок, справу. У юридичній комунікації ця лексема включає в себе опис конкретної ситуації/справи і спосіб її вирішення (включно з описом вихідної ситуації, рішеннями та діями, які будуть застосовані учасниками справи), матеріали справи, отриманий результат. Зазначимо, що досить часто на кейсах тренують студентів бізнес-шкіл, магістрів спеціалізованих вищих навчальних закладів, використовуючи при цьому різні варіанти вихідної ситуації/справи.

Кейси можуть бути як одиничними, так можуть і повторюватись, бути схожими. У цьому випадку, на основі вже вирішеного кейса створюється шаблон кейса, який може бути використаний багаторазово, як основа для вирішення нових, схожих ситуацій/справ. І таких кейсів може бути чимало протягом нашого життя, зокрема й таких, що потребують юридичних знань і вмінь.

Юридичну комунікацію ми розглянули в контексті одного з найбільш поширених видів сучасної масової комунікації – масмедійної [1, с. 35]. Проаналізувавши різні медіа інтернет-джерела, ми зафіксували такі випадки вживання поняття кейс: *юридичні IT-кейси, практики і кейси, юридичні кейси з даними, успішні юридичні кейси, способи вирішення кейсів, юридичні кейс-технології, конкурс кейсів з корпоративної соціальної відповідальності* тощо. Особливо яскравим нам видався приклад із сайту Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України»: «Ідея воркшопу проста: розбираємо серіал Silicon Valley на юридичні кейси, і пробуємо поставити себе на місце юристів, яким ці кейси довелось би розгрібати» [2].

Як бачимо, поняття *кейс* на сьогодні тісно увійшло у практику юридичної комунікації, при цьому частотність його вживання засвідчує, що найбільш поширеним значенням слова є саме «ситуація/справа».

Цікаво, що у сучасних українських словниках це поняття майже не засвідчено. Натомість відповідні англомовні джерела подають розширене тлумачення лексеми *кейс* (англ. *case*) саме в юридичному контексті, зокрема: випадок, становище; доводи; фактичні обставини; виклад фактичних обставин; заява про фактичні обставини у справі; докази; версія (слідства); суперечливе питання у суді; матеріали справи; судова справа; обвинувачення (у суді); деліктний позов за конкретними обставинами справи; клієнт (адвоката); судові рішення у справі; судовий прецедент [3; 4] тощо.

Отже, говорячи про вживання поняття кейс в юридичній сфері, можемо констатувати, що воно засвідчено у різних видах юридичної комунікації, зокрема масмедійної, але обмежене у сфері фіксації у вітчизняних лексикографічних працях. Цей факт доводить, що визначати цю лексему як термін ще зарано, в українській мові поняття кейс швидше перебуває у статусі сленгізму професійного мовлення, зокрема юридичного.

Список використаних джерел

1. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підруч. для студ галуз. 0303 «журналістика та інформація» / В. В. Різун. – Київ : Вид. центр «Просвіта», 2008. – 260 с.
2. Воркшоп «Silicon Valley legal case study for lawyers» [Електронний ресурс] // сайт Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України» / Режим доступу: <http://uba.ua/ukr/events/2157/>. – Назва з екрана.
3. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-russian/case>. – Назва з екрана.
4. English Oxford Living Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.oxforddictionaries.com/definition/case#case_Noun_100. – Назва з екрана.

Волошина Ю.О., головний спеціаліст відділу забезпечення роботи адміністративної комісії апарату виконавчого органу КМР (КМДА)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЇЇ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В державі – Україні державною мовою є українська мова. Українська мова поширюється на всю територію України та використовується як державна мова у більшості регіонів. Основним нормативно-правовим актом, що визначає українську мову як державну є Конституція України, яка проголошує, що державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [1]. Так, С.В. Шевчук визначає, що мова - це найважливіший універсальний засіб спілкування людей, висловлення їх думок, почуттів. Вона є однією з найістотніших ознак нації і реально існує як мовна діяльність членів відповідної етнічної спільноти [5, с. 16]. Українська мова у професії державного службовця має свої специфічні особливості та визнається мовою професійного спрямування. Так, С.В. Шевчук та І.В. Клименко під мовою професійного спрямування розуміють функціональний різновид української літературної мови, яким послугодуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять [6, с. 17]. Мова державних службовців є мовою професійного спрямування та являється показником високого рівня професіоналізму, професійної етики та компетенції. Вміння говорити, чітко та ясно висловлювати свої думки є запорукою успішної юридичної кар'єри.

Правове регулювання визначення української мови як державної мови та застосування її державними службовцями у професійній діяльності здійснюється на основі Конституції України [1], Закону України «Про засади державної мовної політики» [2], Закону України «Про державну службу» [3], постановою КМУ «Про організацію проведення атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою» від 26.04.2017 № 301 [4], інших нормативно-правових актів.

Законодавче визначення державної мови в Україні закріплено у п. 1 ч.1 ст. 1 Закону України «Про засади державної мовної політики» [2], де зазначено, що державна мова - це закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо. Слід зазначити, що таке визначення державної мови є загальновизнаним та розповсюджується на майже всі сфери суспільного життя та може стосуватися різних галузей права. Особливе визначення української мови як державної мови, що належить до професії державного службовця передбачене у Законі України «Про державну службу». Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державну службу» [3] чітко визначається, що державна мова - українська мова, якій Конституцією України надано статус мови офіційного спілкування посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування під час виконання посадових обов'язків, а також мови діловодства і документації цих органів та посадових осіб. З такого визначення, української мови як державної можна виокремити ряд ознак, які їй притаманні. По перше, визначається правовий статус української мови як мови офіційного та ділового спілкування на державній службі; по друге, коло суб'єктів, на яких поширюється вимога щодо застосування української мови, а саме посадових осіб державних органів та органів місцевого самоврядування під час

виконання посадових обов'язків; по третє, українська мова законодавчо визначена мова діловодства і документації цих органів та посадових осіб.

Значущість української мови у професії державного службовця полягає у постійній необхідності вдосконалення професійних навичок в ораторському мистецтві та застосуванні української мови у повсякденному робочому процесі, у спілкуванні з колегами, громадянами, для підготовки документів, листів, написанні нормативно-правових актів тощо.

На сьогодні, знання української мови як державної мови є обов'язковою умовою для вступу на державну службу. Крім того, згідно з п. 5 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про державну службу» [3] для проходження конкурсу на вакантну посаду державного службовця вільне володіння державною мовою має бути підтверджене посвідченням атестації щодо вільного володіння державною мовою.

Так, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про державну службу» [3] одним із основних обов'язків державних службовців є необхідність обов'язково використовувати державну мову під час виконання своїх посадових обов'язків, не допускати дискримінацію державної мови і протидіяти можливим спробам її дискримінації. Вбачається, що такі кардинальні зміни у законодавстві щодо правового закріплення вимоги вільного володіння державною мовою є передумовою для подальшого підвищення професійної компетентності державних службовців

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – ст. 141

2. Закон України «Про засади державної мовної політики»: Закон України від 03.07.2012 № 5029-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2013. – № 23. – ст.218

3. Закон України «Про державну службу»: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 4. – ст.43

4. Постанова КМУ «Про організацію проведення атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою» від 26.04.2017 № 301

5. Шевчук С.В. Ділове мовлення для державних службовців. – К.: літера ЛТД, 2004. – 400 с.

6. Шевчук С.В., Клименко І.В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник. – 2-ге вид., виправл. і доповн. – К Алерта, 2011. – 696 с.

Красницька А. В., доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Мельник А., аспірант кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАКОНОДАВЧА ТЕХНІКА ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Необхідно зауважити, що законодавча база України наповнена великою кількістю законів та підзаконних нормативно-правових актів, проте ні для кого не є таємницею, що законодавство Україні має низьку ефективність, адже цілі законів не досягаються. Ця проблема має декілька причин, однією із яких є недосконала якість закону. Для запобігання створенню неякісного масиву правових норм у юридичній науці протягом тривалого періоду розроблялася система методичних рекомендацій, які з часом втілились у феномен законодавчої техніки.

Законодавча техніка – це система основаних на досягненнях теорії права і перевірених практикою правотворчості принципів, прийомів, засобів, правил підготовки найбільш якісно досконалих за формою і структурою нормативно-правових актів, що використовуються при виробленні й систематизації актів для забезпечення їх досконалості.

Засади наукового осмислення законодавчої техніки, тобто мистецтва написання законів, були закладені ще в античні часи у працях Аристотеля “Політика”, Платона “Закон”, Цицерона “Про закони” та в працях інших знаменитих античних мислителів. У світовій літературі правової сфери питанням удосконалення законодавчої техніки приділялась увага, починаючи з XVII ст.

Законодавча техніка є критерієм визначення сутності права, критерієм направленості політичної волі законодавця, критерієм документально-вербального викладу змісту правового акта. Вона є професійним мистецтвом правотворця, вимагає професійної майстерності викладу правового матеріалу. Норми права повинні бути погоджені з іншими правовими нормами без повторів і прогалин, викладені державною мовою точно, чітко, зрозуміло, грамотно. Такий виклад норми права вимагає майстерності, яка досягається кропіткою працею, досвідом і практичними навичками.

Як практична діяльність законодавча техніка охоплює дії стосовно утворення та застосування права, а це лежить в основі визначення методологічних рекомендацій і майстерності виконання щодо здійснення будь-якої практичної діяльності. Насамперед техніка як майстерність у правотворчості повинна стосуватися кваліфікованого й досконалого викладу правового матеріалу, правильного утворення юридичних конструкцій і прийомів викладу правових норм, точності юридичних дефініцій, грамотного та зрозумілого словесного формулювання правових приписів, та системи посилань.

Законодавчий акт повинен бути зрозумілим (фактично так виявляється вимога ясності законодавчого підстилю), точним, чітким, логічно послідовним, стислим (максимальна лаконічність мовних засобів). З огляду на це в тексті законодавчого акта слід використовувати максимально прості та зрозумілі слова, терміни, звороти і фрази, що широко використовуються у щоденному вжитку і легко сприймаються. Вчені неодноразово закликали законодавців до того, щоб закони писалися загальнодоступною мовою. Так, професор А. Вах вказував, що “вищою метою законодавця є таке редагування законів, аби вони були простими та загальнодоступними і в той же час відповідали суворим вимогам законодавчої техніки”, а “естетика і практичність юридичної мови полягає не в привабливій різноманітності, а в сталості, простоті й ясності” [1, с. 6-7].

Нормативний текст повинен бути закінченою системою, де одні норми поєднані з іншими без перескакування та розриву думок. Ще однією важливою логічною вимогою законодавчого акта є його змістовна завершеність та системність. Досить шкідливим явищем для закону є використання складних граматичних конструкцій, складнопідрядних речень. Незрозуміле формулювання положень закону перешкоджає його використанню та застосуванню, призводить до безлічі помилок.

Стиль правових актів повинен адекватно відображати волю правотворця, доносити її до безпосередніх виконавців за допомогою надзвичайно ретельно дібраних термінів, терміносполук. Він має бути термінологічно суворим, без декларативних положень, емоційно забарвлених та експресивних одиниць. Стиль правових актів повинен забезпечити функціонування права як регулятора влади і, зокрема, точність і повноту вираження волі законодавця.

За допомогою мовної форми нормативного акта законодавець повідомляє державну волю всім громадянам, які повинні поводитися відповідно до велінь закону. У законодавчому тексті не описуються події, наукові поняття, почуття та переживання людей, не наводяться факти, не дається

характеристика явищ дійсності. Слова закону не виражають відчаю, гніву, безнадії, жалю, радості, а наказують, констатують, описують, тобто переважно вживаються в атрибутивно-нормативному значенні. Законодавчий текст формулює вимоги та загальнообов'язкові приписи, владно наказує суб'єктам права поводитися певним чином.

Юридичні положення текстуально відображаються за допомогою певних словесних формул та виразів. Для імперативних положень притаманна категорично виражена повинність, що виявляється у фразах: *«зобов'язаний»*, *«повинен»*, *«заборонено»*, *«не може»*. Дозвільні положення мають такі слова: *«має право»*, *«може»*; диспозитивні досить часто формулюються через фрази *«за відсутності іншої угоди»*, *«за відсутності інших умов»*.

У законодавстві повинен існувати органічний зв'язок юридичних понять і відповідних їм термінів, який виражається у їх взаємозалежності. Тому важливу роль при формулюванні правових норм слід відводити дослідженню змісту кожного конкретного терміна, встановленню ступеню їх зв'язку з поняттям, яке він позначає. Щоб перетворити звичайні слова та словосполучення на мовну форму права, слід керуватися правилами вираження законодавчої думки, що розроблені законодавчою стилістикою, яка допомагає оцінити придатність і доцільність застосування тих чи інших слів, граматичних форм для висловлення законодавчої думки з урахуванням їх змістового та стилістичного забарвлення, знайти, виправити і попередити мовні помилки в діяльності законодавця, судді, прокурора, слідчого, юрисконсульта, адвоката. Вона вчить і законодавця, і працівників правоохоронних органів обережно ставитися до мовних засобів, правильно їх розуміти та застосовувати на практиці. У правовому понятті відображені найбільш суттєві й юридично значущі відомості про явища навколишнього світу. І тому правове поняття слід застосовувати тільки в тому значенні, яке було надане йому законодавцем. Зміст, який вкладений у той чи інший термін і який оформлює

правове поняття, є єдиним і обов'язковим для будь-яких суб'єктів пізнання права — вчених-юристів, працівників суду, прокуратури, органів внутрішніх справ, посадових осіб, громадян.

Правові акти України суттєво впливають на застосування слів і термінів та їх написання. У зв'язку з цим удосконалення законодавства, всієї правової системи держави вимагає активізації роботи з питань мови державно-правових актів.

Список використаних джерел

1. Люблинский П. И. Техника, толкование и казуистика уголовного кодекса. – Пг., 1917.– 157 с.

Гальонкіна Ю. С., аспірант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ

ЮРИДИЧНА ОСВІТА У ПЛОЩИНІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПІДХОДУ

Соціокультурний підхід – методологічний підхід у гуманітаристиці, який акцентує увагу на розумінні культури як широкого комплексу соціальних явищ, які становлять собою результати і засоби суспільного функціонування та розвитку. Це не лише наука, мистецтво, система освіти та інші духовно-творчі інститути й відповідна їм діяльність, а весь комплекс матеріальної культури. Соціокультурний підхід складався протягом тривалого періоду. На першому етапі (кінець XVIII – кінець XX століття) соціокультурне усвідомлювалося лише як наслідок історичного розвитку суспільства, як його продукт. Людина постає творцем культурного світу, але не його продуктом, результатом власне культури. П. Сорокіна заслужено вважають засновником соціокультурного підходу, який дослідник обґрунтував і розвинув у фундаментальній чотири томній праці «Соціальна і культурна динаміка» (1937 р.). Одна з найглибших думок П. Сорокіна набула вияву в його тезі:

особистість, суспільство і культура – як нерозривна тріада, що означає існування трьох складових людського світу: особистості, суспільства, культури. Вони не впливають одна з іншою та не зводяться одна до одної – в цьому сенсі вони паритетні. Водночас вони нерозривно взаємопов'язані, взаємопроникні.

На пострадянському просторі найбільш значущою є концепція соціокультурного підходу А. Ахієзера, в основі якої теза про те, що якими б мотивами, прихованими (підсвідомими) або явними, не керувалася у своїй діяльності людина, термінами якої б науки ці мотиви не було описано, – усе це фіксує культура. Культуру можна розуміти як текст, у якому закріплено мотивацію людей, причому самі люди можуть цього не усвідомлювати. Причому варто зазначити, що соціокультурний підхід не заперечує економічного, психологічного та інших факторів, утім пріоритетним є аналіз культури, яку трактовано як програму діяльності суб'єкта. Культура є багатошаровою, ієрархічною, внутрішньо суперечливою. Але найважливіше, чільне місце в ній посідає програма діяльності суб'єкта [1]. У повсякденному житті люди діють відповідно до історично сформованого змісту культури. Соціокультурний підхід робить центром уваги людину активну – істоту багатомірну, котра одночасно є біо/соціокультурним феноменом і суб'єктом дії.

Культуру слід розглядати як двокомпонентну структуру: ядро культури і захисний пояс. Ядро культури концентрує в собі норми, стандарти, еталони і правила діяльності, а також систему цінностей, вироблених реальною історією конкретного етнічного, професійного чи релігійно-культурного цілого. Ці специфічні стандарти і правила пов'язані з долею спільноти, її перемогами і поразками, реальними умовами, за яких воно формувалося, специфікою навколишнього природного середовища, національними звичками, адаптаційними процесами і тими цивілізаційними умовами, у яких спочатку формувалося це ядро. Головною функцією ядра є збереження самоідентичності соціуму, що можливо лише за високої стійкості та мінімальної мінливості культурного ядра. На думку

А. Ракитова, ядро виконує функцію свого роду соціальної ДНК, що зберігає інформацію про історію, етапи формування, умови життя і діяльності та етнічного потенціалу. Інформація, акумульована в ядрі через систему *виховання та освіти*, транслюється від покоління до покоління. Саме таким чином передається національна свідомість, самоідентифікація індивіда зі своєю нацією і спільністю [3].

Своєю чергою, Н. Гудкова відзначає: «Освіта є найважливішою складовою культури..., відбувається трансляція культурного досвіду поколінь. Культурна функція освіти визначена цілями соціалізації людини, формуванням творчих здібностей особистості, передачею духовних цінностей і соціальних норм. Ця функція набуває особливого звучання в епоху глобалізації соціального життя, оскільки стабілізує розвиток соціальних інститутів. Освіта відтворює культуру у всьому розмаїтті загальнолюдського, національного та особистісного її змісту, і при цьому формує і задовольняє потреби людей в духовних цінностях, наукових знаннях, ідеалах, сенсах та інших світоглядних елементах, необхідних для становлення особистості» [2].

Сучасна юридична освіта є невід'ємною складовою суспільного життя, а отже одним з елементів соціально-культурного буття людини, вона є похідною від світоглядно-ідеологічного універсуму кожної культури, перебуваючи суто в людській репрезентації (не у формі бездушних положень і норм, а лише в реальній життєвій практиці певної людської спільноти).

Список використаних джерел

1. Ахиезер А. С. Россия: критика исторического опыта (Социокультурная динамика России). От прошлого к будущему. М.: Новый хронограф, 2008. 938 с.
2. Гудкова Н. Идеал образованного человека в истории культуры: дис. ... канд. филос. наук: 24.00.01. Тюмень, 2006. 135 с.
3. Ракитов А. И. Новый подход к взаимосвязи истории, информации и культуры: пример России // Вопросы философии. 1994. № 4. С. 14–34.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Матеріали

XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 30 листопада 2017 року)

Частина 1

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 25.10.2017. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 15,75. Ум. друк. арк. 14,65.

Тираж 50 прим.
